ANSAS BRUOŽIS

MAŽOSIOS LIETUVOS MOKYKLOS IR LIETUVIŲ KOVA DĖL GIMTOSIOS KALBOS

REDAGAVO

VINCAS VILEIŠIS

DIDŽ. IR MAŽ. LIETUVOS KULTŪR. BENDRADARBIAVIMO S-GOS
FINANSŲ M-JOS TARNAUTOJŲ SKYRIAUS LEIDINYS

KAUNAS * * * * * * * * * * * * 1935

Išspausdinta 2000 egz.

Spausta V. Atkočiūno spaustuvėje
Kaune, Laisvės al. 25.

Nuo leidėjų

Čia patiekiamas Anso Bruožio darbas buvo išspausdintas A. B. Klaipėdiškio slapyvardžiu 1923 m. „Mūsų Žinyno" 10—13 Nr. Kaipo tilpęs specialiniame žurnale jis betgi plačiai visuomenei buvo mažai težinomas, o dabar, ypač Maž. Lietuvos gyventojams, ir sunkiai prieinamas. Jis betgi labai puikiai atvaizduoja vieną iš įdomiausių Maž. Lietuvos istorijos dalių. Norėdami tad padaryti tą darbą mūsų visuomenei, ir ypač klaipėdiškiams, lengviau prieinamu, pasiryžome, — su A. Bruožio testamento vykdytojo sutikimu, — išleisti jį atskira knygele.

Perspausdindami jį išleidėme kaipo nereikšmingus gale pridėtus Vyr. Klaipėdos Krašto Komisaro 1922 m. rugpiūčio mėn. 25 d. paliepimą apie tikybinį kūdikių auklėjimą ir Klaipėdos Krašto pradžios mokyklų tuometinius pamokų tvarkaraščius. Šiaip viskas liko nepakeista. Pataisyta tik pastebėtos korektūros klaidos. Kalba ir terminai taisyta tik tiek, kiek buvo būtinai reikalinga minties aiškumui.

Visą šį redagavimo darbą atliko, A. Bruožio biografiją parūpino ir spausdinimo darbą prižiūrėjo p. Vincas Vileišis, už ką jam čia tenka nuoširdi padėka. Beto dėkojame p. J. Astrauskui, kuris p. V. Vileišiui padėjo korektūras taisyti.

Leidėjai.

Turinio rodyklė

Ansas Bruožis

Gyvenimas. Ansas Bruožis (metrikuose Ansas Bruszis) gimė 1876 m. lapkričio mėn. 10 d. Martynų kaime (vokiškai anksčiau buvo vadinamas Kaitinnen Jahn, dabar Martinsdorf) Trušelių valsčiuje, Klaipėdos parapijoje iš tėvo Martyno Bruožio gimusio 1829 m. ir

Ansas Bruožis

iš motinos Anikės Buksnavičiutės (Annicke Buksnowiez) gimusios tame pačiame kaime 1834 m. Jo gimtinė buvo grynai lietuviška. Martynų kaime 1890 m. virš 90% visų gyventojų buvo lietuviai, o 1905 m. visame Trušelių valsčiuje gyventojai su gimtąja lietuvių kalba sudarė 78,3%. Nuo mažens A. Bruožis buvo fiziškai nesveikas — kuprotas ir šlubas. Tas vertė jį pasirinkti kokį nors fiziškai lengvesnį darbą. Baigęs pradžios mokyklą stojo mokytis raidžių rinkėjo ama-

to M. Jankaus spaustuvėje Bitėnuose. Vėliau kaip rinkėjas dirbo Tilžėje. 1905 m. gavęs iš brolio Jurgio savo dalį (3000 markių) buvo įsisteigęs Klaipėdoje popierio ir knygų parduotuvę. 1906 m. pavasarį persikėlė į Didž. Lietuvą, kur dirbo Vilniaus ir Kauno spaustuvėse. Netrukus prieš karą persikėlė į Klaipėdą, kur dirbo „Lituanijos" spaustuvėje ir buvo faktinuoju „Apžvalgos" redaktoriumi. Karui baigiantis buvo Maž. Lietuvos Tautos Tarybos generaliniu sekretorium, o prancūzų valdymo laiku tarnavo Lietuvos atstovybėje Klaipėdoje. Klaipėdos kraštui prisijungus prie Didž. Lietuvos tarnavo Gubernatūroje pasų skyriaus vedėju. Sveikatai pataisyti 1924 m. vasarą gydėsi Kemerių kurorte Latvijoje, o 1925 m. vasarą gydėsi Čekoslovakijoje. 1928 m. vasarą susilpnėjus sveikatai išėjo į pensiją, kuria tačiau neilgai tesinaudojo ir mirė 1928 m. gruodžio mėn. 27 dieną.

A. Bruožis taupiai gyvendamas paliko gyvo kapitalo per 30.000 litų, iš kurių įsteigė fondą lietuviškiems raštams leisti. Bene bus tik pirmas tos rūšies palikimas mūsų gyvenime. Savo jau 1916 m. sudarytame testamente rašo: „Patvirtinu, kad savo broliui Jurgiui Bruožiui ir gentims nepalieku savo turtų. Visų savo turtų paveldėtoju įstatau rašytoją Vydūną iš Tilžės, su tuo uždaviniu, kad mano turtas būtų naudojamas lietuviškiems dailiosios raštijos ir lietuvių žinijos raštams leisti. Visi raštai turi būti lietuvių kalba rašyti ir lietuvių kalboje leidžiami. Pinigai, kurie iš to susieis, turi būti taip tvarkomi, kad minimiems tikslams pagaliau pastotų nepragaištingas fondas, valdomas tam tyčia sutvertos įstaigos. Kad tas fondas toli ateityje veikiamas išplistų ir po mano veldėtojo mirties, bus jo paties rūpesnis. Nepastatau nei vieno, kurs jį galėtų versti pildyti šį testamentą. Vienok noriu, kad tasai būtų tuojau po mano mirties viename labiau skaitomame lietuvių laikraštyje skelbiamas ir kad kas antrus metus būtų tokiu jau būdu viešai pranešama, kokie raštai mano turtu leidžiami" (V. G. „Ansas Bruožis". Trimitas, 1929 m. 7 Nr.). Jo didelis knygynas teko „Aukuro" dr-jos knygynui Klaipėdoje (Palangos g-vė 33).

Visuomeninis veikimas. A. Bruožis išaugęs lietuviškoje apylinkėje ir pakliuvęs į Bitėnus ir Tilžę, pro kuriuos tada praėjo didžiuma lietuviškosios literatūros, veikiai persiėmė lietuviškojo judėjimo siekimais. Ima dalyvauti to meto lietuviškoje Maž. Lietuvos spaudoje, o 1900 — 1901 m. rašosi jau M. Jankaus leidžiamos „Saulėtekos" atsakančiu rėdytoju. Svarbiausias jo darbas betgi buvo „Prūsų lietuvių susivienijimo" įsteigimas. Apie tai jis pats „Prūsų Lietuvių Balse" 1920 m. 230 Nr. rašė sekančiai: „Buvo tai 1901 m. Mūsų Lietuvo-

je gyveno tuokart tūlos kultūringos draugijos — Giedotojų Draugija, Birutė, Lietuvaičių Šviesos Draugija, Žvaigždė ir t. t. Užmaniau jas vienan bendran ryšin sujungti. Pritarus ir ponui Jankui tam užmanymui prasidėjo darbas. Rados pritariančių ir prieštaraujančių. Ypač daug prirašė Pašyšių Butkeraitis „Konservatyvų Draugystės Laiške". Bet „Naujojoj" buvo visi priešininkų kirčiai atmušti. Pradėjom veikti. Apvažiavom bendrai su draugais Lapinu ir Kr. Uredačiu bemaž visą Maž. Lietuvą. Kartas nuo karto prisidėjo ir Jankus, vėliau ir kiti draugai. Pavasarį 1906 m. man Didž. Lietuvon persikėlus ir draugui Lapinui kitais darbais užimtam esant darbas sustojo". Prūsų lietuvių susivienijimas 1901 — 1906 m. plačiai galėjo išvystyti savo veikimą tik dėka Anso Bruožio. Susivienijimo leidžiamieji leidiniai („Bendraitė", „Senutė") buvo prirašomi beveik vieno Bruožio. Bruožio energiją ir gabumus matyt įvertino ir vokietininkai ir, rodos, buvo pasiryžę kaip nors įtraukti į savo eiles, bile tik neturėti jo savo priešininku. Todėl „Lietuwiszkos Zeitungos" (dabartinio „Memeler Dampfboot'o" priedo) leidėjas Siebertas 1907 m. kvietė jį eiti to laikraščio redaktoriaus pareigas siūlydamas gana geras materialines sąlygas (žiūr. Sieberto 1907.III.8 d. laišką Bruožiui, kuris randasi jo archyve). Bet Bruožis to pasiūlymo nepriėmė.

Sugrįžęs iš Didž. Lietuvos jis vėl įsitraukia į to meto Maž. Lietuvos lietuvių visuomeninį veikimą. Susivienijimui dėl įvairių intrigų beveik visai suirus jis dabar rūpinasi jaunuomenės organizavimu. Daugiausia jo rūpesniu buvo įsteigta Jaunųjų Draugija „Santara", su kuria jis visą laiką nenutraukė ryšių ir pokariniais laikais prisidėjo prie jos atgaivinimo ir buvo žymausias jos veikėjas ir rėmėjas (Plg. K. Paura „Dar apie mūsų Ansą Bruožį". Lietuvos Keleivis, 1929 m. 4 Nr.).

Raštai. Tačiau didžiausią vagą A. Bruožis išvarė Maž. Lietuvos lietuviškosios raštijos dirvoje. A. Bruožis puikiai suprato, kad bet kurios tautos atgimimas tik tada bus sėkmingas, kada jis bus istoriškai pagrįstas, kada tautos jaunimui bus parodyta, kaip jų tėvai už savo tautos reikalus kovojo. Ir A. Bruožis pirmas imasi šio darbo. Su nepaprastu pasiryžimu ir atidumu jis renka faktus iš Maž. Lietuvos lietuvių kultūrinio gyvenimo ir skelbia juos ar tai atskirose brošiūrėlėse ar periodiniuose leidiniuose. Pirmą tokį savo darbą A. B. Klaipėdiškio slapyvardžiu išleido 1905 m. Tai buvo — „Birutė". Dvidešimtmetinių sukaktuvių atminimui. Prekė 20 Pfg. Tilžėje 1905 m. spausdinta pas Otto v. Mauderodę — 39 pusl. gotiškomis raidėmis su vyčiu ant viršelio. Šioje knygelėje paliesta ne tik minėtos draugijos veikimas, bet pirmą kartą padaryta visos Maž. Lietuvos istoriš-

kai politiška apžvalga. Sekančiais metais vėl A. B. Klaipėdiškio slapyvardžiu išleido—Prusu Lietuwei. Peržvalga lietuwiszku Peticijonu, Deputacijonu bey polytiszku weikimu. Deszimtmetiniu Sukaktuwiu Atminimui Lietuwiszkos Skyrimo Draugystės Klaipėdos bey Szilokarcziamos Walscziaus. Preke 40 Peningiu. 1906. Uzdetojis M. Kaitinis, Luzen. — 80 pusl. gotiškomis raidėmis. 1913 m. vėl tuo pačiu slapyvardžiu išleidžia — Prūsų lietuvių knygų, kalendorių ir laikraščių apžvalga. „Birutės" leidinys. Tilžė, 1913 m. — 88 pusl. Sekančiais metais tuo pačiu slapyvardžiu „Draugijoje" išspausdina — Prūsų lietuvių laikraščiai — 16 pusl., kuris buvo ir atskira knygele išleistas. 1920 m. Prabočių Anūko slapyvardžiu išleidžia — Mažosios Lietuvos buvusieji rašytojai ir žymesnieji lietuvių kalbos mylėtojai. Tilžė, 1920 — 128 pusl. Šiai knygelei jis rinko papildymus lygi pat savo mirties. Papildymuose, kurie yra jo archyve, ši knygelė beveik dvigubai praplėsta. Daug naujų lietuvybės mylėtojų iškelta, o apie paminėtus daug naujų žinių surinkta. 1922—1923 m. A. B. Klaipėdiškio slapyvardžiu „Mūsų Žinyne" išspausdina du savo plačius straipsnius: „Mažosios Lietuvos politikos veidrodis", kuris yra kaipo atspaudas atskira knygele išleistas (Karo mokslo skyriaus leidinys. Kaunas, 1923; 182+6 pusl.) ir „Mažosios Lietuvos mokyklos ir lietuvių kova dėl gimtosios kalbos", kuris čia perspausdinamas atskira knygele. Po jo mirties Vydūnas išleido jo parašytą knygelę — Mažoji Lietuva. Jos amžių įvykiai. Klaipėda, 1929. — 42 pusl.

Šitie A. Bruožio darbai žymiai paskatino Maž. Lietuvos lietuvių atgijimą. Mūsų literatūroje šiais raštais jis pasistatė sau amžiną paminklą, nes visi, kas domėsis Maž. Lietuvos praeitimi, kas tyrinės ją, tam šie A. Bruožio raštai bus ne tik kelrodžiu, bet ir svarbiausiu šaltiniu, nes tiek daug medžiagos, kiek jos patiekia A. Bruožis, vargu ar kam bepavyks surinkti.

A. Bruožis domėjosi ir savo krašto tautosaka. Būdamas Vilniuje išleido Pakalniškio slapyvardžiu — Klaipėdiškių dainos. Surinko Jons Pakalniškis. Išleido A. Bruožis. Vilnius, 1908. M. Kuktos spaustuvė. Kaina 30 kap. — 108+IV pusl. Tai yra 122 liaudies dainos iš kurių tik 89 regis bus paties Bruožio užrašytos, nes prie kitų pažymėta A. Bakšo, F. Norkaus, M. Viliumiutės ir B. Buksnavičiutės pavardės. Turbūt tas dainas jie bus ir užrašę. 1924 m. A. B. Klaipėdiškio slapyvardžiu išleido — Vadovėlis po Klaipėdos krašta ir žemaičių bei prūsų paribius. Klaipėda, 1924 — 88 pusl. su žemėlapiu. Atskira knygele dar yra išėjęs jo parašytas rašinėlis Tiestario slapyvardžiu — Apsvaigina gėrimai, Pasekmės ir jų apkariavimas. Tilžė, 1905. — 20 pusl. gotiškomis raidėmis. Rankraščiuose

po jo mirties, be Vydūno išleistos knygelės „Mažoji Lietuva" dar yra „Pasaulkaris ir lietuviai" (38 lapai) ir gana didelis rinkinėlis „Iš mūsų botanikos".

Tiek apie jo raštus, kurie ar buvo išleisti ar numatyti išspausdinti atskiromis knygelėmis Nemažiau jis bus prirašęs ir periodiniuose leidiniuose, nes buvo uolus beveik visų to meto Maž. Lietuvos lietuvių laikraščių bendradarbis. Visus jo straipsnius sužymėti šiuo metu neturėjau galimybės. „Aukuro" draugijos knygyne (II e 18 ir II e 19) betgi užėjau paties A. Bruožio sudarytą jo straipsnių rinkinėlį dviejuose tomeliuose užvardintą „Vakaro valandos". Tai yra gražiai suklijuotos ir įrištos įvairių laikraščių iškarpos su jo straipsniais daugiausia iš 1919—1926 metų. Atrodo, kad jis bus norėjęs tą rinkinėlį išspausdinti. Pirmame jo tome yra 142 pusl., antrame 164 pusl. Prie rinkinio pridėtas jo paties eilėraštis — įvadas, kur tarp kit ko rašo:

„Slapyvardžiais dangstydavaus
Lyg mūsų būtų daug labai,
Bet reikiant nerangstydavaus
Su priešais ir kovoti viešai".

Šiame rinkiny yra šie didesni straipsniai: „Lietuvių draugijos Maž. Lietuvoj" — 45 pusl.; „Erkus Monte (Piersono apysakaitės iš senprūsių laikų vertimas)"[1]) — 22 pusl.; šie abu straipsniai pasirašyti A. B. Klaipėdiškio slapyvardžiu. Toliau — „Lietuvių tautiškos kultūros ypatybės" — 20 pusl.; „Prūsų lietuvių naminių švenčių papročiai 17 šimt." — 17 pusl.; „Sygfriedas Ostermeyeris (čia jis pateikia šiaip jau retai besutinkamos 1817 m. S. Ostermeyerio knygutės, apie nežmoniškumų sumanymų lietuvių kalbą išnaikinti, žymios dalies vertimą)" — 30 pusl.; šie trys straipsniai pasirašyti Lazdaičio slapyvardžiu. Ir daug kitų. Iš šio rinkinio matome, kad jis be minėtų rašėsi dar šiais slapyvardžiais: Lietuvis proletaras, Dyguldagis, Janis Kaitinis, Pakeleivis, Rinkėjas, Pušaitis, Kriauszis, Draugbrolis, Martiniškis, Žuvis ir įvairiais inicialais.

Panaudoti šaltiniai:

1) Anso Bruožio archyvas pas p. J. Stiklorių Klaipėdoje, Liepojaus g. 20. Tai yra pora bylų su jo asmens dokumentais ir šiaip

---

[1]) E. Jogomastas šį straipsnelį išleido atskira knygele „Erkus Monte arba kryžiokai Prūsuose ir Lietuvoje". Vertė Lazdaitis. Prūsų lietuvininkų knygynėlio Nr. 11. Tilžė, 1929. 27 p.

reikalų raštais ir daugumas jo išspausdintų raštų originalai bei nespausdintų dalykų rankraščiai.

2) J. St.: „A. B. Klaipėdiškis — Prabočių Anūkas (Ansas Bruožis)". Lietuvos Keleivis, 1929 m., 2 Nr.

3) J. P.: „A. Bruožio laidotuvės", Lietuvos Keleivis. 1929 m., 3 Nr.

4) K. Paura: „Dar apie mūsų Ansą Bruožį". Lietuvos Keleivis. 1929 m., 4 Nr.

5) Augustinas Janulaitis: „Ansas Bruožis". Lietuvos Aidas. 1929 m., 9 Nr.

6) Vaclovas Biržiška: „Ansas Bruožis". Bibliografijos Žinios. 1928 m., 6 Nr.

7) V. G.: „Ansas Bruožis". Trimitas. 1929 m., 7 Nr.

8) J. Stiklorius: „Keletas žymesnių, iš Maž. Lietuvos kilusių, žmonių". Lietuvos Aidas. 1934 m., 107 Nr.

Vincas Vileišis.

Įžanga

Senovės raštuose skaitome, jog mūsų protėviai buvę kultūroj gerokai pakopę. Bet atsibasčius kryžiuočiams ir pradėjus visas senovės ypatybes naikinti, pranyko mūsų probočių kultūra. O kryžiuočių tikslas juk ir nebuvo žmones šviesti! Nes, jų nuomone neprivalėjo, „jų brolijos nemokyti broliai nieko mokytis!!..." Plėšimu, žudymu užsiimant juk ir nebuvo laiko švietimui...

Laikai mainėsi. Sunyko kryžiuočių galybė. 1525 m. panaikino kryžiuočių didmistras Albrecht v. Anspach kryžiuočių broliją ir, priėmęs Liuterio skelbiamą tikybos mokslą, padarė, pritariant Lietuvos Didžiajam Kunigaikščiui ir Lenkijos karaliui Zigmantui, Rytų Prūsus pasauline kunigaikštija Lietuvos ir Lenkijos globoje.

Rytų Prūsuose pradėjo šviesi diena aušti. Ir lietuvių padangė pradėjo švisti. Albrechtas švietė žmones. Jis steigė mokyklas ir spausdino raštus. Jo pradėtą darbą dirbo pradžioje ir jo įpėdiniai, bet vėliau šis darbas buvo naudojamas lietuvių naikinimui.

Šis raštelis nori trumpai parodyti Mažosios Lietuvos aukštųjų ir pradedamųjų mokyklų stovį ir lietuvių kovą dėl gimtosios kalbos. Pirmą kartą dalis šio raštelio buvo išspausdinta 1906 m. knygelėj „Prūsų Lietuviai". Dabar paduodu jį padidinęs ir naujos medžiagos pridėjęs. Autorius.

Aukštosios mokyklos

Pirmoji aukštoji mokykla (partikular) buvo 1541 metų Karaliaučiuje įsteigta. 1544 m. buvo ši mokykla pakeista universitu. Rugpiūčio 17 d. 1544 m. buvo universito pašventimas. Prie universito buvo tuomet tik 11 profesorių. Kad tų laikų mokymas daug kuo skyrėsi nuo šiandieninio, galima iš to suprasti, kad medicinos profesorius ne vien studentus mokė, bet ir vaistinėje pasikalbėjimo valandas turėjo. Be to, gamtos moksle buvo Aristotelio mokslui pritariama, kurs tvirtino, būk gyviai gali ir be sėklos apsivaisinti, iš žemės atsirasti. Tūlas vėlesnių laikų profesorius dar mokė, kad iš dangaus kūno persimainymo galįs maras atsirasti ir, kad velnias galįs žmoguje stebūklus daryti[1]).

[1]) Dr. Paul Stettiner: „Aus der Geschichte der Albertina" (1544—1894), 12 pusl.

Dar blogesnę gydytojų padėtį tais laikais parodo šis atsitikimas[1]). 1538 m. Ragainėj apsigyvenęs gydytojas prašė kunigaikščio Albrechto, kad jis jam veltui suteiktų gyvenimą, leistų smuklę atidaryti ir jo galvijus su kunigaikščio galvijais vienoj ganykloj ganyti. Gyvenimas tapo suteiktas, bet už tai turėjo gydytojas 1 markę metams vieton nuošimčių mokėti. Be to turėjo dar vieną dieną savaitėj (nuo Mykolo iki Velykų) pilyje supiltus javus maišyti, už tai gavo valgyti ir gerti, kaip kiti darbininkai. Smuklė atidaryti ir galvijai ganyti nebuvo leista.

Ne vien mokslininkų gyvenimas skyrės anuomet nuo šiandieninio gyvenimo, bet ir priėmimas į aukštąsias mokyklas atliekamas buvo senoviškais papročiais[2]). Įsirašant į universitą vieną paskirtą dieną jaunieji studentai, vadinami beani (geltonsnapiai arba bachantai), juokingai apsitaisę turėjo atvykti pas tam tyčia parinktą universito valdininką. Po kelių kalbinimų paėmęs dešrą valdininkas pradėdavo atėjusius naujokus gainioti po kambarį.

Dešra buvo padirbta iš smėlio ir sėlynų. Tada buvo juokingi klausimai statomi: „Ar turėjai motiną"? Jei jaunikaitis atsiliepdavo „taip", tai gaudavo kirsti su dešra ir jam buvo paaiškinta, kad motina „ją" turėjusi. Tas tęsėsi geroką valandėlę. Po to uždėdavo studentams ragus ant galvos ir tuosius vėl kirviu numušus, įkišdavo jiems didįjį bachantų dantį į burną, kurį taip pat netrukus ištraukdavo. Po to sekė plaukų kirpimas, ausų valymas ir nagų piaustymas. Tai atlikus atiduodavo studentams minėtas dešras ir jie galėjo „kvotėją" apleisti. Tada iškilmingai pasirėdę nueidavo studentai pas dekaną, kurs juos pasveikinęs, paaiškindavo jiems įvykusią apeigą. Čia pat būsimieji Albertinos sūnūs būdavo druska vaišinami; nes druska gardina valgį, taip pat kaip mokslas gyvenimą. Po to dekanas pildavo studentams ant galvos vyno ir kvotimai pasibaigdavo. Tada buvo studentai rektoriaus įrašomi į moksleivių skaičių.

Kad Karaliaučiaus universitu galėtų ir nepasiturintieji naudotis ir, išsimokę savo žmones šviesti, Albrechtas kelis moksleivius savo lėšomis mokindavo. Moksleiviai gavo veltui gyvenimą ir išlaikymą, kiti ir aptaisą. Iš viso kunigaikščio lėšomis buvo mokomi 28 moksleiviai: 12 vokiečių, 8 lietuviai[3]) ir 8 lenkai. Šitie moksleiviai turėjo pasižadėti, kad mokslus pabaigę neapleis tėvynės, bet tarp saviškių liks. Savo pažadą jie turėdavo šia priesaika laiduoti:[4]).

> Aš siekiu ir Dievas yra mano liudytojas, jog aš pirma visų daiktų apsiimu Dievo karaliją ir jo tiesą visa jėga ir stropumu išsimokyti, aš noriu mokytis tikros krikščionių tikybos, nenoriu niekados apleisti susirinkimų ir paskaitų, kad iš manęs reikalaujamas pareigas galėčiau išpildyti. O kadangi Prūsijos Aukščiausias Kunigaikštis man maloniai padeda mokytis, tai nenoriu be rektoriaus leidimo ir senato pritarimo niekados iš Prūsų pasišalinti.

1548 m. balandžio 5 d. Karaliaučiaus universito filosofijos skyriuje buvo pirmas paaukštinimas. Tuokart filosofams buvo sutei-

---

[1]) „Neue Preusz. Prov. Bl.", 1848 m. VI sąsiuv. 464 pusl.
[2]) Dr. Paul. Stettiner. „Aus der Geschichte der Albertina", 28 pusl.
[3]) Dr. M. Toeppen: „Historisch - comparative Geographie von Preussen", 34 pusl.
[4]) Alexander Horn: „Culturbilder aus Ostpreussen", 24 pusl.

kiamas magistro laipsnis. Tarp tų, kurie šitą laipsnį gavo, buvo ir mūsų raštijos tėvas Martynas Mažvydas. Bet pirmas paaukštinimas trijuose vyresniuose skyriuose (teologijos, medicinos, teisių) įvyko tik 1640 m., kuriame dalyvavo ir kunigaikštis Georg Vilhelm su sūnumi. Toj iškilmėj buvo pagerbtas ne vien Prūsų juodasis ir Brandenburgo raudonasis, bet ir Lenkų baltasis erelis, po kurių sparnais universitas buvo globojamas.

Iš pradžios ši Karaliaučiaus aukštoji mokykla buvo be jokių privilegijų. Vokiečių ciesorius atsisakė jai suteikti kokias nors teises. Tik 1660 m. kovo 28 d. lenkų karalius Zigmantas Augustas suteikė Karaliaučiaus universitetui Krokuvos akademijos teises ir privilegijas[1]).

Albrechtas ne vien gyvas būdamas rūpinosi savo žmonėmis, bet ir mirdamas savo testamente nustatė, kad kiekvienas prūsas, kuris jo dvaruose gyvens, turi likti laisvas pilietis, kad jo sūnus galėtų aukštąsias mokyklas lankyti ir tada saviškius bažnyčiose ir mokyklose šviesti. Bet didikai to paliepimo mažai tebojo ir rūpinos ne laisvę, tik baudžiava, kuri ir ant kunigaikščio dvarų išplėsta liko. Dėl tos priežasties lietuvių švietimas daugiausia buvo ne pačių lietuvių, bet svetimųjų rankose.

1586 m. Albrechto sergančio sūnaus globėjas, kunigaikštis Georg Friedrichas įsteigė Tilžėje provincijos mokyklą. Čia lietuviai turėjo būti priruošiami aukštesniems mokslams. Vėlesniais laikais karalius Fridrich Vilhelm I įvedė Tilžės mokykloje ir lietuvių kalbos mokymą. Jis taip pat įtaisė 1718 m. prie Karaliaučiaus universito seminariją, kurioje buvo dėstoma lietuvių kalba. 1735 m. lankantiems tą seminariją jis suteikė teisę trejus metus naudotis dykai teikiamu išlaikymu. Bet vėliau šita seminarija buvo panaikinta, tik karalius Fridrich Vilhelmas III užėmęs valdžią, paliepė lietuvių seminariją atnaujinti. Be to, 1727 m. ir Hallėje prie Salės buvo įsteigta lietuvių seminarija, kurioje kunigai taip pat buvo mokomi lietuvių kalba.

Bet laikui bėgant, lietuviai pradėjo valdžios tarnais nebeišsitikėti, 1804 m. lietuviai pasiguodė karaliui Fridrich Vilhelmui III, kad kunigai ir teisėjai nemoka lietuvių kalbos. Tai pastebėjo ir pats karalius, kursai prancūzų ciesoriaus Napoleono I iš Berlyno išvarytas, gyveno Klaipėdoj. Karalius matė, kad lietuviai vokiškais valdiniais nepatenkinti, todėl apsiėmė iš pačių lietuvių valdininkus parūpinti. Tam tikslui padavė jis tų laikų Prūsų kancleriui šitokį sumanymą[2]).

Klaipėdoj, kovo 22 d. 1807 m.

Mano mielas kancleri ir barone v. Schroetter!

Aš dabar ilgiau Lietuvoj būdamas, gavau geriau pažinti tautinį tikrųjų lietuvių būdą. Jie yra, kaip aš širdingai pasidžiaugdamas įsitikinau, kūdikiškai ištikimi žmonės, geros ir Dievo bijomos širdies, bet prie to ir kiekvenam geram išsimokymui tinką. Aš esmi patyręs širdį jaudinamų liudymų apie jų širdingą meilę ir ištikimybę savo karaliui ir karališkai giminei, ir viskas rodo, kad jie dėl tikros meilės ir ištikimybės tėvynei, kitų man priklausomų provin-

[1]) Dr. Paul Stettiner: „Aus der Gesch. d. Albertina", 21 pusl.
[2]) Mitt. der Lit. Litter. Geselschaft, IV knyga 33 pusl.

cijų valdinių, nėra pralenkiami. Tačiau su šitomis geromis ypatybėmis, suglaudžia jie savo regimą neišsitikėjimą savo vyriausybe, nuo to pareina tūli ir daugiausia nereikalingi skundai, kuriais aš, kai provincijoj apsilankau, visumet apsunkinamas. Šitas neišsitikėjimas galimas, esant griežtai tvarkai, kuri visuose valdžios ir teismo dalykuose čionai kaip ir kitose provincijose laikoma, tik dėl to, kad visos valdžios vietos yra apstatytos vokiečiais, kurie nors šen ten žemutinėse vietose lietuviškai išsimoko, tačiau vis netikri lietuviai yra ir tikrųjų lietuvių laikomi svetimais, kurių senovės patyrimais, reikia saugotis. Bet, kad valdiškos vietos ne lietuviais apstatomos, tai ne valdžios kaltė, kuri be jokio tautos ir luomo skirto, geriausiuosius ir tinkamuosius, į visas valdiškas vietas pavadina. Bet priežastis ta, kad tikrųjų lietuvių tik tarp sodiečių ir prastų miestelėnų keliose vietose terandama — ir todėl tikriesiems lietuviams nėra progos valdininkais prisiruošti.

Norėdamas jiems šitą progą suteikti, ir tokios geros žmonių giminės išsitikėjimą savo vyriausybe duoti, ir galiausiai šiai žmonių giminei parodyti, kaip verta ji man esanti dėl savo gerų ypatybių. ir kaip didžiai man rūpi jų tikroji palaima padauginti, aš apsiėmiau — šešius tikrų lietuvių, žemdirbių žmonių vaikus aukštesnėse ir aukštose mokyklose šelpti, valstybės lėšomis užauginti ir visų juridinių ir žemės valdymo reikalingų mokslų išmokyti — tada kaip referandorius prie provincijos žemės valdžios, pačiai karalijos tarnybai priruošti ir tada iš jų elgesio ir mokslo, pirmiau už kitus paskirti į karalijos valdiškas vietas provincijoj.

Šito apsiėmimo išpildymui, įsakau aš Jums, išrinkti per vyskupus iš visų vyskupijų, iš viso šešius mokslingiausius vaikus, dar nesupūstyto ir mokslui tinkamo senumo; tam atatinkamą mokyklą paieškoti ir reikalinguosius pinigus nurodyti. Šito dalyko ypatingą priežiūrą paveskite konsistorijai ir per ją man kasmet žinią atsiųskit, kaip su tuo dalyku einasi.

Bet vyriausiai reikia daboti, kad šitie vaikai nenusipratintų nuo lietuvių kalbos, būdų ir papročių. Prie to turite Jūs mano paliepimą visose lietuvių bažnyčiose iš sakyklų paskelbti, idant mano gerieji ir ištikimieji lietuviai patirtų, jog aš jų meilę ir ištikimybę taip pat iš visos širdies atlyginu.

Fridrich Vilhelm.

Šitas karaliaus įsakymas ir sumanymas liko be atbojimo ir buvo tūlus metus ministerių popieriuose paslaptingai laikomas. Tik karalienei Luizei pasirūpinus, 1811 m. buvo įsteigta mokytojų seminarija Karalienėje. Čia ilgus metus buvo dėstoma lietuvių kalba ir 18 gimusių lietuvių valdžios lėšomis paruošiami mokytojais. Kancleris v. Ostau tuokart sumanė ir Tilžėj mokytojų seminariją įsteigti, bet nesant pinigų, nebuvo galima tai įvykdyti. 1812 m. Tilžės provincialmokykla buvo pakeista gimnazija. 1868 m. Pilkalnyj įsteigta preparandija[1]. Iš jos yra daugiau kaip 1000 auklėtinių į Karalienės ir vėliau į Ragainės seminariją įstoję, iš kurių tada mokytojais išėję lietuviams platino vokišką kultūrą. . .

Karaliui rūpinantis, lietuvius valdininkais padaryti, vokiečiai pradėjo reikalauti lietuvių kalbą pašalinti.

Konsistorijos patarėjas Joh. Fr. Zoellneris 1804 m. rašė laikrašty „Hall. Lit. Ztg.", jog turi būti vienodas tautinės dvasios auklėjimas, kad Prūsų valstybėje vokiečių kalba būtų padaryta vienintelė viešpataujanti kalba. Jis sumanė padėti pirmutinį pamatą šalies kalbų išstūmimui mokyklose. Panašus sumanymas tapo paduotas kažin ko-

---

[1]) Chr. Grigat: „Der Kreis Pillkallen", 34 pusl.

kio bevardžio iš Gumbinės ir „Jen. Lit. Zeit. Intell. Bl. I" 1814 m. 59 Nr. Bet šitam sumanymui pasipriešino prof. L. J. Rėza iš Karaliaučiaus ir kun. Sigfridas Ostermeyeris iš Plibiškių.

Prof. Rėza tarp kita ko pareiškė, jog „tai būtų visiems geriems pažinimams duris uždaryti ir žmonių būdus žavinti, jeigu kas žmonėms jų nesunaikinamą savybę (kurią jie iš Dievo gavo), jų kalbą, išplėšti norėtų". Jis prašė, kad Karaliaučiaus lietuvių seminarija būtų išlaikyta ir patarė lietuvių kalbą įvesti Lietuvos gimnazijose ir mokyklose Tilžėje, Gumbinėje, Įsrutyje ir kitose vietose, kaip mokslo dalyką, šale kitų mokslų.

Kun. S. Ostermeyeris tyčia išleido raštelį[1]) lietuvių kalbos apgynimui ir pasakė lietuvių priešininkams: Jeigu jums šita kalba ir šie žmonės netinka, kodėl nepasišalinate nuo jų; mes galime ir be jūsų apsieiti. Jis rodė, jog kiekviena kalba yra Dievo dovana ir gamtos kiekvienai tautai suteikta. Tuo būdu ji yra neprarandama nuosavybė, kurią niekas atimti neprivalo...

Bet to nebojant 1830 m. kažin koks nepažįstamas padavė laikrašty „Preuszische Provinzialblätter" lietuvių suvokietinimui programą. Būtent, iš pradžios lietuviškai mokyti, paskui pamažu prie vokiečių kalbos prijaukinti. Prėmijoms, atleidimu mokslapinigių, vokiškų knygų dovanojimu ir t. t. buvo sumanyta lietuvių kūdikius pritraukti prie vokietybės.

Matyti valdininkai sumanytą tikslą pradėjo vykdyti. Todėl lietuviai buvo priversti pasiguosti valdžiai. Tokių pasiguodimų buvo 1842 ir 1843 metais. Tuokart išėjo aikštėn ir anas Fridricho Wilhelmo III sumanymas. Kulto ministeris v. Eichhornas 1843 m minėtą sumanymą tarp popierių atradęs, padavė jį tuokart esančiam Prūsų Karaliui Friedrich Wilhelmui IV. Karalius peržiūrėję minėtą sumanymą, ministeriui šitaip atsiliepė:

Berlyne, sausio 12 d. 1844 m.

Aš iš Jūsų rašto nuo praėjusio mėnesio 15 dienos patyriau, jog mano karalius ir tėvas, kuris ilsisi Dieve, ištikimiesiems lietuviams valdiniams įsakymu iš kovo 22 d. 1807 buvo paliepęs, kad visi tikrų lietuvių žemdirbių žmonių vaikai, valstybės lėšomis aukštesnėse ir aukštose mokyklose užauginti, išmokyti, po to valstybės tarnybai paruošiami, ir sulig jų gabumais, pirmiau už kitus, Lietuvoj būtų paskirti į valdiškas vietas; taip pat, kad nebuvo šitas paskelbtas įsakymas paskaitytas iš sakyklų lietuvių bažnyčiose, dėl tuokart karalijoj esamų bėdų. Aš noriu su džiaugsmu plačiau išpildyti šitą gražų užsiėmimą, kurį mano vėlionis viešpats tėvas dėl piktų laikų išpildyti negalėjo, dabar geresniais laikais ir, kad tikrieji lietuviai už ilgąjį jiems priskirtosios labdarybės stokojimą, gautų atlyginimą.

Todėl leidžiu aš iš karalijos pinigų tam reikalui kasmet 3000 dolerių. Iš tų pinigų reikia skirti 12 lietuviškos giminės jaunikaičių, kurie aukštose ir aukštesnėse mokyklose mokosi, stipendijas po kokius 200 dol., kurie sulig reikalu padalijami, bet likusius 600 dol. dėti į dispositionsfond (skyrius ypatingam naudojimui), ir juos sunaudoti lietuvių kalbos pažinimui. Vieną pusę šitų stipendijų skiriu aš jaunikaičiams, kurie, ar dvasininkų luomui ar mokytojais mokosi, tiems, kurie reikalingąjį gabumą įgys, noriu aš šiuo raštu atnaujinti pirmenybės pažadėjimą paskirti valdininku lietuviškose mokyklose. Minėtas stipendijas gaunantieji lietuviai turi sau mokyk-

---

[1]) Ist es anzurathen, die litauische Sprache zu verdrängen und die Littauer mit den Deutschen zu verschmelzen?" Gumbinėj 1817.

los mokslą įgyti Tilžės gimnazijoj; su šita gimnazija turi ir anie atidėtieji pinigai (dispositionsfond) būti sujungti. Iš jų reikia užmokėti mokytojams, kurie lietuvių kalbai parūpina, ar savo paties raštus, arba naudingas knygas į šitą kalbą versdami ir tarp žmonių platindami. Jeigu galima reikia už tai pasirūpinti, kad Tilžės gimnazijos mokytojai mokėtų arba išmokyti būtų, vartoti taip lietuvių taip vokiečių kalbą ir tuo būdu derėtų lyg gyvas vidurys šitos kalbos ir josios raštų išlaikymui.

Aš pavedu Jums šitos minties išvedimui, kas reikia paruošti, su pinigyno ministeriu pasikalbėti ir draugiškai su juo, pasikvietus kitus vyresniuosius, tai, kas priklauso teismų ir valdžios tarnybai išmokietiems jaunikaičiams, kur reikalas sutvarkyti.

Fridrich Vilhelm.

Šita „karaliaus labdarybė" buvo rūpinamasi įvykdyti: 1844 m. Gumbinės mokyklų patarėjui Rettigui išvarius lietuvių kalbą iš mokyklų ir Tilžės mokytojui Gisevijui dėl to prie karaliaus pasiguodus, karalius nevien lietuvių kalbą mokyklose sugrąžino, bet ir Gisevijui pašalpą suteikė, kad lietuvių kalbos išsimokytų ir tada Tilžės gimnazijos mokinius mokytų lietuvių kalba. Gisevijus šitą pareigą pildė tikru širdingumu. Taip pat ir 12 lietuvių jaunikaičių, kurie Tilžės gimnaziją ėjo, buvo kasmet suteikiama po 300 markių stipendijos. O ir šešiems Karaliaučiaus universitą einantiems lietuviams buvo kasmet duodama po 600 markių stipendija. Reikia prie to pridėti, kad ir kun. Kuršaitis ir mok. Eynars, gavo už lietuviškus raštus pašalpą, būtent už valdžios politiką užtariantį savaitraštį „Keleiwį". Vėliau šitą pašalpą (450 markių metams) gavo „Konz. Dr. Laiszko" leidėjas p. Traušys iš Priekulės.

Iš viso imant, šita „karaliaus labdarybė" daugiau valdžios, o ne lietuvių naudai buvo vartojama. Valdžia norėjo sau palankius valdininkus turėti ir lietuviams tokią raštiją sukurti, kad ne lietuvių, bet valdžios reikalai būtų aiškinami. Tat jai ir pavyko. Tarp Prūsų lietuvių labai retai terasi tokį valdininką, ar būtų mokytojas, ar kunigas, kurs „lietuviškomis stipendijomis" išmokytas, tikrai būtų už savo tautos reikalus stojęs ir savo tarpo žmonėms bandęs tautiškus jausmus žadinti. Taip pat ir tokių žmonių sukurta lietuvių raštija, nors ir dvasinė, vis yra išmarginta vokišku patriotizmu. Laisvą žodį valdžia lietuviams draudė. Ji graudeno 1863 m. laisvos minties redaguojamo „Lietuvininkų Paslo" leidėją, kad žmonių prieš vyriausybę nekiršintų[1]). Dar 1913 m. bandė vokiškųjų konservatyvų ir valdžios ištikimasis, J. Sembritzki[2]) iš Klaipėdos, lietuvių leidžiamam laiškui „Apžwalgai" patarti, lietuvių politiką nedemokratinga mintim vesti ir dvasininkų veikimo nekritikuoti. O iš dvasinės vyriausybės buvo tuo laiku draudžiama pasirūpinti naujai leisti dvasinių raštų lietuvių kalba[3]).

Taipo jau ir anos lietuviams skiriamos stipendijos su laiku buvo ne lietuviams, bet vokiečiams teikiamos, būtent kunigų ir vyskupų sūnams[4]). 1894 m. lietuviai dėl šito nuskriaudimo pasiguodė valdžiai.

---

[1]) „Keleiwis" 1863 m. 31 Nr.

[2]) Laiškas rašytas į „Apžvalgos" leidėją F. Ambrasatį, 1913, birželio 6.

[3]) „Prūsų Lietuvių Savaitraštis", 1914 m. 16 Nr.

[4]) „N. Liet. Ceit." 1894 m. 61. Nr.

Šitas pasiguodimas tapo su 300 žymesnių lietuvių parašais kulto ministeriui v. Bosse pasiųstas. Lietuviai prašė: 1) lietuvių stipendijas ne lietuviškai mokinantiems vokiečiams, bet tiktai lietuviams suteikti; 2) stipendijas ne vien Tilžės gimnaziją einantiems mokiniams, bet ir kitas gimnazijas einantiems lietuviams dalyti ir 3) Klaipėdos gimnazijoj lietuvių kalbos pamokas įvesti. Kulto ministeris šitą lietuvių prašymą pasiuntė Rytprūsių Oberprezidentui v. Stolberg, kad arčiau ištirtų. Bet šisai padarė trumpą teismą: jis numetė tą prašymą į popierių kraitę ir pasakė, jog tai nevertas jo atsakymo[1]). Matyti, vokiečiai lietuviams jų kalbos labai pavydėjo! Lietuviams prašymą dar teberuošiant, pradėjo vokiečiai prieš tai kurstyti. Tūli jų tarp kito ko šitaip rašė[2]): „... Kad lietuviai valdžios lėšomis aukštąjį mokslą įgis, tada jie būdami mokytojais, dvasininkais, gydytojais ir panašiais, prikels tautinę dvasią tarp savo tautiečių ir ją šelps. To trūko mums dabar dar Prūsijoj, kad kiekviena atskiros svetimos tautos rakštelė pradėtų mūsų valstijos kūne „tarpti" vieton sutirpus (assimiliren)". Lietuviai gal būtų daugiau tarpti galėję, jeigu būtų ne vien stipendijų prašę, bet ir būtų savo sūnus leidę studijuoti...

Po to, 1902 m. Rytų prūsų provincijos sinodui susiėjus, buvo vėl ne vien lietuvių kalbos, bet ir lietuvių stipendijų klausimas paliestas. Apie tai buvo šitaip rašoma[3]):

Wyskupas Guddas isz Tilžės kalbėjo apie Užmanymą Ragainês Kreizo Synodês:

„Auksztoji Prôwincôs Synodė norêtu už tai rupinti, kad Teologiją Sztuderiujantiems ir Tėologijôs Kandidatams pagal Reikalą, ypaczey ant Univerzitėtôs, Proga dudama butu Iszmokinimui lietuviszkôs Kalbôs.

Pons Wyskups iszkalbėjo, kad Stoka lietuviszkû Kandidatû tum Tarpu taip dide ėsanti, jog keliose lietuviszkose Parapijose Kunigai pristatyti tapę, kurie ney Zodzio lietuwiszkay nemok. Kaip menk Zegnonês Darbas tokio Kunigo, kurs kalbą sawo Parapijonû nesupranta, atgabent tegal, ypaczey jey tai ilgesnį Laiką trunką, neprivalo ypatiszko Paaiszkinimo. Tai yra Daugunszaukias Neatbojimas priesz bažnytiszkay ir patriotiszkay wiernusius Lietuwininkus. Be to gal tokios Parapijos wisokioms Skirtwieroms ir Bažnyczey nepriėteliszkoms Draugystėms tekti.

Po szito Iszguldymo Pons Wyskups wirszutinįjį Užmanymą užtare, o prie to glaudės ilgoks ir ymanytinay sujudęs Susikalbejims.

Konzistorialrotas Lackneris iszkalbėjo, kad rasi welytina butu, lietuwiszkases Stipendijas newien gimusiems Lietuwininkams duti, bet ir Wokiecziams, kurie lietuwiszkay mokinas. Jo lietuwiszkoj' Seminarijoj' tum Tarpu tikt wiens Lietuwininks te esąs.

Profesorius Lukas isz Tilžês pasakojo, kad lietuwiszkiejie Szuilokai isz Wiso imant tam nepakanką, ko auksztesniose Gymnazijôs Klasos reikalauja, ale tie Pasilaikymai geryn einą.

Konzistorialrotas Lackner mislyja, kad rasi geriaus buwę but su Stipendijomis po Senowei palikt. Jis pats per keturis Metus lietuwiszką Stipendiją gawęs, norint ne gimęs Lietuwininks, bet Salcburgiszkôs Kiltiês ėsąs.

Gendrolwyskups Braun iszkalbėjo, kad wyriausybė wislab daranti, jeib teisingesniejie Lietuwininkû Praszymai iszpildyti taptu. Lietuwininkû tautiszkieji Jausmai wisame czėdyjami. Bet Lietuwinin-

[1]) „Tilsiter Zeitung" 1895 m. 85. Nr.
[2]) „Berliner Neuste Nachrichten", 1894 m. 417. Nr.
[3]) „Nauja Liet. Ceit." 1902 m. 90. Nr.

kai patys kalti tû nesmagiujû Pasilaikymû. Jie isz tautiszkos Sawnaudystes nor, kad ta Stipendija tikt jû Sztudentams iszlaikyta pasiliktu, ale patys jie Tėologiją nesztudėriuja ir todėl saw į kuną pjaunas.

Gymnazijôs Direktoris Drs. Küsel isz Klaipėdôs pranesze, kad jo Užmanymai, Tilžês Gimnazijei suteiktas Stipendijas ir ant Klaipėdôs Gimnazijôs perneszti, be Atbojimo pasilikę, norint jis jeis į aukszcziauses Wietas ėjęs.

Zemês Wyresnysis v. Brandt iszkalbėjo, kad Tautiszkumas pirma ney Lietuwoj, ney Mozuruse nepasirodęs. Lietuwei bey Mozurai buwę geri, wierni Prusai. Tai ne teisu, sakyti: Lietuwininkai yra mirsztanti Giminė. Tikt ju kalba mirszta. Ale szita Kalba yr be jokios Werczios. Ji be Literaturos be Nusidawimo, be Poezijos. Mes turim sawo szlownaję, wokiszkają Kalbą. Tegul Lietuwininkai wokiszkay mokinas ir wel geri Prusai pastoja, koktai daug Wietoje pasiliowe. Tegul jie druts Sanaris prie musû Giminês Kuno pastojo! Niera ney jokios Priezasties uz lietuwiszkaje Kalba sziczion Zynodeje istoti. Sziczion prie Rubeziaus Wokietystes turim uz wisay kitus Dalykus, turim uz Wokietyste rupinti. Asz esmi priesz ta Uzmanyma.

Synodês Sanaris Götz isz Karaliaucziaus pasakoja, kad pagal jo Patyrimus Lietuwininkai tai kas swietiszka ir prasta, geriaus lietuwiszkoj' Kalboj' supranta, ale tai, kas dwasiszka bey krikszczioniszka, geriaus wokiszkoj Kalboj'. Geriausias ir naudingiausias Daiktas butu tas, lietuwiszkaje Diewo Szluzba wisay panaikinti.

Kunigs Stein isz Tilžês laiko už naudingą Daiktą, kad Synodė prie karaliszkosês Konsistorijôs kreiptus, praszydama daugiaus lietuwiszkû Kunigû iszmokinti.

Wyskups Friedermann pripažino, kad jaunoses Moteres bey jaunieji Wyrai rods vokiszkay mok, ale kas tus Zmones pažįsta, gauna patirti, kad tai, ką jie wokiszkay girdėjo, jiems wiszay prie Szirdiês ne ėjo (Tai Tiesa); dėl to randame tarp Lietuwininku daug palaikiu Zmonių. Palikime Nusidavimams jû Bėgį; ale tiems Lietuwininkams, kurie dar sawo mieloj' Motynôs Kalboj' pasimokinti ir atsigaiwinti nor, tiems negalim jû Kalbą užlaikyti; tai butu Dangun szaukianti Neteisybė. (Priszaukims: Tai Tiesa!).

Kunigs Kühn isz Laukiszkiû pagailėjo, kad taip asztrus Zodzei pulę. Asz welyju, kad ant Paweikslo tai, ką Ponu v. Brandt ir Götz kalbėjo, Lietuwininkai wisay nepatirtu. Tai butu maskoliszka Barbarija, Lietuwininkams Tarpe 10 Metû lietuviszkaje Diewo Szlužbą atimt norėti. Jey mes ir swetimas Kalbas, ant Paweikslo angliszkay bey prancuziszkay, suprantam, taj tacziau negalėtum tose Duszią atgaiwint! Asz pats geray lietuwiszkay suprantu, ale Kozonis toje Kalboje ant manęs tikrôs Įspaudôs nepadarytu, man ne prie Szirdiês eitu.

Synodês Sanaris Diekmann taipojau priesz Užpulimus ant lietuwiszkosês Diewo Službôs kreipjas. Tame gul didis Skirtumas, ar Zmogus ką iszmanyti, arba dwasiszkay atsigaiwinti nor.

Rechtsanwaltas Meyer isz Tilžês iškalbėjo, kad tai, kas priesz Lietuwystę kalbėta tikt per tai iszziguldytina, kad tie Ponai ne tarp Lietuwininkû gywena. Taip wadinamasis lietuwiszkasis Judėjimas mums ten daug Rupescziû padaro, o todėl praszau Welyjimo dėl lietuwiszkû Kunigû atboti ir jį wisomis Priprowomis paszelpti. Ir asz esmi tôs Dumôs, kad lietuviszkoji Kalba sykį iszmirs, ale akarots todėl esmi tam priesz, su Baisumu tai paskubinti. Lietuwininkai yra nubažni Zmones, o jey tie per pritinkanczius Wietininkus Kunigû praszo, jû Kalbą mokancziû, tay turėtu tas jû Praszymas iszpildoms buti. Mes tą Mierį, kad Lietuwininkai Wokieczeis pastotu, daug weikiaus atsieksim per lengwą Apsiėjimą, neng per Užgynimą kaniczney reikalingû Daiktû.

Wyskups Oloff iš Klaipėdôs nurodo ant to, kad wisi Lietuvą Pažįstantieji nu to graudena, su Asztrumu priesz Lietuwininkus ir jû Kalbą pasielgti. Jey Jus bandysit tai, kas lietuwiszka, pabriauti, tay Lietuwininkus Socijaldemokratams į Prieglobsti nuwarysit ir wisą Waldžią ant jû pamesit.

Gendrolwyskups Braun: Asz norėjau tikt tai attaisyti, kas per daug sakyta buwo. Bažnytiszkoji Wyriausybė nor jog tus Welyjimus kaslink lietuviszkû Kunigû iszpildyti, ale ji stowja prie Rubežiaus to, kas atsiektina yra.

Wyskups Dennukaitis isz Kaukėnû kalbėjo kaip gimęs Lietuwininks už sawo Giminę ir atitaise kreiwusius Iszguldymus pirm jo Kalbėjusiujû. Sziczion tape per mier asztrios Priprowos užmanytos, tarp kitko Paniekinimas lietuviszkoses Diewo Službos. Mes Lietuwininkai dziaugiamies isz Praplatinimo germaniszkojo Mokslo bey Kultūrôs, ale bukit lengvaszirdingi ir ne elgkities Asztrumu priesz tus Zmones, kurie tai del sawo Karalystes ir sawo Karaliaus nenusipelne. Asz dywijus, kad szitie Zmones wis ir wel į Bažnyčią eina, jey ir Kunigai jiems prieszais stojas, kurie labay menk lietuwiszkay temok. Asz sykį nekurį Lietuwininką, kurs į Miestą wažiawo, klausiau, ar jis ten ir į Bažnyčią einąs, nors tenay lietuwiszkôs Kozonês nelaiko. Tay jis atsiliepė: „Berods, asz nueinu, kadangi prie Bažnyczios kabu, ale man taip—asz tą patėmytinąjį Iszsitarimą niekad neužmirsziu! — „ale man taip, lyg szalta Leda walgycziau“. Priimkit todėl Užmanymus dėl Lietuwininkû, tum daug Dėkawonês dagosit.

Wyskups Guddas isz Tilžês: Kas szendien sziczion kalbama buwo apie lietuwiszkaję Kalbą bey Diewo Szlužbą, tur savyje didį Kietumą, kursai nors szitam Susiėjimui nepritinkąs yra. Mes sziczion isz didziausiôs Dalies Dusziû Rupintojei ėsam. Waldoniszkiems Susiėjimams gal rasti ta Pažiura su tum kas lietuviszka, paruimuti, tikroji buti. Asz praszau szitą Užmanymą karaliszkajei Konzistorijei ant Apmastymo paduti ir jôs praszyti, apswarstyt, ar ne galima butu pagelbantiems Kunigams ir ant žemjausio Laipsnio Algôs stowjantiems Kunigams dwi Kalbi kalbancziose Parapijose pritinkanczey Algą padidinti, kadangi daugiaus Procês tur.

Zynodês Sanaris Lapatka: Mozurai wisay tame pacziame Pasilaikyme, kaip Lietuwininkai. Ir prie jû tai įtropyja, kad jû Kalba ne Mokslo bei Wierôs dėl iszlaikyta buti tur. Berods yra lenkiszkoji Kalba kaip ir lietuwiszkoji tikt lyg koks szwininis apsunkinims prie Pratarpimo mûsû bažnytiniû Pasilaikymû, ale to neatbojant privalo ji pilno atbojimo. Kalbėtojis praszo tai, kas Lietuwai įwelyjama, ir Mozurams įwelyt.

Ober—Landesgeriktês Prėzidentas Plehywe: Asz esmi Lietuwoj‘ gimęs, tikius dar ir lietuwiszkay mokąs, mislyjus todėl apie Lietuwininkus sudyti galįs. Jie buwo nepagadinta druta Giminė; neužmirsztina t‘esie, kaip wiernay jie prie Karaliaus Namu laikes. Bet Lietuvininkû Dienos jau suskaitytos. Jie isznyksta ir norime linkėti, kad jie geri Wokieczei pastos, kaipo geri Prusai buwo. Bet priegadintas Daiktas man rodos, szitą Isznykimą paskubint norėti. Asz primenu tikt Skirtwieras bey jû Surinkimus, ant kuriû tikt per lietuwiszkay mokanczius Kunigus Įtekmę gaut galima. Akarots todėl, kadangi welyju, kad lietuwininkai sweiku Keliu geri Wokieczei pastotu, praszau Lietuwystę ne nužawint, bet jei noturiszku Budu numirti leisti. Tada Kalbėtojis Wardan Growo Dönhoff sekantyjį Užmanymą paskaitė: „Auksztoji prowincôs Zynodė norėtu sutarti, karaliszkaję Konzistoriją užpraszyt, tam prigulinczioj‘ Wietoj, už tai įstoti, kad dėley Pagerinimo lietuwiszkujû Pasilaikymû, Nudalijimas lietuviszkujû Stipendiju ne wien prie Tilžês Gymnazijos risztas butu, bet kaip pirma, ir tokiems Sztudentams tekti gal, kurie Iszsimokinimu lietuwiszkôs Kalbôs užsiima“.

Wyszkups Guddas isz Tilžės priweda už Paweikslą, kaip labay lietuviszkû Kunigû reikia, nekurį Atsitikimą, kur prie Iszraszymo wienôs apie 8000 Mr. įgabenancziôs Vietôs tikt wiens wienintelis Kunigs maldawos ir kreipjas tada priesz Pleywês bey Dönhoffo Užmanymus, praszydamas isz tû nors tudu Zodziu „kaip pirma“ iszbraukti.

Konzistorijôs Prezidentas v. Dörnberg abejoja kaslink Guddo Užmanymo, ar tai Zynodei ant Naudôs butu Užmanymus priimti, kurie ney jokio Liukestiês netur ant Iszpildymo.

Tada nusidawe Nubalsawimai, kurie szitaipo iszpule: Užmanymas Wyskupo Guddo apie Padidinimą Algû jauniems Kunigams dwi Kalbi kalbančiose Parapijose tape atmestas. Užmanymas Growo Dönhoff, Pono Pleywe pastatytasis, tape didziu Balsû Daugumu priimtas; taipojau wyriausias Užmanymas bey Užmanymams Kunigo Steino apie Pristatymą daugiaus lietuwiszkû Kunigû.

Synodės sakytos kalbos lietuvius labai sujudino. „N. Liet. Ceitungo" tilpo toks straipsnis:

Lyg lekianti Ugnis prasiplatino tarp mūsû Lietuwininkû žinia apie Iszsitarimus, kurie 3. Susiėjime 10. rytprūsiszkosês Prowincôs Zynodês 4. Nowemberį priesz Lietuwininkus pule. „Musû szvencziausieji Turtai stowia Priegadoj"! isz tulôs Burnôs paskambėjo ir apmaudas buwo matomas ant tulo Weido. Ponu Zynodês Sanariu von Brandt bey Götz bene nebus numaniusiu, kokes Pasekmes jû netikėtay isztartieji žodzei turėti gal. Jey judu tikt mažą Numanymą turėjusiu but, kad tokie žodzei, kaip jie isz tikro kalbėti ir kurie dabar per wisus lietuwiszkus Laiškus su pritinkanczeis Paaiszkinimais eis, lyg į Parako Baczką įmestos Kibirksztys bus, tada judu mielausey ir geriausey tam Susiėjimui wisay nepribuwusiu butu. Ale newien, kad tie Iszsitarimai piktas Pasekmes nesz ir tikriemsiems Lietuwininkams labay miela Agitacijôs Priprowa sekantiemsiems skyriams bus, bet anudu Ponu ir ne per geriausę Pažintį tikrujû Pasilaikymû parode.

Jey Pons v. Brandt užtvirtina, lietuviszkoji Kalba ėsanti be Werczjôs, ji ėsanti be Literaturôs, be Nusidawimo, be Poėzijôs, tay parodo toksai Užtikrinims visutiną Nepažinimą lietuviszkôs Kalbôs. Lietuviszkoji Kalba yra Moksle Kalbû Sulyginimo, ypatszey indogermaniszkujû Kalbû, tiesiog sakant neatlestinay reikalinga. Wokietijoj' wargu kokį Profesorių Kalbû Sulyginimo Mokslo rasi, kurs ne sziek — tiek lietuwiszkai prisimokinęs butu. Isz kokios Priežastiês szeip pagirti Mokslinczei kas Metą į Lietuwą atkeliauja musû Kalbą isztyrinėti?

Kaslink Nusidawimo mūsû Kalbos, t' esie Pons v. Brandt ant didziujû Knygû sawo Draugmiesczioniês, Slaptroczio Profesoriaus Dro. Bezzenberger: Beiträge zur Geschichte der lithauischen Sprache (Göttingen 1877), kaip ir kitû skaitlingû Rasztû apie lietuviszkaję Kalbą nu szito pagirtojo Mokslincziaus nurodytas.

Kad ale Lietuwininkai Poėzijos netur, pirmusius neiszrodytusius Užtwirtinimus vainikuja. Taip skaitlingą Literatūrą Dainû bey Pasakû, kaip mes Lietuwininkai turim, retay kokia kita Giminė atrodyti gal. Wisay nežiurint ant to, kad Herderis keles lietuviszkas Dainas perstate ir tarp sawo Dainû „Isz swetimû Liežuwiû" iszleido, t'esie nurodyta ant apstingujû Rinkliawû Wyrû kaipo Rhesôs, Nesselmanno, Schleicherio, Bartscho bey Juszkewicziaus. Paskiaus Minėtasis ne menkiaus kaip 1569 jo patiês surinktas Dainas iszleido. Isz to matoma, kad lietuwiszkoji Dainû Literatura kelis Tukstanczius Dainû tur su gražiauseis Balsais. O tai nebutu Poėzija!

Dabar ale negalim ney wienam mokitam Wokiecziui padywyti, kad jis lietuwiszkoj' Literaturoj nesusiwokia, tada ale ir reikia nu jo praszyti, kad apie ja atsargey iszsitartų, o ne twirtus (ale su Tikrybe nesutaranczius) Užtwirtinimus dutu, kaip tai Pons v. Brandt padare.

Ale dar daug pikcziaus, kaip tasai, Pons Götzas klydo. Menkiausey reik nusidywyti apie tą Pažiūrą, kad žmogus swetimoj', ale jam sziek — tiek iszmanomoj' Kalboj' geriaus dwasiszkay atsigaiwinti gal, neug Motinôs Pienu įžystoje. Mes ėsam drutay perliudyti, kad ney wiens Lietuwininks tas Maldeles bey Giesmiû Perkszmelius, kurius kožna lietuviszka Motyna sawo Kudikį savo mylimoj' Kalboj' iszmokina, dar pirmkol jis ką kitką iszmoko, kada nors sawo Amžiuje užmirz. Taip tai, kaip į kas prie jû priklauso pasilieka lyg kokia Szwentinyczia jo Szirdyje. O niekados jis isz swetimoj' Kalboj laikytos Kozoniês taip neatsigaivįs, kaip isz sawo Motynos Kalboj, laikytos. Prie

to reikia dar atsiminti, kad Lietuwininkai jau isz Mažens nubažni yra.

O dabar galiausey tas wos wierytinasis Praszymas, lietuwiszkaję Diewo Szlužbą wisay paniekinti, tarp Lietuwininkû (lengwey sakant) tikrą Maisztą pakelti gal. Lietuwininkai: tokį Pasielgimą už Wierôs Persitikėjimą, už Užgawimą sawo szwencziausiû Skarbų įžiurėtu — o Pasekmes? Ale mes galim bene pasitikėti, kad tai, ką Pons Gôtz „geriausiu ir naudingiausiu Daiktu" wadino, jo pirma wisay apdumota nebuwo. Mes drutay nusitikim ant nubažnosês bey ewangėliszkosês Dumôs musû mylimojo Karaliaus. Jis mus priesz nemeilingajį Apsiėjimą tulû žemesniû Urėdininkû apgįs. Kad szitie Urėdininkai ne per meilingôs Dumôs priesz mus yra, mes jau patirti gawom. Kad ir karaliszkoji Konsistorija kiek galint greitą Suwokiecziawimą Lietuwininkû mielay mato ir welyja, mislyjamies mes isz to matyti galį, kad ji už musû dwasiszkajį Maistą per Iszleidimą nubažnû knygû kuone wisai nerupina... Žodzei Pono Gondrolwyskupo tame pacziame Susiėjime kalbėtieji yra tokie, kad mislyt galėtum, mes tame Dalyke klystam.

Isz kokio Priezasties per neteisingus Priêtikimus Lietuwininkû Iszsitikėjimas su Waldžia ardomas? Kodėl pirmiau Lietuwiams pažįstamu Gyrpelniû mielay. Kodėl turėjo pirma Smalakys į Ciecorystês Saimą nueiti ir atwiray apsakyti, kad Lietuwininkai tikt Žemês Gero nori? Mes ėsam sykį Lietuwininkai—o ne taip menk: apie 130.000— o kaip tokie ir mirsim. Ale mes nenorim, kad mus woltytu, o wisûmenkiausey Wierôs Dalykose.

Lietuwiszkaję Diewo Szlužbą paniekinus, galėtu apie 10 Kunigû sawo Daiktus suėmę į Wokiszkas Szalis iszkeliauti. Rasi tulasis tû Ponû už naudingesnį Daiktą laikytu, kunigiszkaję Skraistę nudėti ir į Draugystę Susirinkimininkû įstoti.

Ale Dziaugsmą mums ansai Susiėjimas tacziau padare, o tai labay didį Džiaugsmą, butent kad musû Kunigai, kurie jog mus ir musû Pasilaikymus bey Reikalus geriausey pažįsta, su tokiu apdywytinu Drasumu už mus ir musû Kalbą įstojo. Mus kugiliausey įraudinanczioses Kalbos wirszuy minėtujû Ponû jau ten pat ant Wietôs nu tuleropû Pusiû sziek-tiek pritinkantį Atguldymą gavo.

Už tai musû mieliems Kunigams szirdingay dėkuy.

Lietuwininks.

Pagaliau pareiškė ir lietuvių politikos vadovai savo oficialį protestą, kurį čionai paduodam[1]):

P r i e š t a r ą v i m a s L i e t u v i n i n k u priesz tus Apkaltinimus, kurie ant 10 rytprusiszkoses Provincios Zynodes priesz jus isztarti tape.

Ant Susiėjimo Isztikimujû lietuwiszkosios Konzerwatywû Skyrimo Draugystės Klaipėdôs bey Szilokarcziamôs Kreizû tape nutarta sekantyjį Priesztarawimą apgarsinti:

Mes lietuwiszkay kalbantieji Gywentojai Klaipėdôs bey Szilokarcziamôs Kreizû priesztaraujame kusmarkiausey aniems trecziame Susiėjime 10 rytprusiszkosės Zynodės Zynodalo Pono v. Brandt priesz mus isztartiems Apkaltinimams, kad mes ne geri ir wierni Prusai ėsą.

Mes iksziol wisados mielay ir dziaugsmingay gerais tikrais Prusais ir wiernieuseis Padonais musû mylimojo Waldono jautėmės ir už Garbę laikėme, toktai wisur ir wisad apreikszti. Mes Szirdies Džiaugsmu sawo Karaliui szlužyjom ir buwom kaip musû Tėwai wisados gatawi, sawo Kraują už musû pagarbintajį Waldoną, už didzeję Tėwiszkę bey už sawo Tikėjimą pralieti. Musû Dainos liudyja, kad Wiernybė į Karalių ir Meilė į Tėwiszkę prie Budo musû Giminės priklauso. O dabar stojas aukszteşnis Waldymo Urėdininkas, idant at-

1) „Nauja Liet. Ceit." 1902 m. 103 Nr.

wiray musû Wiernybę bey musû Patriotismą apkaltintu ir mus kaip dar swetimą Giminės Kuną Prusû Karalystėj, pastatytu. Pagal Praneszimus Rytprusiszkojoj' Ceitungoj' Nr. 304 nu 5 Nowemberio (Priede): „Kad Lietuwininkai geri Prusai pastotu, yra daug daugiaus werta, ne kaip jû Kalbą iszlaikyti", ir Ewangėliszkame Parapijû Laiszke Nr. 50: „Lietuwininkai turį Wokieczei bei Prusai pastoti" yra Pons v. Brandt netiesiogey isztaręs, kad mes geri Prusai ne ėsą. Kada ir kumi mes newiernais, arba prieszingais, arba nepatriotiszkais pasirodėm?

Jey mes politiszkay tautėti pradėjom, tay tam ne isz lauko paraginti tapėm, bet per pacziû bėdningajį Pasilaikymą; nes negalėjom žiurėties musû Waikus Bedieweis atsirandant ir per tai Zocialdemokrotû Pasekėjeis pastojant, wien dėl to, kadangi Wierôs Pamokslas, Kudikiams nepermanomoj wokiszkoj' Kalboj' nudalijimas, jiems neygi isz Galwos mokinamases Dalis į Galwą, ju menkiaus Zegnonę į Szirdį atgabent galėjo. Daugybė musû Peticijonû menk arba wisay nieką nemaczyjo, todėl apsiėmėm Wyrus isz sawo Tarpo į Sajmus siusti, idant jie ten musû smutnusius Pasilaikymus iszaiszkintu ir prie tam prigulincziôs Wyriausybės Pagalbos praszytu. Tai ney jokia Pirmenybė priesz musû Waldoną musû Waldžią bey musû Žemę; jie Gėda mums, jey mes nieko neweikdami, nors ir kraujujancze Szirdimi, žiurėtumbimies, kaip musû Kudikei Wiso Nubažnumo bei wiso Padorumo sawo Gimdytojû netenka.

Mes atsiszaukiam prie wisos wokiszkosiôs Tautôs ir praszom ant Zynodės isztartam Apkaltinimui newieryti.

Toliaus prieszyjamies wisu Igalėjimu ant Zynodės Pono Kunigo Götz priwelytam Paniekinimui urėdiszkojo Wartojimo Diewo Žodžio musû Motynôs Kalboje ir nusitikim ant savo auksztosiôs Bažnycziôs Wyriausybês, kad priesz Welyjimus tulû, su tikraiseis Pasilaikymais nesusipažįstanczû Personû prie gruntiniû Mieriu musu liutėriszkosiôs Bažnycziôs pasiliekama butu, kurie Apsakyme Diewo Žodžio Motynôs Kalboje szaknyjas. Mes su Dėkawone pripažįstame, kad musû Ponai Kunigai, kurie musû Pasilaikymus ir Priwoles geriausey pažįsta, su apdywytina Drasa už mus ir musų Kalbą įstojo.

Galiausey mes ir szitoj' Wietoj' tą szirdingajį Praszymą iki prigulincziôs Wyriausybės mezgiame, kad ta rupint norėtu, idant musû Jaunieji per dabarnyksztyjį Szuilês Budą ne doriszkay sugadinti taptu, Bedieweis pastotu ir Zocijaldemokratus sekti pradėtu. Mes mielay wokiszkay mokinamies ir welyjam, kad ir musû Waikai wokiszkay mokintus, ale mes praszom, kad tai moksliszkay ir dwasiszkay tikruju Budu nusidutu, butent per pritinkantį Wartojimą Motynôs Kalbôs prie Pamokslo, ypaczey prie Wierôs Pamokslo.

Jurgis Strekys,
Virszininkas lietuwiszkosiôs Konzerwatywû Skyrimo
Draugystês Szilokarczamos Kreizo.

Tada buvo suteikiamos stipendijos taip lietuviams, taip vokiečiams, kurie Tilžės gimnazijoj ir Karaliaučiaus universite mokėsi lietuvių kalbos. Bet lietuvių kalbos besimokančiųjų skaičius nebuvo didis.

Pastaruoju laiku prūsų valdžia sudarė iš 1844 m. sausio 12 d. lietuviams įsteigtos stipendijos sutaupymo tris stipendijas, nuo kurių dvi suteikiama mokiniams, kurie eina aukštąją klasę Tilžės realėje gimnazijoje ir vieną mokiniui, kuris eina aukštąją klasę Klaipėdos mokytojų seminarijoje sulig 1845 m. rugsėjo 16 d. išleistu reglementu[1]).

---

[1]) Dr. Julius Schnaubert: Statistische Beschreibung des Kreises Pillkallen. 70 pusl.

1879 m. ir Klaipėdos gimnazijoj buvo laikomos lietuvių pamokos. Lietuvių kalbą dėstė kun. R. Jakoby (mirė 1881 m.). Šita gimnazija yra įsteigta 1860 m.; 1891 m. buvusios Prūsų karalienės Luizės atminimui likosi pavadinta „Luizės gimnazija". Tą vardą dar ir šiandien tebeturi. Nuo 1922 m. pavasario norintiems vėl laikomos lietuvių kalbos pamokos.

Rudenį 1919 m. Klaipėdos gimnazijos vokiečių kalbos mokytojai prašė Prūsų ministerį pasistengti, kad Klaipėdos gimnazija, jeigu šis kraštas nuo Prūsijos atskirtas būtų, vokiška mokykla pasiliktų. Kada ministeris taip greit į tai neatsakė, tada tėvai, vaikai ir mokytojai padavė į ministeriją bendrą prašymą, reikalaudami, jeigu Klaipėdos kraštas būtų atskirtas, palikti gimnaziją vokiška ir sušelpti valdžios pinigais, kaip ir kitas užsienio mokyklas. Ruošiant šitą prašymą, kun. Reidys išsitarė, jog būtų gerai, kad būtų įvedamos ir lietuvių kalbos pamokos. Gimnazijos direktorius pareiškė, jeigu vėliau reikalinga būtų, tai galima naujame mokymo sutvarkyme ir lietuvių kalbą, kaip „svetimą" kalbą mokyti[1]). Vėliau parėjo iš ministerijos atsakymas, jog mokslų ministeris palaiko reikalavimus.

Tuo pačiu laiku (1919 m.) kun. Reidys pasiūlė „Prūsų Lietuvių Susivienijimo" Tautos Direktorijai, kad kreiptųsi į Prūsų valdžią ir prašytų, kad lietuviams skiriamos stipendijos būtų dalijamos ir teikiamos ne vien Tilžės gimnazijos mokiniams, bet ir Klaipėdos krašto gimnazijos mokiniams lietuviams. Bet Tautos Taryba šitą sumanymą atmetė, pareikšdama, kad būtų nusižeminimas prašyti iš Prūsų valdžios malonės trupinių.

Pagaliau tarp lietuvių kalbos šelpimui įsteigtų mokyklų, be jau minėtos Karalienės mokytojų seminarijos, reikia paminėti Pilkalnyj karališką preparandiją, kuri įsteigta 1868 m. ir kurioj buvo dvi valandos savaitėj lietuvių kalbos pamokos. Taipogi Ragainės ir Klaipėdos mokytojų seminariją. Ragainės seminarija įsteigta 1882 m. Pirma ji buvo atidaryta privačiuose ir tik 1893 m. savuose namuose. Pradžioj ten buvo ir lietuvių kalbos mokoma. 1900 m. Klaipėdoj atidaryta preparandija, jūrininkų mokykloj, o 1902 m. buvusioje miesto ligoninėje seminarija. Vėliau valdžios lėšomis buvo pastatyti savi namai, į kuriuos 1908 m. perėjo seminarija, o 1913 m. ir preparandija tapo į ten perkelta.

Klaipėdoj mokytojų seminariją įsteigus, lietuvių kalbos pamokos Ragainės seminarėj pasiliovė. Karalienės seminarijoj buvo tai anksčiau padaryta. Bet, kad Klaipėdos seminarija derėtų lietuvių kalbos šelpimui, to negalima sakyti. Nuo 1909 m. lietuvių kalbos mokslas Klaipėdos seminarijoj sutirpęs lyg cukrus burnoj[2]). Šitos seminarijos tikslą parodo aiškioj šviesoj Klaipėdos gimnazijos Direktoriaus Kiušelio kalba, laikyta 1908 m. lapkričio 6 d. Klaipėdos seminariją pašventinant. „Aš linkiu, kad iš šitų naujųjų namų, kurie lyg senųjų vokiečių riterių pilis aukščiausioje Vokietijos šiaurėj išsikelia, visados išeitų vokiečių dvasios riteriai ir vokiečių kultūros nešėjai...!".

---

[1]) „Mem. Dampfboot" 1919 m. 139 Nr.

[2]) Žodžiai J. Strėkio, Šilokarčiamos Lietuvių Rinkimo Draugijos visuotiniame susirinkime Žibuose 1909 m.

Visa krūvon suėmus, mes matom, kad lietuvių švietimui įsteigtosios aukštosios mokyklos, Hohenzollerių laikais lietuvių neapšvietė, bet „vokiečių kultūros nešėjai" lietuvius įstūmė į tautinę tamsybę. Atskyrus Klaipėdos kraštą nuo Vokietijos, lietuvių padangėj vėl pradėjo švisti. Klaipėdos seminarijoj visose klasėse įvesta lietuvių kalba kaipo visiems privalomas mokslo skyrius. Kupinas geros vilties mokyklų srityje lietuvių veikėjas, Tautos Tarybos generalis sekretorius Stiklorius pareiškė, jog prie to nemaž prisidėjęs ir seminarijos vedėjas. Štai jo žodžiai:[1]).

„Iš viso dabartinės seminarijos vedėjas, p. direktorius Berg apsireiškia, kaip vienas pirmiausiųjų, kurs naujojo laiko reikalavimus supranta. Iš jo tai jau susilauksime daug paramos. Esant ir šiaip tarp mokytojų gero noro žmonių, kuriems nesunku bus kiek reikiant lietuviškai išmokti, tai toje srityje, rodos, netiek turėsime sunkenybių...".

Bet „vokiečių kultūros nešėjams" tai netiko. Radosi lietuvių priešininkų, kurie „Berliner Tageblatte" p. Bergą įtarė, kad jis nustumiąs vokiečių kalbą ir vokiečių kultūrą. Dėl šito užmetinėjimo teisindamasis p. Berg atsiliepė[2]), jog pamokos dalijamos kaip iki šiol prūsų mokymo planu. Be to mokiniams skiriama viena arba dvi valandos lietuvių kalbos pamokų, kad jie galėtų tikybos pamokyti lietuvių kalba kalbančius kūdikius, kaip tai reikalauja atnaujintas Oberprezidento paliepimas 1873 m. Tada jis pareiškė, jog neleisiąs nieku trikinti ir toliau vokiečių kalbą ir kultūrą visomis jėgomis šelps, o ir su lietuviais teisiai elgsis...".

Reikia prie to paminėti, jog Lietuvių Tautos Taryba buvo sumaniusi įtaisyti Klaipėdos seminarijoj lietuvių mokslo skyrių. Dėl to užprašė jaunikaičius ir mergaites nuo 14 iki 20 metų amžiaus, kurie norėtų mokytojais būti, atsišaukti į Tautos Tarybą. Buvo manoma pradėti mokslą, jeigu bus 30 norinčių mokytis[3]). Bet šitą sumanymą nepasisekė įvykdyti. Tautos Taryba vėliau pranešė[4]), jog gana buvo dėl to pasirūpinta, bet dėl tūlų priežasčių nepasisekė tokį skyrių įtaisyti, todėl reiks kokį laiką dar pakentėti. Pradžioj buvo manoma ir mergaitės priimti, bet pasirodė, kad tuo tarpu dar negalima. Į seminariją tapo priimti tik jaunikaičiai, kuriems bendrai su kitais ir lietuvių kalbos pamokos yra dėstomos.

Taip pamaži pradeda lietuvių kalba Klaipėdos seminarijoje savo teises gauti. O reikia tikėti, jog netoli laikas, kai Klaipėdos seminarija bus lietuvių kalbos ir kultūros šelpėja. Ir tarp pačių lietuvių tautos sąmonė žymiai didėja. Gyvas lietuvių tautinio supratimo paminklas yra lietuvių stipendijų įsteigimas. Pradžią padarė Lietuvių Prekybos ir Industrijos Bendrovė „Laima". Jos visuotiname susirinkime 1920 m. nutarta iš grynojo pelno paskirti 1500 markių lietuvių stipendijoms. Pradžiai įsteigtos 5 stipendijos po 300 markių. „Laimos" pavyzdį sekė ir Klaipėdoj įsteigtasis „Lietuvių Bankas", kuris taip pat dalį savo grynojo pelno paskyrė lietuvių stipendijoms.

---

[1]) „Tarybos žinios" 1920 m. 1 Nr.
[2]) „Mem. Dampfboot" 1920 m. 194 Nr.
[3]) „Pr. Liet. Balsas", 1920 m. 59, 60 ir 61 NN.
[4]) „Pr. Liet. Balsas" 1920 m. 95. Nr.

Šitas lietuvių bendrovių įsteigtas lietuvių stipendijų fondas kasmet didėja ir jomis naudojas neturtingi lietuvių kūdikiai, kurie eina aukštesniąsias mokyklas, kaip antai: preparandiją, seminariją, gimnaziją. Norim linkėti, jog tie, kurie naudojasi lietuvių stipendijomis, liks tikri savo tautos švietėjai ir lietuvių kultūros nešėjai.

Lietuvių gimnazija

Sustiprėjus lietuviams Mažosios Lietuvos dalyje, Klaipėdos Krašte, pradėjo lietuviai rūpintis įsteigti savo gimnaziją. 1922 m. pradžioj įsisteigė Klaipėdoj „Lietuvių Mokyklų Draugija". Jos tikslas — lietuvių berniukams ir mergaitėms teikti praplatintą visuotiną mokslą, remiantis mokslo planu valstybiniai pripažintos gimnazijos arba šiaip aukštesnės mokyklos. Šitos draugijos rūpesčiu, Vyriausiam Klaipėdos Krašto Komisarui pritarus, įsteigta Lietuvių gimnazija, kuriai Klaipėdos Krašto Direktorija pavedė seminarijos atliekamus kambarius. Klaipėdos miesto vokiečiai apie tai sužinoję, pradėjo nerimastauti. Klaipėdos miesto atstovų susirinkime 1922 m. kovo 23 d. „demokratas" Seyfried pasakė, jeigu yra seminarijoj laisvų kambarių, tai turi būti pirmiausia Klaipėdos miesto piliečiai pabojami ir tie kambariai turi būti pavedami vokiečių žemutinėms mokykloms, o ne lietuviams. Kad tautlietuviai nori sau atskirą gimnaziją įsteigti, tai gali ją savais pinigais pasistatyti. Jis tikisi, jog ta mažuma tautlietuvių su savo mokesčiais prie mokytojų seminarijos pastatymo tiek maž esą prisidėję, jog jų reikalavimai sulyginus su Klaipėdos miesto piliečių ir Klaipėdos žemutinių mokyklų reikalavimais visai į klausimą nepareina. Jo kalbai[1]) kiti atstovai pritarė.

Lietuviams šituos vokiečių demokratų kiršinimus pasmerkus[2]) minėtas demokratas Seyfried kitame Klaipėdos miesto atstovų susirinkime vėl kalbėjo prieš lietuvius ir lietuvių gimnaziją. Jis tarp kito pasakė[3]):

> „. . . Tautlietuvybė neturi jokios teisės mokytojų seminarijoje (Šaukiama: bravo). Lietuvių gimnazija, kokia ji didžiųjų lietuvių propaguojama — tai didžiuma Klaipėdos miesto piliečių, o ir didžiuma visų Klaipėdos Krašto gyventojų bus vienos nuomonės — galima laikyti tik prabanga. Šitoks projektas, jeigu valdžios troba atiduodama šitam tikslui, būtinai turi būti statomas užpakaly reikalingesnių dalykų. (Šaukiama: bravo!). Šitokia lietuvių gimnazija nieko neduoda mokinių mokslo tęsimui. Prie vokiečių universitetų negalės jie jokių egzaminų laikyti ir jų liūdymai nebus pripažįstami teisėtais, gal rasi tik Kaune. Šitą nuomonę turįs jis pareikšti, jeigu ir dar kartą būtų užpuolamas".

Šį kartą ir „socialdemokratas" Vestphal pritarė „demokrato" Seyfriedo pareiškimams ir reikalavo, kad nieku būdu seminarijos kambariai nebūtų duodami lietuvių gimnazijai. Šitoki cyniški vokiečių pareiškimai sukėlė lietuvių protestą. Lietuvis Proletaras

---

[1]) „Memeler Dampfboot" 1922 m. 72 (priede) Nr.
[2]) „Memeler Landeszeitung" 1922 m. 11 Nr.
[3]) „Mem. Dampfboot" 1922 m. 111 (priede) Nr.

įrodė [1]) jog į mokytojų seminarę turi daugiau teisių lietuviai, negu vokiečiai. Jis tarp kita ko šiaip pasakė:

„Kad Klaipėdoj įsisteigė preparandija ir seminarija, tai lietuvių nuopelnas ir jie tur teisę, kad gimnazija būtų atliekamuose rūmuose įtaisoma. Bet kiek yra Pons Seyfriedas arba socialistas Westphal prie šitos įstaigos įsteigimo prisidėję? Nieko. Tai jų pareiga yra tylėti".

Negalėdami jokių argumentų prieš lietuvių gimnaziją privesti, vokiečių „demokratai" ir „socialdemokratai" nutilo. Vyriausias Klaipėdos krašto komisaras ir krašto direktorija prižadėjusi lietuviams leisti seminarijoj savo gimnaziją atidaryti ir savų pažadų neatmainė. Bet lietuvių gimnazija tapo atidaryta 1922 m. balandžio 20 d. Klaipėdoj „Sandoros" salėj. Ten buvo taip pat mokiniai dar keliolika dienų mokomi ir tik po dviejų savaičių, patuštinus seminarijoj atliekamus kambarius, lietuvių gimnazija persikėlė į seminarijos namus. Prasidėjus mokslui lietuvių gimnazijoj, vokiečiai vėl pradėjo nerimauti. Dabar atsiliepė atsilikėliai agrarai. Klaipėdos Krašto Tarybos posėdyj, 1922 m. gegužės 10 d., palietė lietuvių gimnazijos klausimą atsilikėlis Gubba[2]). Jis paklausė: kokia Klaipėdos Krašto valdžios duodama pašalpa lietuvių mokyklai, kiek mokinių ją lanko ir kiek tų mokinių Klaipėdos piliečių.

Krašto direktorius, kun. Reidys, atsakė: Ši mokykla yra įtaisyta Vyriausiojo komisaro įsakymu; visi mokiniai esą iš Klaipėdos krašto, būtent 20 berniukų ir 4 mergaitės. Pašalpos šitai mokyklai duodama 50.000 auksinų: 25.000 auksinų pradžios įtaisymui ir 25.000 auksinų einamoms išlaidoms. Mes laikėmės tos sumos, kuri duodama „Herderio" mokyklai Šilokarčiamoj ir tikimės, jog kitas lėšas mokykla pati suras. Gubba tada klausė: ar nustatyta, kad šitą mokyklą tik Klaipėdos Krašto mokiniai tegalį lankyti, arba ar galį joj ir svetimšalių kūdikiai mokytis. Kun. Reidys atsakė, kad mokyklos statutas dar neįteiktas. Čia esą privatinės draugijos mokykla. Sudarytoji kuratorija vykdys tolimesnius žygius. Jis tikisi, kad netrukus pasirodys reikiamas statutas. Gubbai vėl paklausus: ar šita mokykla yra įsteigta krašto direktorijos pritarimu, ar tik Vyriausiojo Komisaro įsakymu, atsakė kun. Reidys: Krašto Direktorija nutarusi pritarti Vyriausiojo Komisaro sumanymui. Ši mokykla bus privatinio pobūdžio ir gaus valstybinės pašalpos. Toks nutarimas yra Krašto Direktorijos priimtas ir priemonės vienu balsu priimtos.

Klaipėdos Krašto prezidentas d-ras Steputaitis tada šitaip pasakė: Aš prašau, kad kiekvienas dabotų neužgauti kito jausmų, nors jis jų ir nesuprastų. Dėl priešingumų, rasi geriau būtų visai nekalbėti; bet jeigu tai daroma, tai nors tuo būdu, kad kitų neužgautų; kad nepaliktų įspūdžio, būk Krašto Direktorija atmeta atsakomybę dėl lietuvių mokyklos įsteigimo ir Vyriausiajam Komisarui prikiša, noriu aš čion pabrėžti, jog Krašto Direktorija dėl visų savo vykdomų žygių atsako viena. Jeigu tačiau Krašto Direktorija tokios atsakomybės nenori imti, tai turi ji dėl to pasidariusius vaisius pakęsti ir atsisistatydinti. Krašto Direktorija svarstė, ar reikalinga lietuvių mo-

---

[1]) „Prūsų Lietuvių Balsas" 1922 m. 93 Nr.
[2]) „Mem. Dampfboot" 1922 m. 111 (priede) Nr.

kykla steigti. Aš noriu nurodyti tik viena, kad čia lietuviai ir vokiečiai yra lygūs. Ar teisėta yra lietuvių mokyklos egzistencija, turės parodyti pati mokykla. Krašto Direktorijos pareiga yra su šita mokykla taip pat apsieiti, kaip ir su Herderio mokykla Šilokarčiamoj. Aš prašau, čia sakyti nekiršinamas kalbas, kurios vienos gyventojų dalies nebūtų netikrai suprastos.

Viceprezidentas Kraus pareiškė, jog jis tegalįs tik pritarti Krašto Prezidento išvedimams.

Gubba tada pareiškė: Aš sutinku, kad p. Krašto Prezidento žodžiai dėl kiršinamų kalbų yra taikinti į mano asmenį. (Krašto Prezidento pastebima: esantieji išskiriami!). Aš neturiu nieko prieš įsteigimą, tik prašau, kad sergančio kūdikio gyvybė nebūtų dirbtinai palaikoma. Padėtis čia kitokia negu Šilokarčiamoj. Tokios mokyklos čia visiškai ir nereikia. Be to aš turiu teisę ir pareigą, kad būčiau aiškiai informuotas.

Pagaliau d-ras Steputaitis pasakė, jog ūkio sutartyj su Vokietija esąs ir mokyklų klausimas išrištas. Prūsai nenorėjo pripažinti Klaipėdos Krašto brandos liudymų. Bet mes susitarėm. Liudymai tik tada bus pripažinti, kada įstaigos prisitaikins prie visų reikalavimų, kurių Vokietijoj iš panašių įstaigų reikalaujama. Tas pat reiškia ir lietuvių mokyklai. Jos brandos liudymas tik tada tebus pripažintas, jeigu šita mokykla prisitaikins prie normų, kurių Vokietijoj reikalaujama iš gimnazijų. Mes galime velyti, jog lietuviai turės energijos šitą mokyklą ištobulinti sulig šitais pagrindiniais dėsniais.

Pravestos kalbos aiškiai rodo, jog vokiečiai pradedant nuo pažangiojo socialdemokrato iki griežtojo atsilikėlio, turi vienodą tikslą — suturėti lietuvius kultūros darbe. Bet mes turim vilties, jog ši pirmoji Mažosios Lietuvos lietuvių gimnazija išauklės lietuvių vaikus tikrais kultūros darbininkais, kurie mokslu apsišarvavę gins lietuvių teises prieš visus puolikus ir sergės lietuvių tautos židinį.

Žemutinės mokyklos

Kaip aukštesnėmis, taip ir žemesnėmis mokyklomis Prūsų Lietuvoj pradėjo visų pirma rūpintis kunigaikštis Albrechtas. 1568 m. buvo Sambijos ir Pomezanijos vyskupams įsakyta rūpintis, kad šalia bažnyčių būtų įtaisomos ir mokyklos, kad galėtų vaikus užauginti krikščioniškoj drausmėj. Gyventojai turėjo mokytojui duoti nemokamą išlaikymą ir sudėti mažumą pinigų. Mokytojų naudai eidavo kunigai kalėdoti ir rinkdavo iš valstiečių atskirą rinkliavą nuo dirbamos žemės ploto. Tuokart buvo jau 20 lietuviškų mokyklų[1]). Pirmoji lietuvių mokyklų knyga buvo 1547 m. Mažvydo sutaisytas katekizmas. Antrąją panašią knygelę išleido 1547 m. Baltazaras Bassas. Buvo tai lietuviškai išverstas „Liuterio Katechizmas". 1590 m. įvyko Lietuvoj didelė bažnyčių vizitacija. Šitoj vizitacijoj dalyvavo ir kunigaikščio patarėjas Ludwig v. Reuter. Nuo to laiko bažnyčios Lietuvoj buvo padalytos į parapijas ir kunigams paskirta žemė ir šiaip pajamos. Mokytojų klausimas liko nekliudytas.

---

[1]) „Mit. der Lit. Litt. Gesellsch." knyga IV, 89 pusl.

1618 m. liepos 18 d. išleido kunigaikštis Jonas Zigmantas taip vadinamą „Copia instructionis", kurioje buvo atnaujintas 1568 m. duotas įsakymas vyskupams. Nors tame įsakyme buvo sakyta, rūpintis, „kad vaikai galėtų būti auginami krikščioniškoje drausmėje", bet menkai kas pasiekta buvo toje srityje. Pavyzdžiui Ventėje 1624 m. pradėjo mokyti studijavęs mokytojas Lehman. Jis turėjo šventadieniais laikyti pamokslus ir vaikus mokyti katekizmo. Bet kada kunigas D. Behm Ventėj egzaminus laikė, pasirodė, kad ventiškiai nežinojo, kada švenčiamos Kalėdos, Velykos ir Sekminės.

Bet tais laikais ne vien mokytojai maža tesirūpino apie vaikų mokymą, bet ir žmonės savo mokytojų išlaikymu menkai tesidomėjo. Būtent, apie Karklės bažnyčios mokytoją Stimerį, kurs buvo teologiją studijavęs, rašoma, kad karkliškiai jam algos nemokėję ir jis dėl to 1626 m. gegužės mėnesį ligotas ir pavargęs iškeliavęs į Karaliaučių. Ten gavęs leidimą tris dienas eiti po miestą elgetauti, bet netrukus tenai miręs.

Trečiąjį svarbiausią įstatymą išleido „didysis kunigaikštis" Friedrich Wilhelmas po didžiųjų Lietuvos bažnyčių vizitacijų 1638 m. Jis vadinos „Recessus Generalis der Kirchen-Visitation Insterburgischen und anderer Littauischen Embter in Horzogthumb Preussen". Šiuo įstatymu buvo įsakyta iš kiekvieno kaimo siųsti vieną vaikelį į bažnytinę mokyklą, kad prasimokytų skaityti, rašyti, skaičiuoti, maldos ir katekizmo. Studijavusiems ir stropiems mokytojams buvo įsakoma algą padidinti iki 50 florinų metams. Kiti mokytojai, kurie tik amatninkai ir šiaip prasčiokai buvo, kurie tik lietuviškai ir vokiškai giedoti ir vargas negalais temokėjo paskaityti lietuvišką postilę, turėjo mokykloje vaikus mokyti skaityti ir rašyti, ypačiai maldelių ir katekizmo. Jiems buvo algos skiriama metams 35 markės. Be to visi mokytojai galėjo laikyti krautuvėlę ir smuklę[1]).

Be to buvo įsakyta, kad ir suaugusieji mokytųsi poterių ir laikytų bažnytinius egzaminus. Šitas įsakymas labai sujudino Ragainės amtmonijos valstiečius ir jie pranešė savo pasiguodimus didžiajam kunigaikščiui, sakydami[2]).

> „Nors jau mūsų protėviai nuo nepamenamų metų šitoj žemėj gyveno ir taip kaip mes, savo darbą atlikę ir valdininkams ir kunigams savo pareigas išpildę, nebebuvo kitu kuo apsunkinti, įsimano dabar mūsų kunigai įvesti didžiai žalingą ir visai nepakeliamą naujieną, kuria jie nori mus priversti ne vien šventadienį du kartu eiti į bažnyčią, bet dar atvykti ir poterių klausinėjimui. Šita negirdėta naujiena mus ne vien apsunkina, bet ir trukdo regimai mums ūkininkauti ir dirvas įdirbti. Dėlto prašom Jūsų kunigaikštiškos šviesybės, malonėkit savo gerbiamu kunigaikštišku įsakymu šitą didžiai priešingą dalyką ar visai pašalinti, arba atmainyti; tarp mūsų yra didelis skirtumas, nes kitas valstietis tur 6, kitas 5 arba 4, ar 3, o kitas tik vieną ūbą žemės, todėl negerai būtų, kad visi turėtų vie-

---

[1]) Adolf Keil: „Das Volksschulwesen im Königreich Preussen und Herzogtum Littauen unter Friedrich Wilhelm I". Vyriausia dalis I, 11 pusl.

[2]) Adolf Rogge: „Der preussische Littauer des sechszenhten und siebenzehnten Jahrhunderts", II dalis, 3 pusl.

nokią naštą, kad bažnyčion ėjimas ir poterių mokymas būtų padalyta sulig žemės dydžiu ir nebūtų vargingasis vienaip apsunkinamas kaip ir turtuolis. Kadangi mūsų prašymas teisingas, tikim būsią maloniai išklausyti".

Tačiau „Recessus Generalis" turėjo dar ir ypatingų nurodymų, kuriuose ir kunigams sakyta: „kadangi kunigai negali būti pačiais angelais ir taip pat turi žmogišką silpnybę, tačiau turi saugotis viršujinių, stambių ir papiktinamų nuodėmių, ypačiai besaikiško girtuokliavimo ir nepritinkamu laiku, pildydami savo pareigas, turi nuo jų susiturėti". Sulig 1699 m. sausio 5 d. įsakymu buvo drausta mokytojams pardavinėti degtinė.

1662 m. vėl „didysai kunigaikštis" ragino parapijas, kad jos rūpintųsi steigti daugiau mokyklų. Bet stoka pinigų neleido sumanymą įvykdyti. Prie to ir esamos mokyklos kaip reikiant savo uždavinio neatliko, nes 1699—1712 m. buvo atkartotinai įsakoma, bažnyčiose prieš pamokslą, ne vien užaugusiems, bet ir mokiniams paskaityti 5 dalis krikščioniško mokslo, „išpažintį" ir klausimus su Liuterio išdėstymu. O kaip galėjo mokyklos atlikti savo uždavinį? Iki 1713 m. tik miestų ir senų parapijų bažnyčios teturėjo mokyklas, bet kaimų mažesnės bažnyčios (Filialkirchen) neturėjo jokių mokyklų. Mokytojai vėl buvo siuvėjai, audėjai, mėsininkai, mūrininkai, atstatyti valdininkai ir seni piemenys[1]). Geresnį supratimą apie šiuos „mokytojus" turėsim tikėdami kunigams, kurie ne kartą guodės: „mokytojas girtuokliaująs", „jo elgesys esąs kuo biauriausias", „jis vagiąs iš bažnyčios" ir t. t. Iš bažnytinių egzaminių pranešimų matyti, kad iki 1721 m. 12 m. vaikai tik žiemą mokyklą telankė, o ir tai dėl potvynių, dėl tolumo (1 mylios atstumo), dėl menko apdaro ir dėl žverių labai retai. Vietose, kaip antai Karaliaučiaus apskrityje, pasiturintieji gyventojai savo vaikams mokyti pasikviesdavo į savo namus kaimo kerdžių arba netikusį amatninką. Jis valgydavo paeiliui pas ūkininkus.

1712 m. sausio 15 d. išėjo karaliaus Friedricho 1 įsakymas, kuriuo įsakoma, kad iš kiekvieno kaimo būtų parenkamas vienas vaikas, iš didžiųjų kaimų du vaikai, ir juos maistu aprūpintus žiemą nusiųsti į bažnytinę mokyklą. Šitie vaikai turėjo toj mokykloj mokytis, kol galėdavo skaityti ir iš galvos atsakyti katekizmą, kad sugrįžę savo kaimuose galėtų žmones pamokyti poterius kalbėti[2]). Bet šis įsakymas tebuvo ir tik menkai pabojamas, nes mokytojas daugiau kaip 20 mokinių niekados neturėjo. Mokymo laikas prasidėdavo rudenį nuo Mykolo ir tęsdavosi iki Velykų. Kraupiškio parapijoj šis įsakymas buvo pildomas tokiu būdu: Kas aštuonias savaites iš eilės du didesnio kaimo ūkininkai laikydavo savo iškaisčiais du vaikus mokykloje: kas šeštadienį parsiveždavo juos namo ir pirmadienį vėl atveždavo į mokykla; per savaitę buvo duodamas vienas skatikas žibalui. Kas savaitė mokytojas gaudavo po vieną stuopą kruopų, miltų ir žirnių, truputį lašinių ir dvi geras saujas druskos. Vaikai valgė iš bendro katilo[3]).

---

[1]) Zweck: „Litauen" 192. pusl.
[2]) Joh. Sembritzki: „Geschichte des Kreises Memel", 116 pusl.
[3]) Adolf. Keil „Das Volksschulwesen" 14 pusl.

Mokslo knygos buvo Liuterio Mažasis Katekizmas su kunigo v. Sandeno išdėstymu ir kunigo Hofero „Dangaus kelias"; abi knygos buvo į lietuvių kalbą išverstos[1]. Vietomis buvo vartojamas kunigo Spenerio sutaisytas „Katekizmo išguldymas". Tūli kunigai patys sutaisydavo mokykloms katekizmo „išguldymus".

Kitose bažnytinėse mokyklose buvo dar vartojama ryto ir vakaro maldelės, biblijos sakinėliai, psalmės ir giesmių skyreliai. Rašyti ir skaičiuoti buvo priimta tik vėlesniu laiku. Visos mokyklos buvo konsistorijos priežiūroje, bet konsistorija, išskyrus miesto mokyklą, menkai jomis tesirūpino ir paliko jas kunigų globai. Kur stropus kunigas, tai šiek tiek prižiūrėjo mokyklą. Bet buvo tokių kunigų, kurie 40 metų kunigaudami, kaip vyskupas Krečius iš Saalfeldo 1712 m. pranešė Pomezanijos konsistorijai, Biblijos neturėjo[2]), bet vienat postilėms apsieidavo. Todėl išėmus kunigą ir mokytoją, niekas skaityti nemokėjęs, nė paties kunigo vaikai. Šakūnų bažnyčia apie 1725 m. turėjo tik vieną lietuvišką Naują Testamentą 1701 m., Saksonišką bažnyčios tvarkos ir prūsišką žemės teisių įstatymo knygą[3]). Šakūnai neturėjo dar nė vietos, kur mokytojas būtų galėjęs gyventi, nes 1734 m. Šakūnuose vienas senas žmogus neturėdamas mokyklos, mokė vaikus giedoti. O Barzdėnuose taip pat mokytojas neturėjo nei mokyklos, nei žemės[4]).

Tikru žmonių švietimo darbu užsiėmė karalius Friedrich Wilhelmas I. Jis įvedė visuotiną mokymą. 1714 m. karalius pats atkeliavo į Lietuvą. 1714 m. ir 1715 metais buvo peržiūrimos Prūsijos bažnyčios ir mokyklos. Buvo pastebėta, kad dauguma žmonių visai menką teturi supratimą apie Dievą ir stambiose nuodėmėse gyvena. 1717 m. gegužės m. 2 d. karalius įsakė, idant rūpintųsi, kad einantieji prie šv. vakarienės būtų tikroje krikščionių tikyboje priruošiami ir konfirmantai bažnyčioje susirinkimui matant kvočiami ir tik tinkamai priruošti tebūtų konfirmuojami. Taip pat ir mokytojams ir tėvams buvo įsakyta, kad rūpintųsi dvasiniu jaunųjų tarpimu. Tų pačių metų gruodžio 6 d. vėl buvo išleistas įsakymas, kad visur, kur yra mokyklos, tėvai žiemą savo vaikus leistų kasdien, o vasarą, kada jie ūkiui nereikalingi, mažiausiai vieną ar du kartu savaitėj į mokyklą, kad jie vasarą nepamirštų to, ką žiemą išsimokė. Be to buvo kunigams įsakyta, kad kas šventadienis po pietų laikytų katechizavimą tarp žemininkų.

Šitą uždavinį daugiausia pildė bažnytiniai mokytojai (Präzentor). Nes šitie mokytojai turėjo nuo Užgavėnių iki Martyno laikyti popietines pamaldas arba mišparus, kur buvo tik giedama pora giesmių ir atsakoma katekizmas. Mokyklos mokymas buvo vietomis tik pašalinis dalykas. Nes kun. Sperberis, būdamas Vilkyškiuose 10 metų bažnytiniu mokytoju, neprivalėjo tuo laiku nė vieną dieną lankyti mokyklą, nes niekados joks vaikas nepasirodė mokykloj. Vie-

[1]) „Kovo 20 diena" skyrius: Dr. Jonas Yčas „Mažosios Lietuvos praeitis", 56 pusl.
[2]) Adolf Keil: „Das Volksschulwesen" 16 pusl.
[3]) Ten pat 19 pusl.
[4]) Joh. Sembritzki ir Artur Bittens; „Geschichte des Kreises Heydekrug", 81 pusl.

tose baudžiauninkų vaikai tik dienos baudžiavą atlikę tegalėjo vakarais mokyklą lankyti, kad galėtų suprasti katekizmą ir reikalingas maldeles[1]).

Pavasarį 1718 m. karalius antrą kartą apsilankė Lietuvoje. Liepos 2 d. 1718 m. karalius iš Tilžės išleido įsakymą Prūsų valdžiai, karo ir domenės kamerai ir abiem konsistorijom, kad visa galia rūpintųs žmonėms Dievo išpažinimą suteikti, mokyklas statyti ir gerus mokytojus paskirti. Be to rašė karalius tą pačią dieną profesoriui d-rui Lysijui Karaliaučiuje ir profesoriui Aug. Armonui Frankui Halėje klausdamas, kaip geriau tą darbą išvedus, ir įsakė rūpintis, kad mokytojai savo pareigas geriau atliktų, kad jaunimas būtų tobūliau mokomas. Tada karalius keliaudamas per Lietuvą įsitikino, kad vien dėl stokos gerų mokytojų žmonės apie krikščioniškumą menkai tesupranta. Norėdamas tatai pagerinti, karalius pavedė Lietuvos bažnyčias ir mokyklas prižiūrėti profesoriui Lysijui, įsakydamas, kad „kiekviename didžiame kaime būtų mokykla pastatyta ir prie mokyklos pusė varsnos (Hufen) žemės dovanai pridėta".

Rudenį 1718 m. atkeliavo prof. Lysijus į Lietuvą ir ėmė mokyklas tvarkyti. Karaliaučiuje tapo mokytojų seminarija įsteigta ir sumanyta Įsruties amtmonijoj įtaisyti 130 naujų mokyklų. Bet Lysijus šalia švietimo turėjo tikslą ir germanizuoti. Jis nepaisė misionierių uždavinio, kurio buvo prisilaikoma nuo pirmųjų Sekminių, evangeliją skelbti motinos kalba. Ne su kalba, bet atmesdamas kalbą norėjo jis žmonių širdis pasiekti ir jiems „su kameros pagalba" varu užmesti vokietybę[2]). O tai dėl to, kad jo nuomone, evangeliška Lietuva esanti maža žemelė, kuriai leisti knygų neišsimoka, bet lietuvius vokiškai išmokius, būtų galima juos aprūpinti pigiomis vokiškomis knygomis... Bet Lietuvos kunigai sužinoję, jog jis norįs su lietuviškos kameros pagalba dirbti, „kad visi jaunieji lietuviai mokėtų vokiškai suprasti ir kalbėti", pradėjo jam priešintis. Prieš Lysijaus sumanytą germanizavimą, ypačiai stojo Žilių kunigas ir Stalupėnų diocezijos vyskupas Gabrielius Engel, kurs visus Lietuvos kunigus sukėlė prieš Lysijų. Iš lenkų pusės prieš Lysijų dirbo Johanisburgo vyskupas Tyška su savo šalininkais...

Lysijus, matydamas, kad iki lietuvių suvokietinimo dar tolimas kelias, sumanė tuoj įvesti nors vienodą vertimą svarbiausiai tikybinei mokslo ir mokyklų knygai Liuterio Mažajam Katekizmui[3]).

Iki tol buvo kiek bažnyčių Lietuvoj, tiek ir atskirų katekizmų, evangelijų ir apaštališkų laiškų išguldymo vertimų. Kadangi tuokart Lietuvos mokyklose viešpatavo lietuvių kalba, tai būtinai reikėjo katekizmų parūpinti lietuvių kalba.

1721 m. karaliui vėl Lietuvoj apsilankius, kunigui Engeliui pasisekė karaliui paduoti lietuvių kunigų sumanymą. Jie buvo sumanę prie bažnytinių mokyklų pasilikti ir kasmet iš kiekvieno kaimo 10

---

[1]) Adolf Rogge: „Geschichte des Kreises und der Diözese Darkehmen", 64 pusl.

[2]) Adolf Rogge: „D. Heinrich Lysius in Litauen und Masuren", 4—9 pusl.

[3]) Ten pat, 11 pusl.

vaikų išrinkti, kurie visus metus turėjo mokyklą lankyti ir mokytis katekizmo ir skaityti. Kasmet turėjo būti parenkami nauji vaikai. O kadangi tam sumanymui įvykdyti Lysijus buvo pristatytas kaip netinkamas žmogus, tai Lysijus liko pašalintas. Jo sumanyti germanizacijos planai buvo supūstyti, mūsų kalbos gyvastis liko pailginta, ir jo sumanytos mokyklos liko neįtaisytos.

Rugsėjo 22 d. 1721 m. karalius pavedė bažnyčias ir mokyklas prižiūrėti kunigui Engeliui, vyriausiam rūmų kunigui Kvantui ir konsistorijos patarėjui Sahmei. Jie kreipėsi į Karaliaučiaus valdžią, prašydami, kad jiems paskirtų vieną kameros valdžios patarėją, kurs galėtų bažnyčių sąskaitos žiūrėti. Be to jie prašė valdžios, kad jų padarytas išlaidas sumokėtų. Valdžia su tuo nesutikdama, kreipėsi sausio 22 d. 1722 m. į karalių, prašydama, kad kitus pavestų peržiūrėti bažnyčios sąskaitas. Karalius matydamas tokį sumanymą tik trukdymą esant vasario 8 d. atsakė ministeriams:

„Tai yra niekai, valdininkai nori bėdną žemę ir toliau tamsumoj laikyti, nes jei aš kraštą atstatysiu, o iš žmonių gerų krikščionių nepadarysiu, tai niekas bus iš mano darbo. Jūs turite nutarti, kaip šitą dalyką geriau ir greičiau įvykdyti, o vyriausiu valdytoju turi būti pasaulinis, Dievo bijąs žmogus, kurį reikia nusiųsti“.

Dabar valdžia buvo priversta minėtus prašymus išpildyti. Gegužės 15 d. iškeliavo minėta bažnyčių ir mokyklų prižiūrėjimo komisija iš Karaliaučiaus į Tilžę. Čia buvo konferencija. Joje dalyvavo Tilžės, Ragainės, Įsruties ir Labguvos vyskupai ir dar 12 kunigų. Visų pirma buvo nustatyta Lysijaus sutaisytą lietuvišką katekizmą priimti ir atiduoti spaudai. Paskui kreipėsi prie mokyklų ir mokytojų klausimo. Buvo sumanyta mokytojais rinkti mokytus amatininkus, kurie mokėtų skaityti ir rašyti ir kad mokytojai gautų pas valstiečius stubelę gyvenimui ir pusę varsnos apdirbtos žemės. Iš Tilžės komisija keliavo į Lankos apskritį peržiūrėjimų daryti. 1723 m. buvo išleistas įsakymas, kad krikštynoms, jungtuvėms arba šiaip kokioms pramogoms muzikantais imtų tik mokytojus.

Karaliaučiaus valdžia matydama, kad tie peržiūrėjimai labai nusitęsia, kreipėsi vėl į karalių, nurodydama, kad del tų peržiūrėjimų negalįs Kvantas ir Sahmė kitais dalykais užsiimti. Karalius atrišo Kvantą ir Sahmę nuo minėtų priedermių pildymo ir paskyrė jų dviejų vieton kameros teismo patarėją v. Mansberg iš Berlyno, kuris su kunigu Engeliu turėjo pradėtą darbą toliau dirbti. Mansbergas pildė savo pareigas Lietuvoje nuo 1722 m. liepos 1 d. iki 1724 m. spalių 19 d. Tada buvo atgal pavadintas del to, kad jokio darbo nepadarė. Mansbergas teisinosi karaliui, kad atnaujinęs Karaliaučiuje lietuvišką seminariją, pristatęs kai kuriose vietose 20 naujų mokytojų, išversdinęs Naują Testamentą lietuvių kalba[1]), peržiūrėjęs tūlų bažnyčių sąskaitas, 58 bažnyčioms sustatęs sąmatą ir Lietuvoj dar 16 naujų bažnyčių sumanęs. Dalis minėtų Mansbergo darbų buvo neatlikta, bet tai ne jo kaltė. Jis, rodos, norėjo, bet valdininkai, kurie turėjo jo sumanymus pildyti, nepildė...

---

[1]) Adolf Keil: „Das Volksschulwesen“ 37 pusl.

1726 m. karalius vėl buvo Lietuvoje. Liepos 11 d. buvo pamaldose Žilių bažnyčioj. Po pamaldų jis įgaliojo kunigą Engelį, kad pasirūpintų įtaisyti Lietuvos mokyklas. Engelis sumanė kiekvienoj lietuvių parapijoj įtaisyti 10 mokyklų. Bet valdžia ir konsistorija tuo sumanymu nesirūpino. Todel kreipės karalius 1728 m. liepos 31 d. į Karaliaučiaus profesorius Volfą ir Rogallą, prašydamas, kad juodu paduotų savo sumanymus del mokyklų pagerinimo. Šiuodu kreipėsi į vyskupus ir kunigus ir galiausiai padavė šiokį sumanymą: Kiekvienas kunigas privalo tiek mokytojų pakviesti, kiek jo parapijoj yra mokyklų; bažnytkaimiuose reikia studijavusieji žmonės priimti, kurie su laiku galėtų užimti kunigų vietą. Kituose kaimuose gali ir amatininkai eiti mokytojų pareigas. Kiekviename didžiame kaime turi būti vienas mokytojas, mažesnieji kaimai gali 2—3 bendrai turėti vieną mokytoją. Kuriose parapijose jau mokyklos yra, ten prireikus gali būti ir daugiau mokyklų įtaisoma, bet kur mokyklų nėra, tai turi kiekvienoj didžioj parapijoj būti mažiausiai 3—4 mokyklos įtaisomos. Vaikai turi mokyklą lankyti tol, kol kunigas patikrina, kad jie kas reikalinga yra išmokę. Iš mokyklos paleisti vaikai turi kasmet atvykti į bažnytinius kvotimus ir būti vyskupo kvočiami. O kad jie jau kas reikalinga išsimokę yra, tai dar turi iki konfirmavimo vis keletą valandų savaitėj lankyti mokyklą, kad to, ką išsimokę, nepamirštų. Mokyklą pradėti lankyti turi 6 ar 7 metų. Mokymas turi tęstis nuo rudens iki pavasario ir vaikai tur mokyklą lankyti prieš piet ir po pietų. Vasarą taip pat vaikai turi porą valandų amtmono ir kunigo nutarimu mokykloj mokytis. Tie, kurių vaikai arba šeimynykščiai egzaminų neišlaiko, yra priversti vaikus iš naujo siųsti į mokyklas. Dvasininkai privalo jokio nemokančio skaityti vaiko ne priimti išpažinties; taip pat ir prie užsakų neprileisti, nesujungti arba kūmų neimti nė vieno, kurs negalėtų parodyti krikščionybės reikalingų žinių. Pasipriešinantieji turi būti prievarta ir bauda prie to prilaikomi. Mokytojas turėjo gauti butelį, mažą tvartelį ir 36 ketvirtainių rykščių dydžio darželį. Prie to dar dovanai kurą, teisę porą karvių, 2—3 kiaules laikyti ir toms dovanai ganyklą. Be to mokytojas laisvomis valandomis galėjo savo amatu verstis. Pinigų mokytojas turėjo kas savaitė už kiekvieną mokinį gauti 2 grašiu. Karalius šitą sumanymą priėmė ir rugsėjo 12 d. 1729 m. įsakė Karaliaučiaus valdžiai ir konsistorijai pradėti tą sumanymą vykdyti Įsruties, Rastenburgo, Ortelsburgo ir Fišauzų amtmonijose. Bet valdžia vis lūkino ir naujus sumanymus svarstė, kaip geriau mokytojų išlaikymą sutvarkius.

1729 metais buvo mokytojams uždrausta pirkliauti ir smuklę laikyti, 1731 m. karaliui Lietuvoj beviešint, 7 Lietuvos kunigai pasiskundė, kad mokyklų reikaluose nieko nėra daroma. Karalius liepos 29 d. 1731 m. kreipėsi į valdžią ir įsakė kuo greičiau pranešti, kiek lietuviškose amtmonijose trūksta mokyklų ir kiek jų įtaisymui reikia medžių ir pinigų. Be to dar buvo prašoma pridėti, kurie mokytojai žemės gavę esą ir kuriems dar trūksta. Kamera rugsėjo 24 d. atsakė, kad 10 Lietuvos amtmonijų jau 19 mokyklų įtaisyta esą ir dvidešimtoji taisoma. Karalius vėl paklausė, kiek iš

viso Lietuvos mokyklų ir mokytojų esą, kiek dar trūksta ir koki pasilaikymai.

Nors karalius turėjo gerą norą mokyklų padėčiai pagerinti, bet valdžia vis darė kliūčių. Tuo būdu liko Volffo ir Rogallo sumanymai be vaisių ir mokyklos liko blogai sutvarkytos.

Galiausiai kameros patarėjas v. Grumbkow sumanė naują komisiją išrinkti ir jai pavesti mokyklų sutvarkymą. Karalius su tuo sutiko ir įsakė valdžiai nutarti, iš kur lėšų imti tai komisijai. Bet valdžia ir konsistorija vėl bandė tokios komisijos vertybę del pinigų stokos nuginčyti. Konsistorija dar pridūrė, kad mokyklai vieno mokytojo nepakanka, nes reikia mokyti 60—70 vaikų; kad mokytojų laikymas toks menkas esąs, kad negalima esą tinkamiems žmonėms gryna sąžine pavesti mokytojo pareigos; kad žmonės per bėdni esą mokslo pinigus ir reikalingąsias knygas apmokėti. Jeigu šitie keblumai nepašalinami, tai visas darbas esąs bergždžias ir žmonių švietimas nepasiekiamas. Tačiau karalius to nebodamas paskyrė 1732 m. gruodžio 8 d. komisiją mokyklų sutvarkymui[1]). Į komisiją buvo pavadintas pinigyno ministeris v. Kunheim, vyriausias teismo ir rūmų patarėjas v. Sonnentag ir prof. d-ras Franz Albert Šulz. Jie turėjo senesniuosius sumanymus mėginti ir su valdžia ir konsistorija tartis ir spręsti, kiek bažnyčių ir mokyklų dar reikalinga ir iš kur reikalingi pinigai paimti. Statymui ir kurui reikalingus medžius buvo prižadėjęs karalius duoti. Rugsėjo mėn. 1733 m. komisija pradėjo savo darbą. Visų pirma ji pasiūlė Karaliaučiaus valdžiai, kad visus Šakių amtmonijos valdininkus ir vyskupą su kunigais pakviestų į Karaliaučių. Jiems buvo pirma raštu įsakyta surinkti reikalingų žinių apie mokyklas. 1733 m. lapkričio 17 d. susirinko visi minėtieji su reikalautomis žiniomis Karaliaučiuje ir nutarė kiekvienoj kaimo bažnyčioj mokyklos kasą įtaisyti, kuriai turėtų mokėti:

Amtmonas 4 auksinus
Kemeris 2—3 „
Ūkininkas 15 pr. grašių — 2 auksinu ir rugių šėpelį
Geiknėriai (dvaro kumiečiai) ir daržininkai 5 pr. grašius— 1 auks.
Bernai 8 grašius ir $1/2$ šėpelio rugių
Mergos 1 grašį — 6 penigius.

Jie tikėjo, jeigu bernai ir mergos mokės, tai jie žiemą norės mokyklą lankyti, kad išsimokytų katekizmo. Karaliui paklausus, kiek mokytojo laikymui reikia, Sonnentagas ir Kunheimas atsakė, kad mažiau kaip iš 15—20 dolerių pinigų ir 20 šėpelių javų mokytojas su šeima negalįs išsilaikyti. Kada komisija savo nusprendimus padavė Karaliaučiaus kamerai, tai ji juos atrado nepriimtinus. Sako, žemė būtų tuo būdu 100.000 dolerių mokesniais apkraunama...

Tuo laiku Lietuvos dvasininkai ir valdininkai kreipėsi į karalių ir prašė, kad Lietuvoj įtaisytų mokyklų. Karalius įsakė komisijai, kad „visų pirma į Lietuvą eitų ir mokyklas įtaisytų tose vietose, kur yra sambrai apsigyvenę, idant anų vaikai nestokotų reikalingo

[1]) Plačiau apie tai yra: „Altpr. Monatsschrift" 1886 m. Knyga XXIII, 3—4 sąsiuvinys, 185—244 pusl.

krikščioniško mokslo". Bet komisija negalėdama susitarti su kamera, negalėjo nieko ištaisyti. Taip prabėgo 1734 m. be jokių vaisių.

Kad ką nors padarytų, komisija kreipėsi į karalių, prašydama įgalioti rūmų teismo patarėją Uhde, Lietuvos mokykloms sutvarkyti 1732 m. gruodžio 8 d. paliepimu. Karaliui sutikus, Bülovas (kurs jau 1734 m. komisijai priskirtas buvo) ir Šulzas iškeliavo į Gumbinę, tartis su tų laikų lietuvių deputacija. Kada su Karaliaučiaus valdžia nieko nebuvo galima susitarti, Gumbinėje viskas ėjo nuo rankų. Liko nutarta, kad kaimai nuo mokyklos teprivalo būti per ½ mylios. Mokytojams buvo skiriama ½ margo žemės, 24 vežimai malkų ir velėnų kurui, ganykla 2 karvėm ir 3 kiaulėms, 29 dol. algos ir be to kalėda ir mokslapinigiai. Spalių 24 d. pranešė komisija karaliui, kad lietuviškame departamente reikalinga 280 mokyklų ir prašė karaliaus 25 dolerių kiekvienai mokyklai ir priskirti medžiagos statymui. Prie to buvo prašoma naujųjų mokyklų laikymui kasmet 3360 dolerių. Ir buvo klausiama, iš kokio fondo tuos pinigus imti. Karalius atsakė: 1) kad mokyklas reikia statyti iš bažnytpinigių, jeigu bažnyčios pinigų neturi, tai imti iš „extraordinarium" (atidėta buvo 151.000 dol.); 2) statybos ir kuro medžius imti iš kariškų miškų; 3) mokytojus nuo mokesnių paleisti; 4) mokytojams priskirti mažumą žemės, pievos ir daržo. Prie to patarė mokytojais imti amatininkus, idant jie pasitenkintų menku užmokesniu. 1735 m. lapkričio 18 d. karalius paskyrė 40.000 dolerių mokytojų išlaikymui.

1736 m. atvyko karalius į Prūsus ir trijų dienų konferencijoj, nuo liepos 29 — rugpiūčio 1 d. buvo padėtas senai laukiamas tvirtas pamatas prūsų žemininkų mokykloms. Iki to laiko Lietuvoj kaimuose jokių mokyklų nebuvo, tik prie bažnyčių. Liepos 29 d. karalius paskyrė mokytojų išlaikymui dar 10.000 dolerių (iš viso buvo tam reikalui jau 50.000 dol. paskirta), įsakydamas, kad tų pinigų nuošimčiai (2000 dol.) būtų sunaudojami mokytojų išlaikymui Lietuvoj ir lenkiškose amtmonijose, taip, kad kiekvienas mokytojas metams 30 dol. gautų. Vyriausias pinigyno, karo ir domėnų direktorius Görne išdirbo su mokyklų komisija mokyklų sutvarkymui tam tikrą mokyklų įstatymą „Principia regulativa"; mokytojas gavo dovanai gyvenimą, kurą ir iš bažnyčios iždo kasmet 4 dolerius pinigais; be to vieną karvę ir veršį, porą kiaulių ir mažumą sparnuočių ir jų išlaikymą, kaip ir du vežimu šieno ir šiaudų. Be to dar margą įdirbtos žemės ir dar sklypelį atskirai daržovėms, apie 12 šėpelių rugių ir 7 šėpelius miežių. Prie to dar kasmet nuo kiekvieno vaiko 5—12 metų 50 penigių ir nuo kiekvieno konfirmanto 75 penigius, o nuo kiekvienų vestuvių iš kunigo 1 markę. Dar buvo sakyta: „Yra amatininkas mokytojas, tai gali save išmaitinti; nėra tokio, tai įvelyjama dagos laiku (per rugiapiūtę) eiti 6 savaites uždarbiauti".

Mokoma buvo savaitėj 36 valandos, daugiausiai tikybos. Skaitymui, rašymui ir skaičiavimui tebuvo skiriama tik pora valandų arba dar mažiau. Jeigu mokytojas kartą kokį darbą turėdamas negalėdavo prie mokinio prieiti, tai jį pavaduodavo jo žmona. Be to 1739 m. karalius išleido paliepimą[1]), kad vokiečių kalba būtų mo-

---

[1]) Dr. Georg. Storost: „Litauische Geschichte", Tilžė 1921, 143 pusl.

koma ir lietuvių mokyklose, kad vaikai jos iš mažens pamokyti galėtų iš vokiškų pamokslų ir knygų atsigaivinti.

Lietuvoj visą darbą vedė Uhdė ir Šulz. 1738 m. buvo mokyklų sutvarkymas Lietuvos amtmonijose (Įsruties, Klaipėdos, Tilžės ir Ragainės) pabaigtas. Nepasiturinčios mokyklos gavo pašalpą. Klaipėdos apskrityj gavo po 16 dolerių pašalpos Plukių, Trušelių, Jakšų, Dovilų, Sudmantų, Dėckių, Budelkiemių, Kiškių ir Smeltės mokyklos. Dabar pradėjo statyti. Mokykla turėjo būti erdva, prie šalies maža pirkelė, abi viena krosnim šildomos; šalia namų (Hausflur) viralinė (kamarėlė) ir už namų tvartas. Valdžia davė medžius, gyventojai vežė, statytojai statė. Už 15 dol. mokykla buvo visiškai padirbta. Tais metais karalius įsakė, kad žemininkų mokyklų mokytojai turi siuvėjai būti; prie to buvo žemininkų siuvėjams draudžiama traukti į miestą. 1739 m. Lietuvoj mokymas prasidėjo bemaž visur. Tik Karaliaučiaus apygardoj vis buvo netvarka.

Komisija buvo pasirūpinusi ne vien mokyklų sutvarkymu, bet ir jų statymu. Pavasarį 1736 m. komisija padavė karaliui sumanymą padaryti visoje viešpatijoj (išėmus Prūsų karaliją ir Lietuvą) savanorišką rinkliavą apie 2% visų bažnytinių pinigų. Karalius sutiko ir birželio 9 d. 1736 m. išleido paliepimą, prašydamas, kad visos bažnyčios prisidėtų prie Prūsų mokyklų statymo. Iki spalių 1 d. 1737 m. suplaukė iš visų Brandenburgo kunigaikštijos reformatų ir liuterių bažnyčių 4713 dol. ir 12 grašių. Iš šitų pinigų buvo lietuvių departamentui paskirta 3248 doleriai. Kadangi vokiečių departamentui liko mažai pinigų, tai komisija sumanė naują rinkliavą padaryti. Spalių 20 d. tų pačių metų karalius išleido paliepimą „kad kiekviena bažnyčia ir nuo tų kapitalų, kurie buvo neliesti, malonėtų prisiųsti 1% Prūsų valdžiai". Tuo būdu buvo iš suaukotų pinigų sudarytas fondas, iš kurio buvo imami reikalingi pinigai mokyklų statymui Prūsijoj. Balandžio 1 d. 1738 m. mokyklų tvarkymo komisija mokyklų statymui turėjo 8896 dolerius ir 4 grašius.

Balandžio mėn. 1739 m. karalius aplankė Prūsus ir apkeliavęs savo valstybę atrado, kad per maža esą mokyklų. 1738 m. rugpiūčio 18 d. karalius išleido paliepimą, kad Lietuvoj būtų daugiau statoma mokyklų ir kaimai nuo mokyklų būtų tik per 1/2 mylios. Be to įsakė vyskupams kasmet mokyklas peržiūrėti ir visa apie tai jam pranešti. Rugsėjo mėn. tų pačių metų peržiūrėjo mokyklas Šulzas ir Sonnentagas. Lietuvoj juodu atrado mokyklas geroj tvarkoj ir mokytojai nelabai guodėsi savo laikymu. Tik Klaipėdos amtmonijoj buvo duodama vietose mokytojams 3/8 malkos ir 24 vežimai žagarų ir todel mokyklos buvo negana šildomos. Galiausiai juodu padavė sumanymą Lietuvoj dar 56 mokyklas įtaisyti. Karaliui sutikus, jos buvo 1741 m. pastatytos. Tuo būdu buvo Lietuva aprūpinta reikalingomis mokyklomis. Iš tos dalies ir naujas karalius, Friedrichas II, gruodžio 5 d. 1741 m. išsitarė, „kad Lietuvoj daugiau mokyklų nereikalinga".

Karalius Friedrich Vilhelmas I buvo su komisijos pagalba įsteigęs Lietuvoje — 275, Karaliaučiaus departamente — 885, iš viso 1160 žemutinių mokyklų. Be to leido jis šimtus lietuviškų, lenkiškų ir vokiškų giesmynų ir katekizmų padalyti tarp žmonių. Rugpiūčio

13 d. 1739 m. karalius paaukojo Klaipėdos amtmonijos žemininkų mokykloms 60 lietuviškų biblijų[1].

Mokyklą pradėjo lankyti vaikai jau 5 metų, bet buvo ir jaunesnių mokinių. Seniausi mokiniai buvo 16—18 metų. Mokykloj buvo mokoma iš elementoriaus pažinti žodžių, Šventąjį Raštą skaityti ir Rambacho sutaisytą „Išganymo davadą" suprasti. Bažnytinėse mokyklose buvo mokama ir skaičiuoti, žemininkų mokyklose to nebuvo. Apie geografiją, pasaulio įvykius nebuvo nė kalbos. Mokslo knygos buvo, elementorius, katekizmas, Rambacho „Išganymo davadas", giesmynas, Naujas Įstatymas arba visa biblija. Kur daugiau lietuvių, ten buvo lietuviškai mokoma. Žemininkų kaimų mokyklose visur buvo lietuviškai mokoma.

Iš anų laikų apie 1750 m. liko šitoks Mažosios Lietuvos mokyklos vaizdas[2]. Dailininko nupieštas mokytojo kambarys, kurs kartu buvo ir mokykla. Už dviejų ilgų stalų sėdi vaikai: berniukai iš vienos, o mergaitės iš kitos puses. Sėdi jie neperdaug gerој tvarkoj, vienas jų lenda po stalu, kitas siekia plaukų mergaitės, kuri prieš jį sėdi ir t. t. Mokytojas užsidėjęs didelius akinius siuva kelnes; šaly jo katinas; po jo suolu šeimininkauja vištos, netoli linksmai bėgioja antys. Pas mokytoją stovi berniukas ir skaito; iš kairės nuo mokytojo kitas mokinys klūpo ant žirnių, suprask del nusikaltimo. Kitoje kambario pusėje ūžia mokytojo šeima ir jauniausias jo vaikas verkia lopšyje. Mokslo įrankių nematyti jokių; mokytojo teturima žirklės, rykštė ir tabokos kapšiukas.

Gudvalių mokykloj, Darkiemio apskrityj mokytojas Kolatis dirbo kailius mokykloj ir ten džiovė, nebodamas to, kad negeras kvapas kenkia mokinių sveikatai[3]. Yra tikrų žinių, kad svečiai ir revizoriai neretai alpdavo įėję į tokią mokyklą.

Tokią mokyklą, kaip rašytojas Tribukaitis savo chronikoj rašo[4], mokiniai išėję negalėjo suprasti, kad nuo 8 atėmus 4 lieka 4, arba, kad du kartu 4 yra, 8, arba 4 kart 4 yra 16.

Kokį „aukštą mokslą" turėjo mokytojai, rodo šis atsitikimas. Po vienų laidotuvių mokytojas L. buvo Christiankiemio valstiečių paklaustas ar Jeruzolima yra danguj ar žemėj? Mokytojas nežinodamas, kaip turėjęs atsakyti, pirma kunigo paklausęs ir tada savo kaimynams pranešęs: ji yra prieš saulėtekį[5].

Karaliaus Friedricho įsakymu rugpiūčio 12 d. 1763 m. išėjo mokykloms naujas paliepimas, vadinamas General-Land-Schulreglement, kuriuo buvo įsakyta, kad mokytojai, prieš pradedant mokytojauti, būtų kvočiami: ar patys moka skaityti ir rašyti. Tada buvo mokytojams įsakoma, vaikus kas pirmadienį mokykloj klausinėti apie pamokslą laikytą šventadienį bažnyčioj ir mėginti, ar vaikai suprato tai, ką girdėjo. Šitas reglementas dar šiandien tebėra pamatinis įstaty-

[1]) Joh. Sembritzki: „Gesch. des Kr. Memel", 118 pusl.
[2]) „Kovo 20 dieną", 58 pusl.
[3]) Adolf Rogge: „Gesch. des Kr. Darkehmen", etc. 139 pusl.
[4]) Fr. Tribukaitis: „Chronik". Schilderung aus dem Leben des preuss.-litauischen Landbewohners des 18 und 19. Jahrhunderts.
[5]) Adolf Rogge: „Geschichte des Kr. Darkehmen" etc. 138 pusl.

mas prūsų mokykloms[1]). Panašų reglementą Gumbinės valdžia išleido lapkričio 18 d. 1829 m., įsakydama mokytojams kas pirmadienio rytą mokykloj atkartoti sekmadienio pamokslus.

Karaliaus Friedricho II buvo taip pat paliepta ne vien žiemą, bet ir vasarą vaikus mokyti. Tik laisvoms valandoms tegalėjo mokytojai užsiimti amatu. Bet ne visur buvo tai pildoma. Taip pat ir mokslo laikas žemininkų mokyklose nebuvo patvirtintas. Bažnytinėse mokyklose prasidėjo mokslas žiemą 8½, vasarą 8 val., mokoma buvo 3 valandas prieš ir 3 valandas po pietų. Žemininkų mokyklose vasarą nemokino. Mat baudžiauninkų vaikai negalėjo atsitraukti nuo darbo.

Matyti mokymas tuokart daugiau padarė įtakos lietuviams negu vokiečiams. Vyskupas Hahn iš Įsruties rašo apie tai 1766 m. šitaip: „Nors prieš 30 metų visoj parapijoj vos 3 lietuviai mokėjo skaityti ir daugiau kaip „Tėve mūsų" nežinojo, dabar šitoj tautoj galiu daugiau rasti išpažinimo ir krikščioniškumo, negu pas vokiečius". 1769 m. karalius atnaujino senąjį įsakymą, liepdamas ministeriams pasirūpinti, kad mokiniai būtų pakankamai pamokomi ir galėtų tikybos mokslą tikrai suprasti. Nuo to laiko buvo mokyklos pavedamos kunigų priežiūrai, tas iki šiandien tebėra. Bet ir kunigų priežiūra negalėjo iš pradžios visiems vaikams mokslą su rieškučiomis įpildyti. 1780 m. Klaipėdos Sendvario amtmonijoj iš 18 šaltyšių temokėjo tik vienas pasirašyti po algos lapu (Engelinas iš Nidos), kiti tik kryželius piešdavo[2]).

Apie 1795 m. buvo Rytprūsiuose iš viso 1846 žemininkų mokyklos; iš tų buvo 1216 mokyklų karališkos, o 630 mokyklos priklausė didiesiems dvarininkams (adlig). 1891 m. buvo Rytprūsiuose jau 3012 mokyklų. Nuo Vokietijos atskirtasis Klaipėdos Kraštas (Klaipėdos, Šilokarčiamos ir Pagėgių apskritys) turėjo 1921 m. 220 žemutinių mokyklų, 450 mokytojų ir 22000 mokinių[3]).

Lapkričio 3 d. 1817 m. karalius Friedrich Vilhelmas III ėmė iš naujo tvarkyti mokyklas ir įsakė ministeriui Altensteinui sutaisyti visuotiną mokyklų įstatymą[4]). Sumanyta buvo mokyklose šalia žemės kalbos (vaikų vartojamos kalbos) ir vokiečių kalbą įvesti. Mokytojai turėjo vokiečių kalbą nevien patys mokėti, bet ir galėti vaikus jos mokyti, be to neprivalėjo be aukštesniosios valdžios leidimo jokiu amatu užsiimti. Tačiau sumanymas netapo įstatymu. Bet karalius norėdamas mokyklos mokslą patobūlinti, buvo nusiuntęs kelius jaunikaičius pas šveicarų pedagogą Pestalozzi, kad jie jo mokslo pagrindo pasimokę, galėtų ir Prūsijos mokyklas pastatyti tuo pačiu pagrindu. Tarp šitų Pestalozzio mokinių buvo ir Preuss, žinomas Karalienės mokytojų seminarijos direktorius ir rašytojas.

---

1) Dr. Julius Schnaubert: „Statistische Beschreibung des Kreises Pillkallen", 66 pusl.

2) Joh. Sembritzki: „Gesch. des Kreises Memel", 118 pusl.

3) „Wokiszkay-Lietuwiszka Namynes Bunta" 1921 m. 5. Nr.

4) „Die Gesetzgebung auf dem Gebiete des Unterrichtswesens in Preussen vom Jahre 1817 bis 1868" ir Dr. Bernhardt Schulz: „Die Schulordnung für die Provinzen Ost - und Westpreussen vom 11 Dezember 1845".

Karalienės mokytojų seminarija buvo taip pat įtaisyta Pestalozzio metode. Karalius buvo jos įsteigimui pasikvietęs Karolių Augustą Kellerį iš Viurtembergo. Mokyklas reformuojant buvo norima reformuoti ir mokytojų laikymas. Ministeris Eichornas padedant Prūsų provincijos seimui, šiuo tikslu buvo sutaisęs tam tikrą sumanymą, bet šitą sumanymą karalius Friedrich Vilhelm IV patvirtino tik gruodžio 11 d. 1845 m. Šituo sumanymu pirmasis žemininkų mokytojas turėjo gauti: 1) dykai gyvenimą; 2) kurą mokyklai ir gyvenimui; 3) vieną kulmišką arba du prūsišku margus ir 47 ketvirtaines rykštes žemės; dirbti turėjo mokyklos laikytojai; 4) nuo pusės iki vieno prūs. margo žemės daržovėms ir medžiams veisti; 5) ūkiui reikalingas trobas; 6) ganyklą dviem gyvuliam; 7) rugių 16 šėpelių; 8) šieno du vežimu po 16 centnerių ir 2 vežimu šiaudų, ar 120 kūlių po 20 svarų ir dar 50 dolerių pinigais. Antras mokytojas turėjo gauti: dovanai gyvenimą, kurą ir 60 dolerių pinigų. Po 7 metų mokytojavimo alga buvo pakeliama.

Iki Friedricho Vilhelmo III mirties (1840 m.) mokyklose buvo su žąsies plunksna rašoma. Bet labiau vartojamos buvo toblytaitės (Tafeln). Tūli vaikai turėjo „namų darbo" toblytaites. Tai buvo balta, dailiai nuobliuota lentelė. Šitas toblytaites vartodavo vaikai namo eidami kartais rogelių vietoje, ant kurių užsistoję nuo kalno čiuožė žemyn, arba, kitų draugų kalnop užsivilkti davės.

Friedricho Vilhelmo III laikais vokietintojai pradėjo savo sėklą berti, norėdami tam tikslui ir mokyklą sunaudoti. Kaip jau minėta, konsistorijos patarėjas Zoellneris patarė Prūsų valstijos sveikatai, kad mokyklose būtų įvestas vien vokiečių kalbos mokymas. Jį pasekė ir kiti. Ypač Nebūdžių kunigas Aug. Gotthilf Krause[1]). Šis taip pat patarė lietuvių vaikus apdovanoti vokiškomis knygomis, vokiečių konfirmandus dovanai konfirmuoti, o iš lietuvių konfirmandų užmokesnio reikalauti. Sumanymas buvo pradedama vykdyti. 1844 m. mokyklų patarėjas Rettig iš Gumbinės išleido paliepimą, kuriuo draudė žemininkų mokyklose vartoti lietuvių kalbą.

Šilokarčiamos apskrityj suvokietinimui stropiai dirbo landratas v. Zobeltitz, kuriam Rettigas buvo tvirčiausiu šulu[2]). Tarp lietuvių tapo girdėti aimanavimų: „Mes papuolėm į nemalonę, nors visados buvom paklusnūs ir ištikimi valdiniai, mūsų vaikai turės likti pagonai, nes mokyklose nebegirdės nei vieno žodelio lietuviškai".

Lietuvių aimanavimą labai užjautė mokytojas Gisevijus iš Tilžės. Jis kreipės del šito dalyko į karalių. Nusiųsdamas karaliui kelias lietuvių daineles, prašė karaliaus neleisti lietuvių tautą išnaikinti ir lietuviams jų kalbą ir tautybę atimti. Jo prašymas tapo pabotas. Lietuvių kalbos išvarymas iš žemininkų mokyklų tapo atšauktas ir Rettigas nuo dvasinio luomo ir mokyklų priežiūros pašalintas ir iš Lietuvos į Potsdamą nukeltas[3]). Gisevijui buvo suteikta pašalpa, kad išsimokęs lietuvių kalbą galėtų ją Tilžės gimnazistams dėstyti[4]).

---

[1]) Jo knyga: „Litthauen und dessen Bewohner" 150—153 pusl.
[2]) Sembritzki-Bitteens: „Geschichte des Kreises Heydekrug, 180 pusl.
[3]) Joh. Sembritzki: „Memel im neunzehnten Jahrhundert", 131 pusl.
[4]) Otto Glogau: „Litthauen und die Littauer", 158 pusl.;
„Aus Tilsits Vergangenheit", II dalis, 251 pusl.

1848 m. vėl buvo bandoma mokyklų klausimas judinti. Tam dalykui išrišti buvo provincijose šaukiamos mokytojų konferencijos, kurios turėjo savo sumanymus paduoti ministerijai. Brandenburgo provincijos mokytojai buvo sumanę visas svetimas kalbas iš žemininkų mokyklų išskirti, bet Poznaniaus provincijos mokytojai padavė šiokį sumanymą: mokyklos turi būti kiek galint tautybe skiriamos. Jeigu tai negalima, tai turi daugumos kalba būti mokslo kalba, mažumos kalba — mokslo dalykas. Bet tuokart siautusi revoliucija neleido mokyklų klausimą galutinai išrišti. Galiausiai suteikus Prūsijai žemės įstatymą, valdžia, pritariant karalijos atstovų seimui ir ponybės kamerai buvo išdirbusi naują sumanymą apie viešąsias žemininkų mokyklas. To sumanymo tikslas buvo mokykloms daugiau pasaulinio mokslo suteikti ir vaikus tobūlai išmokyti motinos kalbos, o kur vokiška kalba nėra gimta, tai vartoti suprantamai. Bet tų laikų ministeriui Landenbergui iš valdžios pasitraukus, ir naujam ministeriui Raumeriui tuo dalyku nesirūpinant, šis sumanymas netapo įstatymu. Gal del to, kad ne visi mokytojai „suprantamai" vokiškai mokėjo.

1861 m. ministeris Bethmann-Hollweg buvo atnaujinęs minėtą įstatymą, bet jis ir tuokart nebuvo įvestas. Sėkmingiau vokiečių kalbai įvesti žemininkų mokyklose dirbo kulto ministeris v. Mühler. Lapkričio 25 d. 1865 m. jis išleido aplinkraštį, kuriuo buvo įsakoma, kad lietuvių ir lenkų žemininkų mokyklose būtų įvesta vokiečių kalba. Šiuo aplinkraščių naudodamos, Gumbinės valdžia sausio 7 d. 1866 m. išleido mokytojams įsakymą, kad lietuvių vaikus iš pat pradžios pratintų prie vokiečių kalbos. Lietuviški elementoriai turėjo turėti vokiečių kalbos vertimą. Pirmais mokslo metais buvo lietuvių kalba mokoma tik tikybos ir giedojimo. Kiti mokslo dalykai turėjo būti vokiečių kalba mokomi; lietuvių kalba buvo vartojama tik paaiškinimui. Paskutiniais mokslo metais lietuvių kalba nebebuvo vartojama kaip atskiras dalykas. Mühleris buvo visuotiną mokyklų įstatymą sutaisęs, bet buvusieji karai sukliudė to įstatymo sumanymą.

Galutinai lietuvių kalba išvyta iš žemininkų mokyklų spalių 15 d. 1872 m., ministerių pirmininko Bismarko ir kulto ministerio Falkio sutaisytais „Visuotinais paliepimais". Šiais paliepimais buvo visos svetimtaučių kalbos Prūsijoj išvaromos iš žemininkų mokyklų. Tikybai buvo skiriama 4 — 5 val., vokiečių kalbai — 11, skaičiavimui 4 — 5, paišymui 1—2, visokiems mokslams 2—6, giedojimui 1—2, vaikinų turnavimui (mergaičių rankų darbams) 2 valandos. Remdamasis šiais paliepimais, Rytprūsių oberprezidentas v. Horn išleido liepos 24 d. 1873 m. žemininkų mokykloms įsakymą, kad lietuviškai teturi būti dėstomas vien tikybos mokslas, ir tai žemutiniame skyriuje. Viduriniame skyriuje tegalėjo lietuvių kalba būti vartojama vien nesuprantamų žodžių paaiškinimui. Šiaip visoki mokslo dalykai visuose skyriuose turėjo būti mokomi vien vokiečių kalba. Tik paskutiniame skyriuje buvo galima mokyti lietuviškai skaityti ir rašyti. Bet mokyklose, kur vokiečių vaikų skaičius didesnis, negu lietuvių, atsižvelgiant į vietines sąlygas, buvo galima lietuvių kalbos dėstymą visai prašalinti.

1875 m. Gumbinės valdžia įtaisė Sauguose ir Šakūnuose (Šilokarčiamos apskr.) kursus mokytojams, kur jie buvo priruošiami vokietinti. Šių kursų vedėjai buvo du lietuvių tautybės priešininkai: mok. Lozoreit ir Füllhaase[1]).

Rugpiūčio 28 d. 1876 m. įstatymu turėjo būti ir mokyklų valdybos (Schulvorstände) kalba vokiška. Visi valdiški raštai turėjo būti vedami vokiečių kalba. Išimtį galima buvo daryti tik ypatingais atsitikimais. Tačiau karaliaus paliepimais per 20 metų nuo šio įstatymo paskelbimo galėjo būti vartojama šalia vokiečių kalbos ir svetima kalba mokyklų, kaimų ir valsčiaus sueigose. Prie to buvo pasakyta, kad nuo šio įstato paskelbimo per 5 metus šalia vokiečių kalbos ir lietuvių kalbą vartoti galima, kaip susižinojimo kalba pasikalbėti mokyklų valdybos, kaimų šaltyšių ir šiaip kaimo susirinkimuose Šilokarčiamos apskrity, išėmus tik Karklės, Špukų, Šakūnų ir Rusnės valdžios sritį[2]).

Tuo būdu mokykla įsteigta žmonių švietimui, liko paversta į vokietinimo įrankį. Kur pirma lietuvių kalba skambėjo, pasklydo dabar žiaurūs iškraipyti garsai. Mainant mokyklos uždavinį, liko pamainytas ir mokytojų laikymas. Pirma mokytojas šale mokytojo pareigų pildymo turėjo dar ir amatu verstis; šiandien mokytojui to jau nebereikia. Prieš pasaulinį karą mokytojas gaudavo 1400 markių pamatinės algos metams. Be to dar po 7 metų 200, po 10 metų — 400, po 13 metų — 650, po 16 metų — 900, po 19 metų—1100, ir po 31 metų—1900 markių priedo ir dovanai gyvenimą, arba toje vietoje ypatingą atlyginimą. Lėšų mokyklų ir mokytojų laikymui atsiėjo arti 30 markių kiekvienam mokiniui. Skaičius mokinių, kurie Rytprūsiuose ėjo liaudies mokyklas buvo prieš pasaulio karą arti 310.000.

Lietuvių kova dėl gimtosios kalbos

Išvarius valdžiai lietuvių kalbą iš mokyklų, lietuviai bandė kovoti dėl savo kalbos teisių. Jų ginklai — tai peticijos arba prašomi raštai. Peticijomis jie tikėjosi savo kalbos teises atgauti. Bet apsiriko. Visi jų prašymai buvo šauksmas dykumoje. Vokiečiai platino savo „aukštąją kultūrą" ir nebojo jokių pasigailėjimo prašomų balsų. O nors kada nekada ir buvo nusiraminimui prižadėta malonė, bet jos išpildymo dar ir šiandien laukiama.

Žvelkime dabar į lietuvių prašomus raštus. Tarp jų sumanytojų ir siuntinėtojų buvo ir mokytojų, kunigų ir žodžio sakytojų. Daug šioj prašymų dirvoj dirbo mokytojas Friedrichas Kelkis (Kelch). Jis kreipėsi į Klaipėdos-Šilokarčiamos apskričių pažangiųjų vokiečių atstovą Beerbomą, į ministeriją ir į patį karalių, prašydamas sugrąžinti lietuvių kalbos mokslą mokyklose[3]). O ir patys vaikų tėvai pradėjo

---

[1]) Albert Füllhaase: „Geschichtliche Heimatkunde des Kreises Heydekrug" pusl. 108.

[2]) „Gesetzsammlungen für die Königlichen Preussischen Staaten", 1876 m. 28 Nr.

[3]) „Liet. Raštai ir Raštininkai", 135 pusl.

valdžios prašyti, kad jų vaikų nedarytų pagonais. Gruodžio 30 d. 1873 m. į valdžią kreipėsi ūkininkas Erdmonas Bretšneideris su skaičiumi lietuvių iš Kaukviečių ir Kuldžių. 1875 m. lapkričio 13 d. ir 1876 m. vasario 29 d. į valdžią vėl kreipės ūkininkas Mikelis Petroška iš Mažųjų Bretšneiderių su kitais lietuviais. 1877 m. tuo pačiu reikalu kreipės į valdžią ūkininkas Adomas Jagstaitis iš Kiškių. Visiems buvo pasiųsta nusiraminimo žodelių[1]. Bet valdžia nė manyti nemanė boti lietuvių prašymo, nes kulto ministeris Falkis, svarstydamas lietuvių prašomus raštus, 1874 m. balandžio 8 d. pasakė: „...Negali būti jokio abejojimo, kad mokymo būdas nesiekia toliau, kaip tik išrauti iš šaknų lietuvių kalbą. Naujais paliepimais turi būti padaryta visa ko senasis mokymo būdas negalėjo padaryti. Yra pripažinta naudinga ir būtinai reikalinga, kad lietuvių kūdikiai visa vokiškai mokytųsi"...[2]

Tada buvo manoma prašyti malonės iš karaliaus. Proga pasitaikė 1878 m.: piktadariai buvo pasikėsinę prieš ciesorių Vilhelmą I ir jį sužeidę. Ciesoriui savo užuojautą pareikšti, Klaipėdos apskrities lietuviai, d-rui Ziegleriui patarus, nutarė siųsti įgaliotinius pas jį, kad tada galėtų savo vaikams ir moterims pranešti, ką „Karalystės Tetuks" veikia[3]. Bet d-rui Sauerveinui sumanius kartu ir lietuvių kalbai malonės prašyti, buvo nutarta siųsti didesnė deputacija. Deputaciją sudarė: kun. Glogau iš Klaipėdos; ūkininkai Plonaitis iš Bendijų, Butkeraitis iš Pašyšių ir Peneris iš Mantvydų; panelės Anė Glogauytė iš Klaipėdos, Marinė Dovilytė iš Bommelsvitės, Katrina Skrobiytė iš Melneragės, Marinė Purvinaitė iš Gindulių, Anikė Zilikė iš Nimmeržatės, Eve Ašmonytė iš Jokšų, Katrė Podziutė iš Maželių, Erdmutė Palkikė iš Žibų, Jakobinė Matzikytė iš Rusnės, Katrina Plokštytė iš Skirvytėlės, Gryta Kosytė iš Tirkšlių, Marikė Urbikytė iš Versmeninkų ir Elžbieta Augatikė iš Pageldynų.

Deputacijai nuvažiavus ciesorių sveikinti ir užsiminus dėl lietuvių kalbos, ciesorius atsakęs, jog nieko negalįs padaryti, nes tam esą įstatymai ir tik įstatymais tegalinti būti suteikiama lietuviams pagalba... Vienas deputacijos narys rašo, ciesorių atsakius[4], „...kad súnkus szésai, kad vissór lig atpolėms ir primene, kad lietúwininkai ir patés tor rûpintes, kad sawo užtaréja tor į karalístes sáima atsûste"...

Karalaitis Friedrichas (vėliau ciesorius Friedrichas III) po šitos lietuvaičių deputacijos įsirašė save dienyne šiuos žodžius: „Mačius gražųjį lietuvių būdą ir girdėjus jų gražius balselius, o tada atsimenant, kaip keli žmonės Rytprūsiuose apsiėmė staigiai numarinti tą gražią, seną, garbingą lietuvių kalbą su jos prakilniomis giesmėmis, man ašaros pradėjo veržtis iš akių".

Taigi lietuviai rado paguodos, bet ne malonės. Tūli lietuviai kreipės į savo bendrabrolį, gerbiamą kunigą Friedrichą Kuršaitį,

---

[1] „Szuilės Zokanų Knygos", 34—37 pusl.
[2] „Kaimynas", 1905 m. 40 Nr.
[3] „Liet. Ceit." 1878 m. 28 Nr.
[4] „Beiträge zur litauischen Dialektologie von Dr. Alexander Doritsch", Tilžė 1911 m., 58 pusl.

prašydami, kad jis savo brolius užtartų prieš valdžią. Bet ir prie jo nerado malonės. Kuršaitis atsiliepė[1]):

Pasigodziantiejie nor, kad asz jus prie auksztujujû Wyriausybjû ir ten dėl jû Bėdos pasigoscziau. Ant to asz pirmjausey taip turiu atsakyti, kad manę nieks Lietuwininkû Uztarėju arba Rechtsanwaltu niera ney įstatęs ney pawadinęs, o todėl man ir nepulas Lietuwininkus užtardamas pas aukszcziausiają Wyriausybę maldotis. Man toji turėtų atsiliepti: „Ko tu nori? Juk Lietuwininkai yra pakajingi. Tai tikt wien tawo Prasimanymas. Tu tikt Lietuwininkus ant Nepakajawimo pakusini". Taygi matote, Brolei, kad asz už jus, ney wieno pawadintas nebudams, negaliu prie Wyriausybjû gostis. Asz ney jokį kitą Pawadinimą ne turiu, kaip tikt tą, siczion Karaliaucziuje Lietuwininkams Diewo Žodį pasakyti bey Lietuwininkus Sztudentus lietuwiszkoje Kalboje iszmokiti, o priegtam dar ir lietuwiszkaję Kalbą per Wisokias Knygas Swietui pilnay žinoma daryti. Toktay man aukštoji Wyriausybė yra uždawusi, ale ne tai, kad asz jos Darymą peikti arba trikinti turėčiau. Kad manę mano mieliejie Brolei Lietuwininkai isz wieno susitarę budami, nors kada per sawo Užtarėją, Deputiertą Karalystês arba Ciesorystês Saime butu paskyrę, tay asz drąsiaus po wiso Swieto, po Wyriausybjų ir wiso Saimo Akių pasakyti galėcziau, kas Lietuwininkams kenkia ir ko jie priwalo, ale dabar tai n'eit.

Taigi, lietuviai nerado maldos išklausymo nė pas savo mylimą brolį sielos ganytoją. Tai neleido vokiečių „aukštoji kultūra", nes skriaudžiamuosius užstoti, būtų, sulig Kuršaičio išvada, priešinimasis prieš „Dievo įstatytą vokiečių vyriausybę"...

Taip pat atsakė ir kun. Glogau, kurs su lietuvaičių deputaciją pas „Karalystės Tetuką" keliavo. Kada šio raštelio autoriaus tėvas atnešęs pametė jam tariamąsias vokiškas „katpyveles" (Katzfibel), tardamas: „pasilaikykit jūs savo „katpyveles", atiduokit mums mūsų lietuviškas knygas". Glogau išsitarė: „Vyriausybė mus tai verčia"! O kada jį paklausė, jei vyriausybė ir geležinį veršį į mokyklą atgabentų ir lieptų vaikams melstis, ar ir tada kunigai sakytų: Vyriausybė tai verčia? Tai kun. Glogau atsakęs: neįartinkit mane ir atsuko nugarą. Taigi, sielos ganytojas mazgojos savo rankas, bet neištiesė jų gelbėti. Dar daugiau. Kun. Jurkšaitis pasakė kartą, jog lietuvių vaikams nereikia lietuviškai mokytis[2]). O vyskupas Hoffheinz dar gi nesidrovėjo pasakyti: „Ponas Dievas neišmano lietuviškai"! Vėliau, 1902 m., kun. Götz pasakė Rytų Prūsų synodo susiėjime, jog „geriausias ir naudingiausias daiktas būtų lietuviškąją dievmaldybę visai panaikinti"...[3]).

Lietuviai, niekur nerasdami malonės, vėl ieškojo priebėgos pas ciesorių ir nutarė jam savo prašymus paduoti. Šitą sumanymą padavė 1879 m. Lauknų bažnyčios mokytojas Jurgis Lapaitis (Labguvos apskr.), žodžio sakytojas Kristupas Butkeraitis iš Pašyšių (Šilokarčiamos apskr.) ir Endrikis Dainatis iš Užrudžių (Pilkalnio apskr.). Jie išleido atsišaukimą į visuomenę šiuo turiniu[4]):

Jau nuo 1873 m. yra lietuviškoji kalba iš mūsų mokyklų laukan varoma ir kūdikiai parsineša su indu svetimosios kalbos iš mokyklos mokslo šulinio negardų ir nepaprastą vendenį, kuriuo nei jie, nei jų

[1]) „Keleivis" 1878 m. 38 Nr.
[2]) „Auszra" 1898 m. 32 Nr.
[3]) „Nauja Liet. Ceit." 1902 m. 90 Nr.
[4]) „Liet. Ceiet." 1879 m. 5 Nr.

tėvai negal atsigaivinti. Dėl to tik dejavimas tarp mūsų tėra girdimas, nes atėmimu motyniškos kalbos pasisekė daug vietose kūdikių širdyse nevien meilę į gimdytojus, bet ir meilę į Viešpatį, ataušinti ir visai išrauti. Nėsą draugiškoji tėvų ir kūdikių rytmečio ir vakaro malda yra trukdoma, kadangi namuose dvejopi žmonės randasi. Tėvai yra lietuviai, o kūdikiai nuo lietuvių atplėšti, vokiečius neatsiekę, lietuviškai nemok, o vokiškai skaitydami nesupranta.

Sumanytojai nutarė ciesoriaus prašyti: 1) kad ketvirtoji ir penktoji katekizmo dalis apie šv. krikštą ir šv. vakarienę būtų sugrąžinama lietuvių vaikams mokyklose; 2) kad visas tikybos mokslas ir Šventojo Rašto skaitymas lietuvių vaikams nuo mokyklos lankymo pradžios iki pabaigos būtų suteikiamas lietuvių kalba.

Iki kovo 15 d. 1879 m. buvo po šituo raštu surinktas šis skaičius lietuvių parašų:

Ragainės apskr.	4400
Tilžės apskr.	3700
Šilokarčiamos apskr.	3000
Lankos apskr.	2000
Labguvos apskr.	1570
Klaipėdos apskr.	1230
Pilkalnio apskr.	400
Įsruties apskr.	90
Stalupėnų apskr.	20

Gegužės 11 d. 1879 m. Jurgis Lapaitis išsiuntė šį raštą ciesoriui. Kartu buvo ir Karalaičiui apie lietuvių prašymus skyrium pranešta. Iš viso buvo 17.000 parašų surinkta. Šale paprastų lietuvių — ūkininkų buvo pasirašęs 1 vyskupas, 5 kunigai ir 9 mokytojai.

Po dviejų metų Lapaitis sulaukė šitokį atsakymą į šitą raštą[1]:

Į jūsų ir gero skaičiaus Lietuvos gyventojų iš gegužės 11 d. 1879 m. rašytojo maldos rašto į Wiešpatį ciesorių ir karalių dėl įvelyjimo mokyklose daugiau lietuvišką kalbą mokinti, pranešu, aš jums ir kitiems draug pasirašiusiems, paliepimu pono kultaus ministerio, jog sulig aukščiausiojo Wiešpaties ciesoriaus ir karaliaus paliepimo iš liepos 2 d. pereitų metų, įsakyta yra, kad tokiose parapijose, kurios ar visai lietuviškos, arba dar didelis skaičius lietuvių gyvena ir pamokslininkų kūdykiai lietuviškoje kalboje pamokinami, tikybos dalykai iš katechizmo, giesmyno ir Biblijų imamieji ir mokinių iš galvos išsimokinamieji, nevien žemutinėje, bet ir vidurinėje ir aukštutinėje klasėje (t. y. nuo mokyklos lankymo pradžios iki pabaigos) gal šale vokiškosios ir lietuviškoje kalboje mokinami būti. Dėlto yra jau dabar rūpinta, kad lietuviai — mokiniai minėtose mokyklose jau vidurinėje klasėje lietuviškai skaityti išmoktų.

Karaliaučiuje, kovo 21 d. 1881 m.

v. Horn, Rytprūsių provincijos Oberprezidentas.

Kaip matyti, ciesorius buvo atsiliepęs į lietuvių maldos raštą, jau 1880 m. liepos 2 d. tik oberprezidentas jo nepaskelbė. Bet lietuviams vis ir vis nerimastaujant, Gumbinės valdžios prezidentas patyrė, kad esąs išleistas kažkoks paliepimas dėl lietuvių kalbos. Dėl šito paliepimo slėpimo oberprezidentas turėjo savo vietą apleisti. Jo papėdininkas tuoj įsakė išleisti reikalingus įsakymus[2]. 1881 m.

[1]) „Naujasis Keleiwis“ 1881 m. 18 Nr.
[2]) „Saulėteka“ 1900 m. 5 Nr. 148 pusl.

birželio 22 d. Karaliaučiaus karališka valdžia išleido įsakymą mokyklų inspektoriams (Schulinspektor), kad tose vietose, kur konfirmantai lietuviškai mokinami, mokyklose ne tik žemutiniame, bet ir antrame skyriuje, visi iš galvos mokomieji tikybos dalykai (išėmus biblijos skaitymus) turi būti išsimokomi lietuvių kalba. Kad mokiniai patys be mokytojo pagalbos galėtų tai visą atlikti, reikia jau antrame skyriuje pradėti juos mokyti lietuviškai skaityti. Panašų parėdymą išleido ir Gumbinės valdžia 1881 m. rugpiūčio 17 d. Tik vietoje žodžių „ir lietuviška kalba" yra sakyta: „kaip vokiška, taip ir lietuviška kalba". Šiaip visa turį pasilikti prie „Visuotinųjų Paliepimų" 1873 m. liepos 24 d., kuriais įsakoma, kad nevokiškai kalbančių tėvų vaikai kaip tik į mokyklą įstoja, tur pradėti mokytis vokiškai skaityti ir rašyti[1]).

Sakoma šio naujojo įsakymo išleidimu pasirūpinęs Gumbinės valdžios prezidentas, d-ras v. Šlickman. Jis prieš porą metų aplankė keletą mokyklų Kintų parapijoj (Šilokarčiamos apskr.) ir išsitarė, jog įsitikinęs, kad dalis lietuvių vaikų nesupranta, ką jie vokiškai skaito (arba atsako). Todėl esą reikalingą, kad ir sulig esamu mokyklų mokslo įstatymu, lietuvių vaikams leisti giesmeles ir maldeles lietuviškai mokintis, idant jie galėtų tėvų namuose arba bažnyiose su savo tėvais drauge liaupsinti Viešpatį[2]).

Bet tas Šlickmano išsitarimas nebuvo daugiau niekas, kaip politinė medžioklė. Jis norėjo būti lietuvių išrinktas atstovu, todėl ir kalbėjo lietuviams palankius žodžius. Vėliau Šlickmanui tapus oberprezidentu ir kartą Priekulėje atsilankius, kreipės į jį viens lietuvis, prašydamas rūpintis kad mokyklose būtų lietuviškai mokinama. Jis atsakė:[3]) „Aš esu rūpinęs, kad tikybos dalykai būtų motiniškoje kalboje mokinami, o tų dalykų būtų geriau, kad lietuviai leistų savo sūnūs seminarijon mokytojais mokinties"...

Tuo būdu buvo pasakyta lietuviams patiems gelbėtis. Bet kodėl mokytojai lietuviai buvo siunčiami į vokiečių arba mozūrų gyvenamus kraštus, to „meilingasis Šlickmanas" lietuviams nepaaiškino.

Nors lietuviams ir buvo vienur kitur suteiktas meilingas žodelis, bet įsakymų pildymo buvo menkai bojama. O ir apskričių mokyklų inspektoriai vėliau mokytojams įteikdami valdišką tarnybos įrodymą, paminėdavo[4]): „Wenn auch nicht im ganzen Umfange der Kabinetsordre" (kad ir ne visai sulig kabineto įsakymu). Lietuviams nieko neliko, kaip tik prašyti. Jeigu nuo vienų durų kas pavarė, tai ėjo prie kitų...

1881 m. Klaipėdos apskrities sinodo susirinkime sinodo atstovai lietuviai padavė sumanymą, kad sinodas rūpintųsi, kad mokyklose lietuvių vaikams tikyba būtų dėstoma gimtąja kalba. Bet atstovai vokiečiai pasipriešino.

Tais pačiais metais tą patį sumanymą padavė Karaliaučiaus provincialsinodui Ostrokolų kunigas. Čia pasipriešino Oberprezi-

[1]) „Nauj. Kel." 1881 m. 42 Nr.
[2]) „Liet. Ceit." 1879 m. 47 Nr.
[3]) „Liet. Ceit." 1883 m. 32 Nr.
[4]) „Saulėteka" 1900 m. 5 Nr., 148 pusl.

dentas v. Horn. 1880 m. liepos 2 d. jis privedė įsakymą, kuriuo galima, reikalui esant, šale vokiškosios ir lietuviškąja kalba naudotis. Tūlas Rudnick nurodė mozūrus, paaiškindamas, kad ten visi pasiguodimai nutilę esą, ir patarė lietuvių sumanymą atmesti. Didžiuma tam pritarė[1]).

Lietuviai kreipėsi vėl į kitas duris. Patys valdininkai juos savo pažadėjimais masino lig šunį su kaulu. 1882 m. Priekulę (Klaipėdos apskr.) atlankė vidaus reikalų ministeris v. Putkamer, Oberprezidentas d-ras v. Šlickman ir valdžios prezidentas v. Studt. Lietuvaitės pasveikino juos lietuviškomis giesmėmis. Putkameris tuoj prisiminė mokyklų klausimą ir pažadėjo visados meilingai padėti lietuvių prašymams aukštojoj vietoj ir juos užtarti. Jis pasakė mokyklų ministeriu nebesąs, bet norįs savo papėdininkui kulto ministeriui v. Gosler pranešti „labas dienas" nuo lietuvių ir įgraudinti, idant mieliesiems lietuviams ko prašant iš jo dėl mokslo dalykų, jis juos išklausytų. Be to jis patarė lietuviams savo pasiguodimus pranešti tik reikalingoj vietoj[2]). Jo patarimo klausydami, Klaipėdos apskrities lietuviai 1882 m. nutarė kreiptis į Oberprezidentą d-rą v. Šlickmaną ir jo prašyti, kad lietuvių vaikai būtų mokyklose tikybos mokomi gimtąja kalba, kaip pirma. Lietuviai tikėjo, kad Šlickmanas yra geresnis lietuvių prietelius, negu jo pirmatakas v. Horn, kurs lietuviams laiku nepranešė ciesoriaus paliepimo ir dėlto tapo paleistas.

Klaipėdos apskrityje Plonaitis iš Bendikų, Kapūstas iš Jankaičių, Misulis iš Lužų ir žodžio sakytojas Žiurlis iš Bomelsvitės sudarė komitetą, surašė prašymo raštą ir išleido atsišaukimą lietuvių visuomenei. Šių pavyzdį pasekė ir Tilžės apskrities lietuviai. Jų komitetui priklausė: Dovas Naujokas ir Kristupas Liutkus iš Naujųjų Vainočių, Jurgis Kiauka iš Kaltekių, Mikelis Šurvins iš Šilgalių ir Mikelis Letzus iš Naujųjų Jegeriškių. Klaipėdos ir Šilokarčiamos apskrityse susirinko 2236 parašai. Juos 1882 m. lapkričio 24 d. Planaitis išsiuntė Oberprezidentui d-rui v. Šlickmanui[3]). Kitose Lietuvos apskrityse susirinko 5122 parašai. 1882 m. gruodžio 2 d. Naujokas ir Letzus tuos parašus išsiuntė kulto ministeriui v. Gossleriui[4]).

Lietuviai šiais prašymais tikėjosi tikrai būsią išklausyti, kadangi ir generalvyskupas d-ras Karus tais metais vienoj mokytojų konferencijoj buvo pasakęs: „Jis visai negalįs padyvyti lietuvių priešingumui, kad jų vaikai prieš trumpą laiką negalėję mokyklose atsakyti giesmes ir maldeles savo gimtąja kalba. Tai esąs labai sunkus ir vos išgalimas daiktas, pripratusių kalbą pamesti ir melstis savo Dievui svetima kalba...". Jis įsakė mokytojams rūpintis, kad ką namai vaikuose buvo pastatę, kad mokykla nesunaikintų[5]).

O ir patys lietuvybei priešingi laikraščiai, būtent „Konzerwatywų Draugystės Laiszkas", pradėjo pranašauti, kad lietuvių prašy-

---

[1]) „Nauj. Kel." 1881 m. 46 Nr.
[2]) „Liet. Ceit." 1882 m. 28 Nr.
[3]) „Nauj. Kel." 1882 m. 50 Nr.
[4]) „Liet. Ceit." 1882 m. 52 Nr.
[5]) „Liet. Ceit." 1882 m. 26 Nr.

mas bus išpildytas ir lietuviškas mokymas mokyklose bus sugrąžintas. Tai Priekuliškiams tikrinęs d-ras v. Šlickmanas. Bet lietuviai tų pažadėjimų išpildymo dar ir šiandien tebelaukia, lyg žydai Mesijaus. Klaipėdos apskrities mokyklų inspektorius, kun. Šreder, norėdamas būti išrinktas lietuvių atstovu, prižadėjo rinkikams lietuviams rūpintis, kad mokyklose būtų sugrąžinta lietuvių kalba. Bet 14 dienų praslinkus po išrinkimo, jis vienoj mokytojų konferencijoj pasakė[1]: „Kaip veik lietuvių vaikas peržengia mokyklos slenkstį, su juo turi būti apsieinama, kaip su vokiečiu, t. y. jis turi paliauti buvęs lietuvis". O kada lietuviai priminė jam jo pareigas, tai jisai atsakė: „Man kalbant už lietuvius išrodytų, lig lietuviai norėtų maištą kelti"...

Mat lenkai, patyrę lietuvių prašymus, savo laikraščiuose išreiškė širdingos užuojautos. Lenkų atstovas Zekrzevskis net prašė seimo, kad išklausytų lietuvių prašymus[2]. Tas nepatiko vokiečių kultūrtrėgeriams. Kulto ministeris v. Gosleris išsitarė: „lietuviai neturi teisės likti lietuviais". Bismarko organas „Norddeutsche Allgemeine Zeitung" lietuvių peticijas apšaukė lenkų agitacijos vaisiumi. Pažangiųjų vokiečių laikraštis „Berliner Tageblatt" išsireiškė, kad valdžia duodanti lietuviams perdaug laisvės. Minėtas Šrederis paleido vėl paskalas, kad lenkų laikraščiai kurstą lietuvius, kad išvytų iš mokyklų vokiečių kalbą ir lenkai norį lietuviams padėti. Remdamies tomis paskalomis, 1883 m. kovo 31 d. 73 priekuliškiai lietuviai nusiuntė d-rui v. Šlickmanui raštą, pranešdami, jog nenori su lenkais eiti išvien ir neprašą jų pagalbos, bet tiki, kad mylimasis karalius išpildysiąs lietuvių prašymus ir be lenkų pagalbos[3].

Žinoma, mylimasis karalius lietuvių prašymų nebojo. Šrederis buvo tik lietuvius nuo savęs švelniai pavaręs ir mokytojus įdrasinęs neboti lietuvių teisių. Mokytojai veikė sulig savo noru. Vienur mokytojas draudė mokiniams einant namon tarp savęs lietuviškai kalbėti. Kitas mokytojas lietuvius pagonais pavadino, o vienas tiesiog pasakė: „Visus lietuvius reikia užmušti!". Išdagių mokytojas dar toliau ėjo. Jis pamesdavo lietuviškas knygas po suolu ir vaikams, kurie nenori vokiškai mokytis su kumščia grūmojo po panose, jog ir kraujas tekėdavo[4]. Jurgaičių kunigas Verner taip pat versdavo lietuvių vaikus vokiškai mokytis.

1884 m. lietuviai kreipėsi į lietuvių išrinktą vokiečių konservatorių atstovą grafą v. Moltkę ir jam pasiguodė dėl savo kalbos bėdų. Bet jis 1886 m. birželio 23 d. atsakė, kad lietuvių pasiguodimai dėl tikybos mokslo esą iš dalies be pamato, iš dalies melagingi, todėl turįs jų prašymus atmesti. Toki buvo lietuvių išrinkti vokiečių konservatorių atstovai!

1891 m. lietuviai susitarė vėl prašyti malonės iš kulto ministerio grafo v. Zedlitz-Tritzšlerio. Priežastis buvo, kad valstybės seime kalbėdamas apie lenkus, užkliudė ir kalbos klausimą ir apie tai šitaip išsitarė:

---

[1]) „Nauj. Kel." 1881 m. 42 Nr.
[2]) „Auszra" 1884 m. 7 ir 8 Nr., 237 pusl.
[3]) „Kaimynas" 1905 m. 41 Nr.
[4]) „Prūsų Lietuvių Balsas" 1919 m. 50 Nr. (priedėlyj).

„Prūsų valdžia pagerino vieną buvusiųjų padėčių, leisdama mokytojams šaly lenkiško tikybos mokinimo, mokyklos valdybai pritariant, ir dėstyti lenkų kalbos mokslą. Man nesirodo, kad šis mūsų lenkiškai kalbančiųjų bendrapiliečių prašymas būtų neteisingas; nes tikybos mokslą lenkų kalba dėstant, žmonės turi ieškoti, kad jie ir knygas, kurios tą mokslą aiškina, ta kalba mokėtų skaityti. Mums šitą, mano nuomone, labai saikingą ir gerą įsakymą išleidus, štai, ir vienas vokietis atėjo, prašydamas, kad ir jo kūdikiai prie šito (kalbos) mokslo galėtų būti drauge. O jam ir buvo leista. Nė vienas žmogus nepeikia, jei koks vokietis į Mecą nutraukęs, leidžia savo vaikus prancūzų mokslu naudotis. Nesuprantu, dėlko čionai turėtų kitaip būti, jeigu Poznaniuj gyvenęs vokietis dūmotų, jog jų vaikai lenkiškąją kalbą mokydamies galės geriau pasaulyj paakiui pareiti"...

Šitai perskaičius, tuoj susidarė lietuvių komitetas ir išleido atsišaukimą[1]:

Wisiems mūsų lietuwiszkay kalbantiems broliams.

„Tai matote malonę mūsų ciesoriaus ir tikrą meilingumą ir išmintį jo patarėjų, išreiškiant šituose žodžiuose ir lenkams ir mums ir visam pasauliui! O į šituos, ypačiai mūsų iškeltuosius žodžius, ir mums tikras raginimas tiesiog rodos lig glauste įglaustas, būtent, kad ir mes iš mūsų aukštojo pono ministerio vėl ieškotum gauti tas pačias gerybes, kurias lenkai dabar gavę yra...". Tada buvo prašoma po maldos raštu kuo skaitlingiau pasirašyti, idant būtų išrodoma, jog lietuviai dar tie patys žmonės esą, kaip ir pirma to, būtent: ištikimi savo dangiškam ponui Dievui, žemiškam aukštajam valdovui ir savo garbingiems sentėviams ir mylimiems kūdikėliams ir namiškiams...

Komitetą sudarė šie lietuviai: Jurgis Butkeraitis ir Danielius Simons iš Tilžės, Kristupas Režatis, Jonas Šugs ir Dovas Voska iš Stolbeikių, Anusas Kazokas iš Tatamiškių, Dovas Svards iš Lazdėnų, Jurgis Kuosgalvis iš Vilkiškių, Jurgis Lola iš Pagėgių, Jurgis Strėkys iš Jagstelių, Jonas Griga iš Kekersių, Vilius Kalvaitis iš Girėnų, Jonas Smalakys iš Didžiųjų Algaviškių, Jonas Pilibaitis iš Petrelių, Erdmonas Pauliškis iš Žemutinių Eisulių, Jurgis Naujokas iš Kulmenų, Dovas Gintautas iš Urbantaičių, Martynas Serapinas iš Kreivėnų, Mikeils Peteraitis iš Jegeriškių, Endrikis Grivenka iš Baltruškiemių, Endrikis Meištas iš Nausargių, Kristupas Budrus iš Skulbėtvarių, Kristupas Tamošius iš Tramišių ir Dovas Saunus iš Rokaičių.

Kulto ministeriui siųstame rašte buvo užtikrinta lietuvių valdinių ištikimybė ir apgailestaujama, kad lietuvišką jaunuomenę socialdemokratų išvadžiojimai traukia į savo žabangas. O kad socialdemokratų veikimai nieku pavirstų, buvo prašoma, kad ministeris teiktųs maloningai liepti[2]:

1. Kad tikybos mokslas visiems lietuvių vaikams, kaip pirma, taip ir dabar, vėl turėtų būti lietuviškai dėstomas ir, kad mokymas jau žemutiniame mokyklų laipsnyje prasidėtų, o nevien aukštutiniame, vaikams lietuviškai jau pusę užmiršus, bet vokiškai neišmokus.

2. Kad visose lietuvių vaikų lankomose mokyklose ir lietuviškas skaitymo ir rašymo mokslas vėl turėtų dėstomas būti.

---

[1]) „N. Liet. Ceit." 1891 m. 103 Nr.
[2]) „Nauja Liet. Ceit." 1891 m. 104 Nr.

3. Kad šita malonė ir geradarystė ir ten visiems lietuvių vaikams turėtų būti suteikiama, kur lietuviškai kalbančių vaikų yra mažiau negu gimusių vokiečių.

4. Ir dar dėl didelio neturtėlių skaičiaus, kuris dažnai lietuviškuose kaimuose yra, už šitą pirma vis buvusįjį ir vaikų dvasios sveikatai didžiai reikalingąjį mokslą nieku joks užmokesnis neturėtų būti uždėtas, kadangi per tai kiekvienas leidimas tikrai būtų išnaikinamas, o neturtėliai iš jo jokios naudos neturėtų.

5. Kad lietuviškai kalbančiųjų vaikų skaičiaus suskaitymai vis ir visur dabotingiau, ne kaip iki šiol, turėtų būti daromi, idant, suskaitant vėl ne atsikartotų tai, kas dažnai atsitikdavo, būtent, kad lietuvių vaikai laikomi yra gimusiais vokiečiais ir tuo būdu lietuvių mokslas neteisėtai nustatomas būna.

6. Kad vaikams arba tėvams, norint lietuviško konfirmavimo, vaikai nebūtų verčiami nors prie vokiško katekizmo dalių ir giesmių dėstymo, drauge turėdami dar ir vokiškai į galvą įsikalti.

7. Kad visiems mokytojams būtų aštriai uždrausta bet kokį vaiką pajuokimu arba bet kokiu bauginimu arba rūstumu sulaikyti nuo lietuviško konfirmavimo.

8. Kad visi vokiškai pranešami arba laikomi mokslai, visur kur reikia, turėtų būti lietuviškai dėstomi, kad vaikai ne bet kokius tuščius žodžius, bet tikrą gyvą pažintį laimėtų.

9. Kad aukštoji karališkoji valdžia palieptų, kad mokslui reikalingosios knygos, būtent fibelis (elementorius) ir skaitymo knygos turėtų būti lietuviška kalba leidžiamos. Kad šitos skaitymo knygos turėtų lietuviškus ir vokiškus skaitymus. Lietuviškieji skaitymai turėtų būti verčiami vokiškai, o vokiškieji lietuviškai. Tuo būdu būtų atsiekiama tai, kad būtų tikrai suprantama vokiečių kalba ir mokomieji dalykai.

10. Jeigu dėl šito reikalo daboti vaiką tikrąją gimtąją kalbą būtų prašoma kiek sumažinti mokamųjų dalykų, tai verčiau kiek sumažinti, negu bet koks neišdėstomas ir nesuprantamas mokslas. Vaikams daugiau naudos atneša mažiau, bet nuodugniai mokomas, negu netikrai suprastas mokslas: bet jie tiktai tikybą į širdį įgauna ir prie to reikalingiausiuosius mokslus, kaip skaitymo ir rašymo mokslą gerai mokosi, kad toli būdami, galėtų su savo tėvais susirašyti.

11. Kad karališkoji valdžia maloningai lieptų mokytojų seminarijose įvesti tikrą patenkinamą lietuvišką mokymą, kad nė vienas mokytojas negalėtų atsisakyti dėl nemokėjimo lietuvių kalbos tikrai išpildyti savo tikrųjų pareigų.

12 Kad nė vienas lietuviškai nesuprantąs vyskupas, nei mokyklų inspektorius nebūtų įstatytas lietuviškame krašte.

13. Kad mokytojams būtų aštriai uždrausta vaikus dėl lietuviškos kalbos bet kokiu būdu bausti.

Šitas prašomasis raštas su 19537 parašais 1892 m. kovo 5 d. buvo išsiųstas kulto ministeriui. Bet išsiuntėjai nesulaukė jokio atsakymo. Priežastis bene bus ta, kad grovas v. Zedlitz pasitraukė iš kulto ministerio vietos, kurią jis apleido dėlto, kad negalėjo įvesti įstatymą, kuriuo Prūsų mokyklose būtų turėjusi būti vartojama

vien vokiečių kalba. Šis įstatymas buvo lenkų ir pažangiųjų vokiečių balsais atmestas. Nemaž padėjo ir Berlyno antisemitų draugija. Ji atsiuntė Prūsų karalijos seimui peticiją, prašydama, kad Prūsų karalijos mokyklos nevien tikyba, bet ir tautomis būtų dalijamos. Sulig šituo sumanymu lietuviai, lenkai, danai, vendai ir žydai būtų gavę savarankiškas mokyklas. Bet tokie sumanymai buvo hakatistams lig peilis po kaklu. Tūli germanizacijos bernai pavadino „Berliner Tageblatt" ir lietuvių prašomąjį raštą neteisingu, paminėdami, jog didelė dalis pasirašusiųjų nežinoję ką daro[1]). Lietuviai vėl savo prašymais nieko nepasiekė. Bet lyg nuraminimui valdžios laikrašty „Reichsanzeiger" buvo pranešta, kad šitas lietuvių prašymas esąs paliktas persvarstyti vėlesniam laikui.

Lietuviai laukė, ir štai sekamais 1893 metais sulaukė Šilokarčiamos apskrities vokiškųjų konservatorių vadovo „Konserwatywū Draugystės Laiszke"[2]), „linksmą pranešimą".

Lietuwiszkas Pamokslas Szuilėse. Kaip Prietelius Lietuwininkų ir lietuwiszkos Kalbos budams, norėcziau asz Žmonėms ant Atsisekimo sekąntį Pranešimą duoti: Paskutiniame Czesė yra daugeropay pasigudziama, kad Szuilėse mūsû Kreizû lietuviszkoje Kalboje nepilnai mokinama tampa. Taip tiesa daug Szuilėse nusiduda, kadangi Wyriausybė taip daug Mokytojų ne tur, kurie lietuwiszką Kalbą gal. Zokanas ir butent Regyrungos Padawadyjims nu 24. Julijaus 1873 Szuilėms lietuwiszkujû Kreizû yra sekatis:

a) Prie Mazujû tris pirmusius Metus tur but Wieros Pamokslas ir dwasiszkoji Giesmė lietuwiszkoje Kalboje mokinami.

b) Isz Galwos iszimokinamieji Wieros Dalykai prie lietuwiszkujû Szuilokû widutiniojo bey pirmojo Klaso tur but taipjau lietuwiszkoj kaip ir wokiszkoj Kalboj mokinami.

c) Lietuwiszkai skaityti bey raszyti tur but prie widutiniojo bey pirmojo Klaso mokinama.

Jeib šitie jau pirm 20 metų iszdutieji zokaniszki Padawadyjimai iszpildomi but galėtu, tur butent Mokytojai patys lietuwiszkay kalbėti galėti. Tam Dalykui yra nu Wyriausybės Mokytojû Szuilė Ragainėj pabudawodinta ir įtaisyta, su Pristatymu 700 Tukstancziû Markiû Kasztû, kurioje lietuwiszki Mokytojei iszmokinami but turės. Szita Mokytojû Szuile yra 23. sz. Mėnesio (Oktoberį) nu Pono Gendrolwyskupo įszwentinta ir tur ta Szuilė jau taip daug lietuwiszkû Mokintiniû, jog dwiejû Metû Czesė prie kožnos lietuwiszku Szuilės wiens lietuwiszkay kalbąs Mokįtojis įstatomas but galės.

Scheu, Adl. Szilokarcziamoje.

Bet šitas pranešimas, rodos, vien dėlto buvo paleistas, kad lietuviams prisimeilintų. Nes tuokart buvo rinkimai į Prūsų karalijos seimą ir vokiškieji konservatoriai žvejojo lietuvių balsus. Jų tikslas buvo pasiektas. Atstovais buvo išrinkti vokiškieji konservatoriai, bet, kad lietuvių mokyklos būtų buvę lietuviškai kalbančiais mokytojais aprūpintos, to lietuviai nesulaukė. Todėl dvejais metais vėliau, 1895 m., žodžio sakytojas Treicas iš Gaidelių (Šilokarčiamos apskr.) vėl sumanė prašomąjį raštą paruošti ir jį per lietuvių deputaciją nunešti ciesoriui Vilhelmui II.

Tuo tikslu 1895 m. lapkričio 26 d. Žibuose, susidarė lietuvių komitetas. Komitetui priklausė: Jurgis Lapaitis iš Lauknų, Jurgis

---

[1]) „N. Liet. Ceit." 1892 m. 26 Nr.
[2]) „Konz. Draug. Laiszkas" 1893 m. 44 Nr.

Strėkys iš Jagstelių, Jonas Smalakys iš Tilžės, Jonas Griga, Andrius Gintautas iš Senųjų Stremėnų, Jonas Strėkys iš Kekersių, Martynas Grobšta iš Tauerlaukų, Jonas Birškus iš Mozūrų, Mikelis Kaitinis iš Lužų, Jonas Molinius iš Klišių, Jokubas Bruožaitis jaun. iš Veveriškių, Andrius Jurgelaitis iš Didžiųjų Vileikių, Danielas Meškatis iš Miškogalių, Gaigalaitis iš Keleriškių ir Mikelis Skėrys iš Šilmeižių. Šio komiteto atsišaukimas buvo iš dalies šitaip sutaisytas:

„Mieli broliai lietuwininkai! Prievolė mus verčia vėl išnaujo ieškoti pagalbos savo dvasios bėdoj esančiai giminei; vėl išnaujo norim pranešti, kad mūsų dvasios pajautimai dar neužmirę, bet geidžiam atsiekti visuotinos pagalbos. Ji mus verčia parodyti, kad mes pilnai ir tvirtai tebegyvuojam ir nusitikim, jog teisingi prašymai, nors ir po sunkiausių mėginimų, vis būna išklausyti... Šios dienos tikybos mokslo dėstymo stovis mūsų mokyklose yra nesmagumas, kursai mūsų vaikus sunkiausiai ištinka jų dvasinio gyvenimo augime, o su jais kartu ir gimdytojus... Vaikų doros gyvenimas negauna savo šaknims reikalingo peno, jis netarpsta ir menkiausiam gundymų vėjui užėjus, išnyksta ir prapuola. O idant mes nė kokiu nors būdu prie to neprisidėtumėm nė nenusikalstumėm dėl tos nelaimės, stengkimės, kiek mes turim galės ir pajėgos, be paliovos ieškoti pagalbos... Pasinaudokim ypačiai šiuo brangiuoju laiku! Kaip jau kiekvienas bus girdėjęs, mūsų maloningasis ir visų karštai mylimasis Viešpats ciesorius daug kartų išsitaręs yra, jog jis labai norįs, kad jo valdiniai savo sunkiais reikalais tiesiog prie jo ieškotų pagalbos ir, kad jo rūmų durys kiekvienam jo valdiniui esančios atviros... Todėl kreipkimės į jį dėl mūsų prievolių, išliekim jam savo bėdą (kaip paklusnūs kūdikiai savo gimdytojams kad daro). Neabejokim, jog tada tikrai gausim pagalbos".

Prašomasis raštas buvo d-ro Sauerveino sutaisytas. Buvo prašoma „gedulingiausiu palankumu", idant ciesorius teiktųs maloningiausiai paliepti[1]):

1. Kad skaitymo ir rašymo mokslas būtų mokinamas ir vartojamas mokyklose abejomis kalbomis: vokiškai ir lietuviškai.
2. Kad tikybos mokslas visiems vaikams būtų teikiamas gimtąja kalba.
3. Kad geresniam supratimui ir kiti mokslai būtų lietuviškai dėstomi.
4. Kad prie lietuvių vaikų nebūtų prileidžiamas lietuviškąją kalbą tobūlai nemokąs mokytojas.
5. Kad valstiečių vaikai nebūtų mokinami aukštesniųjų, bet vien reikalingųjų mokslų.
6. Kad mokytojams būtų aštriai draudžiama varyti arba raginti tėvus kalbėti su vaikais vokiškai.
7. Kad komisija paieškotų, ar yra pildomi dėl lietuviškojo mokslo išleidžiantieji paliepimai.

Netrukus d-ras Sauerveinas įsakė nesinaudoti šituo jo sutaisytu prašymo pavyzdžiu ir patarė ne deputaciją, bet vien prašomąjį raštą siųsti. Peticijos komitetas su tuo nesutiko ir prašė jo, kad leistų naudotis minėtu pavyzdžiu. D-ras Sauerveinas paklausė, bet kažin koks lietuvis, kuriam tas raštas buvo įteiktas, buvo jį, pirmutiniu įsakymu, sudeginęs. Leisti d-rui Sauerveinui iš naujo rašyti prašo-

---

[1]) „N. Liet. Ceit." 1896 m. 63. Nr.

mąjį raštą, buvo per trumpas laikas. Dėlto pats komitetas apsiėmė parašyti, kuris rodos, to pačio turinio buvo, kaip ir d-ro Sauerveino taisytasis, nes jis pats sako[1]: „Rasi kokia maža kibirkštėlė bus neužgesusi pasilikusi nuo ano sudeginto peticijos pavidalo".

Po šituo prašomuoju raštu susirinko iš viso 27.773 parašai būtent[2]:

Tilžės apskrityje	9518
Klaipėdos apskrityje	6228
Šilokarčiamos apskrityje	4407
Ragainės apskrityje	2905
Lankos apskrityje	2242
Labguvos apskrityje	1863
Pilkalnio apskrityje	564
Geldupės apskrityje	38

1896 m. Kovo 21 d. šitas prašomasis raštas drauge su minėtais parašais buvo išsiųstas su deputacija pas ciesorių. Deputacijai buvo išrinkti: Lapaitis ir Gailius iš Lauknų, Strėkys iš Jakstelių, Meinius iš Linkūnų, Grūžins iš Dekintų ir Svaras iš Švepelių.

Prieš deputacijai iškeliaujant, peticijos komitetas kovo 18 d. sušaukė Žibuose susirinkimą, kad apsvarstytų galutiną nutarimą. Vyskupas Struck iš Verdainės atsiuntė į susirinkimą vieną mokytoją ir patarė imti deputacijos vadovu vyskupą, bet susirinkimas tą patarimą atmetė. Susirinkimui pasibaigus atėjo ir kunigas em. Kr. Jurkšaitis ir prašė komiteto pirmininko Jurgio Strėkio, kad jam parodytų prašomąjį raštą. Strėkiui su tuo nesutikus, Jurkšaitis atsakė, kad deputacija neprieisianti prie ciesoriaus, nes lietuviams esanti užtverta tvora. Strėkiui užklausus dėlko, Jurkšaitis neatsakė.

Lietuvių priešininkai visokiais būdais tvėrė tvorą lietuvių prašymams. Mokytojai savo konferencijoj svarstė sumanymą: „Kokiu būdu būtų galima į niekus paversti lietuvių peticiją[3])? Klaipėdos apskrities mokyklų inspektorius Oriš taip pat stengėsi lietuvių prašymus nieku paversti. Kitur žandaras grūmojo, kad po peticiją pasirašiusieji turėsią 10 markių baudos mokėti. Ir žodžio sakytojas Butkeraitis iš Pašyšių ir Pilibaitis iš Petrelių, kuriuodu pirmais laikais buvo rūpinęsi dėl peticijų, dabar susirinkimuose žmones graudeno, kad po peticija nesirašytų.

Deputacija, nukeliavusi į Berlyną, negalėjo savo tikslo išpildyti, nes nebuvo prie ciesoriaus prileidžiama, kadangi jis rengėsi kelionėn į Italiją. Antrą dieną deputacija surašė laišką ir nunešė jį į ciesoriaus rūmus, kurį ciesoriaus adjutantas, grovas Moltke, per pusę valandos prieš iškeliaujant ciesoriui padavė. Laiške valdovo prašė, reikalui esant, daputaciją pakviesti ir asmeniškai pakalbėti. Rūmų valdyboj deputacijai buvo pranešta, kad į tą prašymą gausią atsakymą už 4—6 savaičių. Tada deputacija nuėjo į kulto ministeriją ir pasikalbėjo su kulto ministerio vietininku, ministerialdirektoriu d-ru Kiugleriu. Jis sakės aplankęs Lietuvos mokyklas ir radęs, kad lietuviai labai

---

[1]) „N. Liet. Ceit." 1896 m. 26. Nr.
[2]) „N. Liet. Ceit." 1896 m. 26. Nr.
[3]) „N. Liet. Ceit." 1896 m. 26. Nr.

gražiai vokiškai moka. Jis davė tokį pat patarimą, kokį d-ras v. Šlickmannas kartą buvo davęs: lietuviai turį rūpintis, kad būtų daugiau lietuviškų mokytojų. Kitą dieną deputacija pasikalbėjo su kulto ministeriu v. Bosse. Jis pranešė, kad gavęs ciesoriui paduotąją lietuvių peticiją ir ciesorius jam įsakęs išpildyti lietuvių norus. Bosse atsinešė įstatymų knygas ir sulygino įstatymų paragrafus su lietuvių prašymais. Jis labai nustebo, kad įstatymams šį ir tą prileidžiant, lietuviai tik dar turį priežaties pasiguodimui. Deputacijai išrodžius, kad įstatymas yra menkai pildomas, ministeris bandė teisinti, kad mažai esą lietuviškų mokytojų. Bet deputacijai paaiškinus, kad vietose lietuviški mokytojai neturi teisės lietuviškai mokyti, ministeris išsitarė, būk tad visas spaudimas turįs pareiti tiesiog iš valdžios. Jis prižadėjo aplankyti Lietuvą ir pats įsitikinti, kaip ten yra su tuo dalyku.

Taigi lietuviai, išgirdę naujų palinksminimo žodelių, turėjo vėl namo keliauti. Nors šitos deputacijos nieko ypatingo nebuvo pasiekta, bet ji įvarė į nerimastį germanizatorius. Vienas vokietis rašė „Alldeutsche Blätter", kad lietuviams nereikia jokių palengvinimų duoti. Buvo rašoma: „Būtų puikūs dalykai, jeigu mes, kaip tai Austrijoj nusidavė, visokių žmonių, būtent danų, lenkų, lietuvių, prancūzų ir kitų geidulius augintumbin ir dar didintumbim. Ponas kulto ministeris nesenai lenkams aštriai atsakė, o mes tikim, jog jis ir lietuviams atsakys, būtent, kad jie Vokietijoj gyvendami visą dorybę semia iš vokiečių ir naudojas vokiečių teise, tiesa ir pagalba[1]).

Radosi ir išmintingų vokiečių, kurie lietuvių prašymus pripažino tikrai teisingais. Rašytojas Ferdinand Runkel rašė „Berliner Tageblatte": „vokiečių garbės pareiga yra šitą brolių giminę išgelbėti nuo pragaišimo ir išlaikyti dar šiandien gyvuojantįjį kalbos turtą"[2]). O ir vokiškieji konservatoriai, kurie pirma lietuvius norėjo pašalinti iš šios ašarų pakalnės, buvo dabar priversti lietuvius užtarti. Jų atstovas Tamošius, kurį jie pažadėjimais nuo lietuvių atplėšę buvo ir, kurs vienam lietuviui jo prašant, kad bent kartą seime ir lietuvių prašymus priimtų, buvo atsakęs: „Lietuviai turį visa ir neprivalą nieko bereikalauti". Tas pat Tamošius, kurs minėtam lietuviui privedus, kad lietuviai neturį reikalingiausio daikto — mokslo gimta kalba, teisinosi: „mes seime dėl šito dalyko tik būtumėm apjuokti". Dar prieš lietuvių deputacijai atkeliavus, lietuvių prašymai buvo pranešti seime[3]), ir tai peticijos nuorašu, kurį vokiškieji konservatoriai telegrama išsiprašė iš Lapaičio. Pilkalnio apskrities atstovas landratas d-ras Šnaubert taip pat užtarė lietuvių prašymus ir ministerį graudino: „aš prašau poną ministerį didžiąją lietuvių deputaciją, kuri šiomis dienomis čia atkeliaus savo skausmų pranešti, tokiu palankumu priimti, kokį teisingi ir karaliui ištikimi žmonės nusipelno".

Ministeris lietuvių deputaciją palankiai priėmė ir žadėjo, kad jų prašymai bus ištirti, bet mokyklų vyresnieji darė kaip jiems tiko. Šilokarčiamos apskrities mokyklų inspektoris Kukaitis tuo laiku, ka-

[1]) „N. Liet. Ceit." 1896 m. 28 Nr.
[2]) „N. Liet. Ceit." 1896 m. 17 Nr.
[3]) „N. Liet. Ceit." 1896 m. 22 Nr.

da d-ras Šnaubertas apie lietuvius kalbėjo seime, Rumšų mokykloj antrojoj klasėj klausė tikybos pamokos. Toj klasėj buvo žemutiniojo laipsnio vaikai ir bemaž visi lietuviai, kuriems įstatymu tikybos mokslas turi būti dėstomas gimtąja kalba. Mokytojas elgės iš įstatymo ir klausinėjo vaikus lietuviškai. Kukaitis valandėlę pasiklausęs, pareiškė savo nusistebėjimą, dėlko vaikams tikyba nedėstoma vokiečių kalba. Mokytojas taip pat nustebęs atsakė: „Paliepime yra sakyta" ir t. t. Kukaitis atsiliepė: „Žinau, berods čia stov"... Daugiau nebedrįso sakyti, nes žinojo, kad negalima atvirai prieš įstatymus kiršinti...[1]). Pirmiau Kukaitis buvo buvęs mokytojas Karalienės seminarijoje ir dėstė seminaristams lietuvių kalbą. Čia jis turėjo mokinti pildyti valdžios išleistuosius įsakymus, bet vėliau jis norėjo, kad jų nebūtų laikomasi.

Lietuvių vyriausias troškimas buvo su pačiu ciesoriu pasikalbėti. Jonas Smalakys 1896 m. sumanė ciesoriui rudenį atkeliavus į Romintę medžioti, jį tenai aplankyti ir jam pranešti apie lietuvių kalbos naikinimą mokyklose[2]). Vėl susidarė deputacija. Jai priklausė Mikelis Kaitinis iš Lužės, Davilas iš Galtų, Moras iš Švepelių, Jurgis Strėkys iš Jagstelių, Jons Griga iš Medėskiemių, Meinius iš Linkūnų ir Lapaitis iš Lauknų. Bet ir šita lietuvių deputacija prie ciesoriaus nepriėjo, bet turėjo Romintėje per kelius šimtus metrų už girios kampo stovėti ir iš tolo į ciesorių žiūrėti, bet apie pasiguodimą nė kalbos nebuvo.

Lietuviai laukė dabar kulto ministerio atsilankant, bet nesulaukė. Nekantraudamas Jurgis Strėkys 1897 m. pradžioje kreipės į d-rą Šnaubertą ir prašė jo, kad paklaustų kulto ministerį, dėlko jis Lietuvos neaplankęs. Gegužės m. 14 d. 1897 m. Strėkys gavo iš Šnauberto šitokį, vokiečių kalba rašytą atsakymą:

Gerbiamasis pone Strėky! Į jūsų meilingą raštą šių metų sausio m. tegaliu tik dabar atsakyti, kadangi tik dabar radau progos su ponu ministeriu pasikalbėti. Aš jūsų geismą jį paklausti: kodėl jis praeitą vasarą į Lietuvą neatkeliavo, mielai išpildžiau ir jam sakiau, jog jo asmens atkeliavimui ir dabar dar daug svarbumo duodama.

Aš džiaugsmingai galiu jums dabar pranešti, kad ana kelionė nėra pamiršta, bet tik vėlesniam laikui atidėta. Ir tai įvyko dėl to, kad pernai taip vėlai buvo paleistas seimas ir anksti sušaukus Prūsų karalijos seimą labai pasunkėjo darbai. Ponas ministeris vasarą tikrai atkeliaus, jis nori ten pat vietoje patyrinėti, kiek lietuviškų mokyklų aplankyti ir pats paieškoti, kiek iškilusieji pasiguodimai teisingu pamatu remiasi. Bet jis prašo, kad jam atsilankant nedarytų jokių pagerbimų. Aš tikiu, kad jūs dar ypatingą žinią gausite, kada p. ministeris atkeliaus, o jeigu ką plačiau patirsiu, tai jums pranešiu.

Su aukšta pagarba ir nuolankiai Dr. Šnaubert.

Vėl reikėjo nusiraminti ir laukti. Galiausiai, 1897 m. rudenį sulaukė Strėkys ne paties kulto ministerio, bet jo laiško, kurs buvo šitokio turinio:

Berlyne, 1897 m. rugsėjo 3 d.

Jo Majestotas mūsų ciesorius ir karalius paliepė man, po jam laikyto pranešimo, kad jums ir kitiems pasirašiusiems po tiesiog jam

---

[1]) „Liet. Ceit." 1908 m. 27 Nr.
[2]) „N. L. Ceit." 1896 m. 36 Nr.

atsiųstų prašomuoju raštu suteikti lietuvių kalba tikybos, rašymo ir skaitymo mokslo, visų aukščiausiojo vardu nurodant atsakyčiau.

Atsakydamas į jūsų prašymą pranešu:

Atsakomųjų valdininkų liudymu mokslas lietuviškose mokyklose statytiesiems reikalavimams yra patenkinamas; tai pat yra rūpinamasi, kad lietuvių vaikai būtų tinkamai mokomi tikybos mokslo, nes žemutiniame laipsnyje lietuvių kalba yra tikybos mokslui mokomoji kalba, o ir kituose laipsniuose gal ji taip pat pagalbon vartojama, kiek būtinai yra tam, kad vaikai suprastų tai, kas juos mokoma.

Todėl nėra jokios priežasties iš dabar esamų parėdymų kas nors taisyti.

Aname prašomame rašte pasirašiusiųjų keliamoji aikštėn patriotiška mintis, ištikimas prisirišimas prie karaliaus ir tėviškės, taip pat ir bažnytinė mintis verta pilno prpažinimo. Visi šitie patogumai yra mokyklos aukėjami.

Aš prašau jūsų, kad visiems po anuo raštu pasirašiusiems tinkamu būdu praneštumėte apie tai, kas aukščiau sakyta. *Bosse.*

Šitas kulto ministerio atsakymas buvo lietuvių pajuokimas. Jame buvo išreikšta, kad lietuviai esą melagiai, kurie be jokios priežasties guodžiasi ir prašo pagerinimų. Kad šią pajuoką pašalinus, 1895 m. įsteigtas peticijos komitetas 1898 m. sausio 28 d. sukvietė Tilžėj susiėjimą. Susirinko lietuviai iš visos Lietuvos ir įgaliavo senąją deputaciją, kad ministeriui nusiųstų rezoliuciją, kuria pranešama, kad lietuviai tokiam neteisingam kaltinimui pasipriešina ir, kad ministeris esąs gavęs netikrų žinių apie lietuvių reikalus.

Galiausiai 1898 m. pavasarį pasklydo gandas buk kulto ministeris keliauja į Lietuvą. Jis ir atvyko. Priežastis jo atkeliavimo buvo daugiausia tų laikų rinkimai. Lietuviai visomis spėkomis stojo į politinę kovą, norėdami savo atstovus išrinkti ir tada seime parodyti, kad lietuvių teisingi prašymai nėra bojami.

Sulaukti kulto ministeriui kai kurie Klaipėdos lietuviai išrinko įtakingus lietuvius, kurie turėjo jį mokyklose sulaukti ir lietuvių prašymus paaiškinti. Veveriškių Jokubo Bruožaičio jaun. rūpesniu Trušelių mokykloje (Klaipėdos apskr.) ministeris buvo sulauktas tikrų lietuvių, kurie Klaipėdos apskrities mokyklų prievaizdui Oriš klausinėjant vaikus, tobūlai įrodė, jog lietuvių vaikai vokiško pamokslo nesupranta, nes vaikai nesusiprato atsakyti, ar yra Dievas liepęs ar draudęs melstis[1]).

Ministeris nevien Klaipėdos apskrityje kelias mokyklas aplankė, bet iš Šilokarčiamos apskrityje šešias mokyklas apžiūrėjo. Ten Šilokarčiamos apskrities viršininko vietininkas buvo išrinkęs ministerio laukėjus. Tada buvo peržiūrėtos dar aštuonios mokyklos Tilžės apskrityje. Tutlių mokykloje buvo liepta į vietą vokiškojo paieškoti lietuviškai mokančio mokytojo. Be to ministeris prižadėjo įsteigti Lietuvoj dar vieną preparandiją ir rūpintis, kad lietuviai savo kalba savo viešpačiui ir toliau galėtų tarnauti[2]).

---

[1]) „Saulėteka“, 1900 m. 12 Nr., 264 pusl.
[2]) „Konz. Draug. L.“ 1898 m. 23 Nr.

Taigi ministeris buvo įsitikinęs, kad lietuvių prašymai yra teisingi ir prižadėjo jiems padėti, bet vokiškieji konservatoriai bandė tą sumanymą sutrukdyti. Valdžiai sumanius įsteigti minėtą preparandiją Klaipėdoj, vokiškųjų konservatorių atstovai balsavo už Šilokarčiamą, o vienas, kaip pasirodė, (atstovas Kozokas) vien dėl savo naudos, norėdamas savo patėvio, žodžio sakytojo Remlingio ūkį pabranginti.

Lietuviai vėl subruzdo. Kunigas Pipiras ir mokytojai Eynaras iš Klaipėdos vėl sumanė siųsti peticiją ir prašyti, kad valdžia nebotų vokiškųjų konservatorių ir įsteigtų minėtą preparandiją Klaipėdoj. Šį sumanymą parėmė ir Kretingos bažnyčios mokytojas Brusdeylinas ir nusiuntė su savo apylinkės lietuviais peticiją į ponų rūmus, prašydamas, kad minėtą preparandiją įsteigtų Klaipėdoj. Vokiškieji konservatoriai vėl sujudo. „Konzerwatywų Draugystės Laiszko" redaktorius Traušys, savo laikraštyje šitaip rašė[1]:

> O kurie tarp Lietuwininkų yra tieji, kurie suka ir dirba už tai, kad ta Szuilė į Miestą pareitų? Ar tie nėra tie patys, kurie ir Skyrimo Czėse su Liberalais bey Zocijaldemokratais isz wieno eina? Kurie tacziau sakosi už Iszlaikymą Lietuwôs storawoja. Kad tie Liberalų Draugai už Iszlaikymą Lietuwôs storawotu, tay jie ir dabar norėtų, kad ta Szuilė ne į Miestą, bet į Kiemą pareitu. Tikt girdėtumbit kokį Kroksmą ir kiek Szampôs žodžiû tie Liberalû Prietelei tada pakeltu, kad mes tôs Szuilês į Miestą, o jie į Kiemą norėtu' Mes tada ney su Silkiû Rasalu neb'nusimazgotum nu jû Apkaltinimû, kad mes Lietuwôs Gaiszintojai, o jie Lietuvos Gelbėtojai esą. Kad ney prie szio Dalyko Žmonės negalėtu iszpažinti, kad tiejie, kurie tos Szuilės Kieme ne nor, ne Lietuwininkû, bet Liberalû Prietelei yra, tay galime suprasti, kad Žmones to Iszpažinimo wisay ne nor.

Taigi, sulig Traušio išvadomis, ir kun. Pipiras ir mokytojas Eynaras ir Brusdeilinas buvo socialdemokratai ir liberalų prieteliai. Stebėtinos Traušio išminties ypatybės!

Nors karalijos seime vokiškieji konservatoriai atmetė valdžios sumanymą steigti preparandiją Klaipėdoj, bet ponų rūmuos rado jis užtarimo[2]. Taarp užtarytojų pasižymėjo baronas v. Durant, baronas d-ras Lucius v. Ballhausen, grovas v. Zieten-Šverin, valdžios komisaras, slaptasis valdžios patarėjas d-ras Preiše ir Klaipėdos vyriausias burmistras Altenberg. Priešininku pasirodė ir čia vokiečių konservatorių šulai, būtent grovas v. Šlieben. . .

1900 m. sausio 6 d. Jurgis Strėkys vėl išsiuntė su gausiu skaičiu parašų prašymą į kulto ministerį, prašydamas minėtą preparandiją įsteigti Klaipėdoj. Sausio 12 d. jis sulaukė kulto ministerio pranešimą, kad preparandija būsianti, jau 1900 m. balandžio 1 d. Klaipėdoj atidaryta, jeigu tik seimas reikalingus pinigus atleisiąs[3]. Seimui sutikus, minėtas sumanymas būvo įvykdytas ir patenkinta nors dalis lietuvių prašymų.

1900 m. kovo 20 d. lietuviai vėl nutarė priruošti prašomąjį raštą kulto ministeriui ir tada su deputacija nusiuntus iš naujo prašyti, kad

---

[1]) „Konz. Dr. L." 1898 m. 39 Nr.
[2]) Stenografiškas pranešimas pobūčio susiejimo gegužės 12 d. 1899 m.
[3]) „Saulėteka", 1900 m. 4 Nr., 56 pusl.

būtų dėstomas lietuviškas rašymo mokslas ir lietuviškų knygų vartojimas per visą mokymo laiką. Vėl susidarė peticijos komitetas. Jam priklausė[1]: Šilokarčiamos aps.: Jurgis Strėkys iš Jagstelių ir Andrius Jurgelaitis iš Vileikių. Klaipėdos aps.: Mikelis Kaitinis iš Lužų ir Martynas Miklovaitis iš Launų. Tilžės-Lankos aps.: Jonas Griga iš Mediškiemių ir Dovas Zaunius ir Rokaičių. Ragainės-Pilkalnio aps.: Jonas Vanagatis iš Pabudupių.

Lietuviams šitą peticiją ruošiant, vokiečiai vėl pradėjo nerimauti. Laisvųjų konservatorių laikraštis „Post" tiesiog išsitarė, „kad su lietuviais reikia taip pat apsieiti, kaip su lenkais". O konservatorių „Elbinger Zeitung" dar toliau nuėjo. Jis rašė:

Kokią vertę turi tautiniai lietuvių prašymai, kad ta tautelė vistiek pasmerkta prapulti. Netrikdintai augdama ji per kelias metų dešimtis prapultų. Bet dabar ateina agitatoriai ir dėl asmeniško pasimėgimo arba dėl gešeftiškų priežasčių žadina iki tol visai nepažįstamus lietuvių tautos jausmus. Patikrinti tam visam dera šis atsitikimas. Prieš aštuonerius ar devinerius metus buvo prie dabartinio valstybės seimo atstovo, p. Smalakio, dėl jo dukters konfirmavimo, didoka šventė, į kurią atvyko ir vokiečių. Čia buvo uždraustas kiekvienas vokiškas žodis. Bet konfirmuotoji dukrelė nemokėjo beveik nė vieno žodžio lietuviškai. Mums rodos vienintelis kelias eiti priešais tokiai agitacijai, yra tas, kuriuo Oberpresidentas v. Keler Šiaurės Šlesvige su geru pasisekimu eina. (Naikino danų kalbą). Jeigu mes einam prieš lietuvių prašymus, tai pasidarom be jokios priežasties, dirbtiniai, naują tautybės klausimą... Nes lietuvių pasisekimas, be abejojimo sujudintų ir kitas slavų tautas Prūsijoj. Geriausias daiktas, kurį galima daryti, yra rūpintis ramumu. Lietuviškasis klausimas stovi laimingu būdu ne taip, kaip lenkiškasis, kur jau gintis turime. Čia tereikia darydinti laisvi keliai gamtiškajam augimui, tuo išrišama tas klausimas pats savaime...

Iš šitų vokiškų „kultūrtregerių" žodžių matyti, kad jie savo teikiama kultūra norėjo nužudyti tik mūsų tautą. Be to ir jų nurodymai į Smalakio šeimos šventę buvo visai be pamato. Jo dukterys vartojo lietuvių kalbą, o minėtą dieną buvo konfirmuota ne duktė, bet sūnus, kursai taip pat gimtąją kalbą moka. Lietuviai tokiems konservatorių biauresčiams neparodė jokio pasipriešinimo, išėmus vieną kitą lietuvių laikraščiuose ištartą žodelį. Vienas žodžio sakytojas lyg konservatorių sumanymams pritardamas, dar net savo vardo po lietuvių peticija nepasirašė.

Minėta peticija buvo manoma paduoti kulto ministeriui per deputaciją drauge lydint lietuvių atstovui Smalakiui. Deputacijai prisiruošus iškeliauti, vokiškųjų konservatorių atstovui Krausai tarpininkaujant, Strėkys gavo iš kulto ministerio reikalavimą[2]) atsiųsti peticijos originalą, nes jis vasara atsilankys į Rytų Prūsus, taigi ir Lietuvą ir norįs su deputacijos nariais pasikalbėti. Peticija buvo išsiųsta kulto ministeriui Studt beveik su 13000 parašais. Į šitą peticiją Strėkys gavo šitokį atsakymą:

---

[1]) „Saulėteka", 1900 m. 4 Nr., 122 pusl.
[2]) Sulig Strėkio laiško iš balandžio 4 d. 1901 m.

Ministeris dvasiniams mokslo
ir medicinos reikalams
K. III A. Nr. 1974 B.

Berlinas W. 64, 1901 m. spalių 10 d.

Į peticiją dėl kalbos mokymo žemutinėse mokyklose lietuvių apskrityse, patikrintai ištyręs visas aplinkybes, aš atsakau šitaip:

Atkartotinai peržiūrint anas mokyklas vis iš naujo pasirodė, kad lietuvių vaikai tikybos dalykų mokomi pritinkamai naudingu būdu, rūpintasi yra ir nepakenkiamas jų dvasinis dorinis švietimas, kurio didįjį svarbumą aš kaip ir tie, kurie po peticija pasirašė, pilnai pripažįstu. Todėl nėra priežasties taisyti dabartinius mokymo įtaisymus.

Aš prašau jūsų tinkamu būdu duoti žinią tiems, kurie po anuo prašymo raštu drauge pasirašė. *Studt.*

Sekamais 1902 m. vėl buvo ruošiamas naujas peticijos raštas kulto ministeriui[1]. Bet šį kartą nebuvo žiūrima į parašų daugumą. Vardai buvo renkami tik lietuvių politiniuose susirinkimuose. Pačioje peticijoje buvo bauginama socialdemokratais ir sakoma: „Jeigu ir ši peticija be atbojimo paliks, tai dėl ateities ir krikščionybės pražudymo valdžia bus atsakominga...". Bet, žinoma, valdžia ir jos tarnai į tai mažai težiūrėjo.

Galiausiai dar 1904 m. Klaipėdos apskrities lietuviai siuntė peticiją su 294 parašais į kulto ministerį Studt prašydami, kad į laisvą vietą apskrities mokyklų inspektorium paskirtų tą, kuris lietuvių teisingus prašymus atbotų. Taip pat buvo prašoma, kad lietuvių kalba mokinantiems mokytojams duotų lenkų suvokietinimui skiriamus algos priedus (Ostmarkenzulage).

Nors lietuviai dėl savo kalbos prašymų kovojo, bet jokio laimėjimo neturėjo. Rodos, valdžia įtaisė preparandiją ir mokytojų seminariją Klaipėdoj, bet galima sakyti, tai ir buvo vienintėliai lietuvių politinio judėjimo vaisiai. Bet ir iš čia nebuvo ko gero laukti, nes tų įstaigų vyriausias uždavinys auklėti vokiškus „kultūrtrėgėrius".

Išrinkus lietuviams atstovu į Prūsų karalijos seimą, d-rą Gaigalaitį, visi tikėjosi, kad šviesi diena pradės aušti lietuvių padangėj. Bet apsiriko. D-ras Gaigalaitis baimingai lietuvių reikalavimus valdžiai pranešė. Štai atstovo d-ro Gaigalaičio, kalba laikyta Prūsų Karalijos seime 1904 m. kovo 23 d.[2]):

Kalba Deputierto D-ro. Gaigalaiczio laikyta 23 Merca 1904 Karalystes Saime.

Mano Ponai, asz meldziu man pawelyti, kad keleis Zodzeis ant szirdinguju Welyjimu bey Praszymu tykay pasikakdinancziôs Giminês sziczion nurodyczian, kuri iksziol ymanytinay užmirszta ir neįdabota pasilikusi yra. Tai Lietuwiû Giminê, kuri aukszcziausioj' Sziaurėj' Rytprusû Prowincôs gywena ir kuri sawo Kalbą bey Budus iki szendien wiernay iszlaikiusi yra. Lietuwei yra labay sena Giminė; nėsa pagal Liudymus archäologiszkojo Mokslo jie jau apie 5000 Metû Pakraszcziuse Baltiszkujû Mariû gywena. Jų Kalba labay gentaujas su szwentaje Kalba Indû, Sanskritû, todėl ir Mokslincziû didey garbinama ir jiems Iszlaikymas tos Kalbos labay prirupja. Tum Tarpu szei Kalbai labay prastay eina, nės ji jauczias atgal atbrauta, lyg ant Iszimtinês pastatyta.

---

[1]) „N. Liet. Ceit." 1902 m. 26 Nr.
[2]) „N. Liet. Ceit." 1904 m. 27 Nr.

Po Hohencolleriû Waldžia Lietuwei ramey ir Pakajuje gyweno. Hohencollerei daug dare už kulturiszką Pakėlimą Lietuwôs. Marui Zemę iszpustyjus, jie Kolonistû į Lietuwą atsiuntė Apsigywenimui, bet pirmusius gywentojus prie to ney mažnepabriowe. Hohencollerei, aplamay imant, su Lietuwiû Kalba bey Budais lengwey bei czėdyjanczey apsiėjo. Už tai jie nu Lietuwiû Meilė bey Iszsitikėjimą dagojo, mielay trauke Lietuwôs Wyrai į Karą priesz Prusijôs Neprietelius, jie apgiedojo darbus sawo Karwedziû bey Kunigaikszcziû Tukstancziuje Dainû; Seniejie pasakodawo Sunams apie sawo Karžygystes, atliktas septynmetiniame Kare bey Walnybės Karuse už Prusijôs Gyrų. Szis Užikarsztinimas ir szita Duma dar szendien tarp Lietuwiu randasi.

Taip tay gyweno Romybėj bey Pakajuje iki Meto 1872. Tay iszėje „Wisutiniejie Padawadyjimai"; per tus tape prisakyta, kad Pamokslo Kalba wisoj' Karalystėj wokiszka buti tur. Lietuwei sujudo; jie apsismutnyjo, o nors jû Iszsitikėjims su Waldžia ir neswyriawo, tay tacziau jie sawę klausės: kūmi mes tai užpelnėm, kad dabar taip su mumis apsieina? Todėl jie Peticijonus siuntė ir Deputacijonus pas tulus Ministeris ir iki į Wisûaukszcziausę Wietą, bet tumi ne daug ką atsieko. Taip tape Mete 1890 Peticijonas su 20.000 Paraszû, Mete 1896 kitsai su 29.000 ir tada wiens su 12.000 Paraszû dėl Sugražinimo ypaczey Wierôs Pamokslo Motynôs Kalboj' į prigulinczę Wietą nusiųsti. Mano Ponai, jey apie 120.000 Lietuwiû Peticijonus su 29.000 Paraszû atsiunczia, tay toktai neatguldytinas Liudymas už tai, kad Reikalas lietuwiszko Wieros Pamokslo giley pajaucziamas ir wisu welyjamas yra. O ir paskutiniame Laike rimtus bey tikray nubazni Wyrai pas manę atėjo ir aszarojancziomis Akimis manęs melde, jey kaip nors galima atsakancziojʻ Wietoj už tai rupinti, kad Wieros Pamokslas lietuwiszkoj Kalboj' iszlaikyts pasiliktu, kad jam atsakanti Wieta iruimuta taptu. Lietuwei yra nubazni Zmones. Szale baznytines Diewo Szlužbos jie dar tankey Surinkimus nualiko, kurius skaitlingay aplanko ir kuriuose gieda bey meldzias, meldzias už sawo Wyriausybe ir už Pakaju Zemeje. O tada wiens jû stojas ir Klausytojus graudena Nubažnystei bey Dorybei, Paklusnumui priesz Wyriausybę ir diewobaimingam Gywenimui.

Lietuwei kit nieko nenor, kaip kad jû Waikai tokiejau pastotu; jie nor, kad jû Waikai perdėm Krikszczionimis pastotu, kad jie Prieszininkai Netikėjimo bey Prieszbažnytiszkumo, Prieszininkai zocijaldemokratiszkojo Suklaidinimo Mokslo pastotu. Bet jie mato sawo Waikus kitais keliais weikszcziojanczius negu patys sawo Czėsu ėjo. Jie iszpažįsta ir Priežastį wiso to, butent kad Waikai per menką Pažintį Wieros isz Szuilės parsigabena. Nudalijamasis Wierôs Pamokslas juk ne ankszt ay aprubežiutas, o jei Waikai wisą szitą Mokslą tikru Budu pasisavina, negal jis Waiko wėlesniajam Gyvenimui be Zegnonês likti. Tuom Tarpu Wieros Pamokslas aplamay imant tiktay menk Pasisekimo tetur, kadangi lietuwiszkay dumojantiems ir lietuwiszkay kalbantiems Kudikiams nesuprantamu Budu nudalijams yra. Kudikis iki szeszto sawo Amžiaus Meto lietuwiszkiems dwasiszkiems Pasistiprinojimams Namie pribuwo, jis pažįsta ir kelis tikėjimiszkus Dalykus, keles Maldeles bey kelis Szprukelius. Į Szuilę Atėjęs, tur Kudikis Wieros Pamokslui daugiausey wien wokiszkoj' Kalboj' pributi, o cze negal jis tuleropą Iszsimanymą turinczius Dalykus, kuriû Wieros Pamoksle taip daug randasi, kaip reikiant suprasti; o Wierôs Pamoksle jug sunku ir isz Parodymo naudoties. Czystay lietuwiszkose Szalyse gana tankey Mokitoju yra, kurie ney Zodzio lietuwiszkay nemok. Mano Parapijoj' yra keturios Penktdales Lietuwiû, o mano Pažiurėjimui padutame Walszcziuje randasi dwiklasine Szuilė, kurioj' abu Mokįtoju ney Zodzio lietuwiszkay nemok. Kad cze Wierôs Pamokslu prastay stowja, gul ant Delnôs. Bet reikia pripažinti ir už tai dėkawoti, kad Pamokslo Wyriausybė už tai rupina, idant prie dwiklasiniû Szuiliû nors wiens Mokįtojis butu, lietuwiszkay mokąs, idant Wierôs Pamokslas žemojoj' Klasoj' su Pagalba

lietuwiszkôs Kalbôs nudalijams but galėtu. Asz todėl pono Ministerio szirdingai meldziu, sawo Padabojima ir toliaus ant to nukreipt, idant dwiklasinese Szuilese nors wiens Mokitojis lietuwiszkay moketu.

Isz Szuilês atstoję ir į Pirmkarczû Pamokslą atėję, Waikai tikėjimiszkuse Dalykuse daug kartû ney lietuwiszkoj' ney wokiszkoj' Kalboj' taip toli pratarpę nier, kaip neatbutinay reikalinga. Mes Kunigai todėl daug Procês turim, Kudikius Bėgyj' wieno Meto taip toli pamokinti, kad jie kaip prinokę Krikszczionys ir tikri Sąnarei Bažnycziôs į Gywenimą įstot galėtu.

Lietuwiai nieku Budu nenor, kad juju Waikai kartunta doriszkay žemjaus stowetu už kitus Gywentojus prusiszkoses Tewiszkes; jie nenor, kad tie kartunta newierni pastotu priesz mylimuosius Waldono Namus, jie nenor, kad tie Zocijaldemokrotu Draugais, kad Piktadejeis pastotu, o to jie prisibijoti tur, jey Wieros Pamokslas Waikams ne aiszkiu ir suprantamu Budu nudalijamas. Lietuwei nor, kad Waikai kartunta werti sawo Gimdytojû, sawo Sentėwiû pastotu, kad jie Wiernybėje priesz sawo žemiszkajį Karalių ir Tikėjime į sawo dangiszkajį Karalių savo Amžių praleistų; jie nor, kad gilesnysis tikėjimiszkasis Pajautimas ir pirmoji Syla Namû Galwôs ir prie jû Waikû iszlaikyta pasiliktu: Todel asz Pono Ministerio praszau: rupinkit už tai, kad Lietuwos Waikai Supratime tikejimiszkuju Tiesu ne atgal pasiliktu, kad ney jokios iszkados nepasidarytu prie sawo Duszios, kad Lietuwiu gerasis Garsas ne i Priegada pareitu, ir kad ypaczey žemose Klasose Mokytojei mokintu, kurie lietuwiszkay mok.

Dabar man prieszais laikys, Lietuwiai tur ypatiszkus Padawadyjimus ir Isakymus. Berods mes jus turim ir dziaugiamies jû ir už jus nuszirdzey dekawojam. Bet szitie Padavadijimai daug Wietoje wisay užmirszti ir tulas Mokįtojis pas mus atėjo, kurs ney jokio Numanymo apie jus neturėjo. Be to ir negaliu nepaminėjęs palikti, kad keli Szuiliû Užwaizdai popėžiszkesni už Popėžių buti nor, t. e. kad jie Isakymams Karaliszkosês Waldžiôs, kuri Wokietystę lietuwiszkose Szalyse pamazu nutwirtinti nor, už Akiû szoka. O Mokįtojei szitiems Welijimams sawo Perdėtiniû per mielay paklauso. Todel turėjo ir konserwatywiszkasis Deputiertas dr. Schnaubert Susiėjime 9 Mercą 1896 sziczion Saime dėley to gusties, kad Mokitojei daug Wietose per mechaniszkay elgias ir tai lyg už Gyru prisirokuoja, jey taip weik, kaip galima sawo Pardetiniams praneszti gal, kad lietuwiškiejie Kudikei wokiszkay kalba.

Dabar man wėl sakys: Ale jaunesniejie Lietuwei isz didzios Dalies i wokiszkas Szalis nusitraukia, cze jie juk wokiszkaje Diewo Szlužba suprasti tur. Berods! Ale asz mislyju, jie bus Szuilėj tiek wokiszkai pramokę, kad su Pasisekimu wokiszkajai Diewo Szlužbai pributi galės, bet nuszirdzey atsigaiwinti jie tikt lietuwiszkoj' Diewo Szlužboj' tegalės. Be to liubja juk lietuwiszka Motyna sawo Kudikiams lietuwiszkas Gismiû Knygas ir lietuwiszkus Testamentus įdėt taip, kad jie swetimame Kraszte isz szitû Knygû sawo Motynôs Kalbôj' dwasiszkay atsigaiwinti gal.

Daugeropay dėley to pasiguodziama, kad lietuwiszkay kalbantis Mokitojei i wokiszkas Szalis perkelami. Tai negalima nuginszyti: Mokįtojû Traukimo Walnybė negali but sumažinta. Bet kas Priežastis, kad lietuwiszki Mokįtojei į czystay wokiszkas Szalis nukakti nor? Nieks kits, kaip didzioses Sunkenybes prie Pamokslo, kuriomis lietuwiszkose Szalyse kowoti tur. Iszmokinimui paskirtiejie Dalykai tie patys, kurie taip lietuwiszkoj' kaip ir wokiszkoj' Szalyj' Waikams įkalinti buti tur. Taip tai wisay lengwey iszmanoma, kad ypaczey geresniejie Mokįtojei į czystay wokiszkas Szalis persikeldint nor, tam prieszais menkesniejie atgal pasilikti tur. Bet tumi nenoriu sakyti, kad Mokįtojei Lietuwoj' prastesni yra už jû Draugus kitur. Wisay antraip, jie sawo Szuilokus didziu Stropumu ir Wiernybe wisose Pažintyse pamokina, taip kad jû Szuilokai labai gerai

Sulyginimą su Szuilokais czystay wokiszkose Szalyse kaslink Pažincziû pastowėti gal. Bet Ikalinimas to Pamokslo daug Darbo praszo.

Lietuwiszkose Szalyse ėsantiejie Mokįtojei dabar žino, kad Mokįtojei lenkiszkose Zemės Dalyse už sawo didesnyjį Nusiprocawojimą Priedû gaun, todel ne Dywai, kad ir jie tû Priedû Welyjas, kadangi jie taipojau nusialsinti tur, kaip jû Draugai lenkiszkose Szalyse. Lietuwei szitiems Mokįtojû Welyjimams pritaria, bet jie nelaukia, kad szitû Priedû del lietuwiszkajei Kalbai kokiôs nors didesnios Tiesos įwelyjamos butu, arba kad Mokįtojei tada pasiprocawotu, lietuwiszkaję Kalbą Szuilėj' labjaus suszelpti, bet jie daro tai Teisybês dėley.

Lietuwei saw todėl lietuwiskai permanyncziu ir lietuwiszkay kalbancziu Mokitoju welyjas, kadangi jie tai už reikalinga Iszlyga (kuriôs Tikrumas iszjėszkoms buti tur) laiko greitesniam Iszmokinimui wokiszkos Kalbos. Bet isz kur imti lietuviszkai kalbančiû Mokįtojû? Tujû stokojam — tai ne nenuginczytina. Lietuwiszkiejie Burai sawo Sunus ne mielai Mokįtojeis pastoti leidzia, bene todė, kadangi Primokinimas tam Urėdui ilgai trunka ir ne menkas Kasztas padaro. Karaliszkoji Waldžia juk uždėkawotinu Budu už tai rupino, kad Lietuwoj, tulos Seminarijos įtaisytos tape, taip ir paskutiniame Laike Seminarija Klaipėdoje. Bet ant giminiszkojo Skirtumo nužwelgdami randame, kad ant paveikslo Klaipėdoj, tarp 79 Augintiniû tikt 18 lietuwiszką Kalbą tobulai, o 3 tik isz Daliês temok.

Rasi man Wale Pono Ministerio praszyt, kad lietuwiszkiems Seminaristams Paszalpa prižadama butu, taipojau ir Prėparandams. Tuli Zmones pas manę atėjo ir man pasakojo, kad sawo Sunus mielai Mokitojais pastoti leistu, bet kad tam Pinigû netur ir ar ne galima butu, kad czion Waldzia gelbėdama priszoktu. Asz Pono Ministerio meldziu, jey kaip nors galima, lietuwiszkai kalbantiems Seminaristams bey Preparandams tokes Paszalpas iwelyti. Toktai Karalystei ant Gero deretu.

Asz turiu Wardan Lietuwiû szicion sawo Dėkawonę už tai isztarti, kad tuli Walszczei Lietuwoj' su lietuwiszkay kalbanczeis Kreisszulinszpektoreis apstatyti tape, ypaczey noriu ir už tai dėkawot, kad ir paskutiniame Laike wėl wiena Kreisszulinszpektorio Wieta tokiu Urėdininku apstatyta tape.

Mano Ponai, tai tikt Zodzei, kurius czion kalbėjau, bet jie yra Atgarsis tû Praszymû bey Welyjimû, kurie Lietuwiams kasdien ant Lupû gul. Tukstanczei baisu Rupescziu laukia to, ka Pons Ministeris jiems Ateitei prižades. Mano Ponai, mes ėsam Ewangeliszki, o cze turim Ewangeliszkujû gruntinyjį Mierį Akyje palaikyti: butent Apsakyma Diewo Zodzio Zmoniu Kalboje. Prie to juk priklauso ir Pamokinimas Wieroje. Mes Lietuwei norim wokiszkay mokinties; mes įžiurim, kad tai reikalinga yra ir ney wieno tarp musû nier, kurs tai nenorėtu. Bet tikėjimiszkuse Dalykuse Sirdis per daug drauge kalba, o cze norėtumbim mielay po Senowês pasilikt.

Mes nenorim ney ant jokiû Tiesû atsiszaukti ir ne jokeis staczeis Praszymais priesz Waldzią stoties, ne, mes wien Maldomis ateinam; o asz tikiu, priesz szitas Maldas bus karaliszkoji Waldzia, bus szitie Auksztieji Namai, bus Wokietijôs Zmones lengwôs Szirdies; Prusijei tai tik ant Garbes teiszeina, jeygu su silpna ale wierna Gimine czedyjanczey ir lengwaszirdingay apsieina. Mano Ponai, mes Lietuwei ne esam Padonai menkesniôs Wercziôs. Kada ant paskutiniôs Prowincôs Zynodês Karaliaucziuje ta Pažiura pagarsėjo: jau butu Laikas su lietuwiszkaje Diewo Szlužba liauties, tay wisi Dwasiszkiejie iš Lietuwôs wienszirdzey ir drasey už tai įstojo, idant lietuwiszkoji Kalba bey lietuwiszkoji Diewo Szlužba ir toliaus iszlaikoma but. O tai buwo Wyrai, kurie Lietuwius nugrunczei pažįsta, nėsa tarp jû gywena.

Mano Ponai, lietuwiszkiejie Gywentojei pamažu nyksta. Dėl to bene ne Reikals, kad Waldzia szitą Nykimą dar ju paskubintu. Asz

noréczіau sziczion dar sykį prisiminti Iszguldymû pirma minėtojo Deputierto Schnauberto ir tai priwesti, ką jis sawo Czėsu sake. Jis szitaipo isszitarė: „Aš nebijaus tai atwiray isztarti, kad kokius nors Pabandymus, Lietuwiû Isznykimą per wyriausybiszkus Padawadyjimus paskubinti, nupeikti turiu. Per tai labay lengwey akarots tai atsiekt galima, priesz ką kovojama. Tikt wien Lygumo deley kokę Kalbą apkariauti, tai kas Nekonserwatiszka".

Asz todėl karaliszkosês Waldzios melszcziau, Nužwelgime ant to, kad rasi Likimo lemta yra, kad lietuwiszkoji Kalba ir lietuwiszkoji Giminė kaip tokia numatome Laike prapultu, ir kad dabarnyksztis Laikas rasi Wakaro Pažiors lietuviszkosês Giminês Prususe ir jô senosês bey garbingosês Kalbôs butu, kad szis szwelnasis Pažiors ne per koki Asztruma arba Kietuma sudrumsta taptu.

Mes Lietuwei geriausioj' Sandaroj' gywenam su musû wokiszkaiseis Kaimynais. Mes esam geri Prusai ir norim tokeis pasilikti. Kad mûsû Tėwai tokeis buwo, tai parodo geležiniu Raszuku į Analus Prusijôs Nusidavimû įraszytiejie karžygiszkiejie Darbai musû Tėwu, kurie Džiaugsmingumu už Karalių bei Tėwiszkę, už prusiszkąję Tewiszkę mirti galėjo ir mirti norėjo. O szita Duma ir szitas Užsikarsztinimas už Tėwiszkę dar szendien gywâs. Pirm keliû Metu buwo Lietuwei apskelbti. Keli Karsztgalwei juk wisur randami; ir geriausiose Dalyse Karalystės bene keli Szaukikai bus. Tay Lietuwei susidraugawojo ir isz sawo Tarpo wieną Wyrą iszskyre; tą jie į Ciesarystês Saimą nusiunte; cze jis pasakyt turėjo, ką Lietuwei jauczia bey dumoja; o tas ten stojos ir tare: mes Lietuwei norim draugpriegelbeti prie Tarpimo wokiszkoses Ciesorystes ir prie Gyraus Prusijos ir prie Pasisekimo musu prusiszkoses Tewiszkes. O asz, mano Ponai, sze Pažada sziszion tikt atkartot galiu. Bet asz dar ir pridėti noriu: mes norime ir toliaus melstis už musu Wyriausybe ir už musu Waldono Namus. Bet jey mes tai isz Szirdies daryt norim, tay tegalim toktai mylimoj' sawo lietuwiszkoj Motynos Kalboj'. (Brawo! po Deszinês).

Jam atsakė kultaus ministeris Dr. Studt sekančiai:

Mano Ponai, asz dėkawoju Ponui Deputiertui Gaigalaicziui už jo wiernusius ir patriotiszkusius Paaiszkinimus, kurius jis Pradžioj' ir Pabaigoj' savo Kalbôs sziuse Auksztuse Namuse nudawe. Asz jam tame ir pilnay pritariu, kad lietuviszkoji Giminė Prusijoj' per wis patriotiszkû Jausmû perimta yra ir tame Dalyke niekados Priežastiês nedawe Pasigudimams. Bet Klausims, mano Ponai, ar galima yra, dwikalbiems Zemês Dalems sawo Laiku aplamay iszleistusius Padawadyjimus ant Naudôs wienôs wienintelês Giminês pertaisyti. Szitą Klausimą tegalima pagal wisutinus Mierius nuswerti, o asz negaliu pažadėti, kad tame Pasilaikyme koks Permainyms nusidus.

Ponas Pirmakalbėtojis pats minėjo ir pripažino, kad Pamokslo Wyriausybė pasiprocawojanti tulû Pasigudimu atboti, o tame Dalyke galiu gera Sąžine apsakyti, kad Pamokslo Wyriausybė wislab daro, idant szen ir ten pasirodanczes Neteisybes bey Kietumus paszalintu. Isz Priežastiês tu Pagudimû kurie pirm keliû Metû szituse Auksztuse Namuse pakelti tape, asz abidwi Walscziaus Waldžias užprasziau apie szitą Klausimą gruntingay iszsitarti. Tai nusdawe. Toliaus asz pernay ypatiszką Ministerijôs Urėdininką į lietuviszkas Szuiles nusiunczіau, dėl Persiliudyjimo, ar yr pilnawojama, ką wyriausioji Waldžia sawo Prilinkėjime paliepusi yra. Apie tai man padutasis Praneszimas liudija, kad Pasilaikymas lietuwiszkujû Szuiliû aplamay imant labay geras yra bey kad ir Wierôs Pamokslas taip nudalijamas, jog teisingiems Pasigudinams nei jokiôs Priežastiês niera. Pons Deputiertas pats pripažino, kad Pamokslo Wyriausybė pasirupinanti dar daugiaus lietuwiszkû Mokįtojû pristatyti, idant Waikus žemojoj' Klasoj' jû Motynôs Kalboj' pamokintu, bet pats pripažino, kad didžios Sunkenybes pasidaro prie Pristatymo lietuviszkû Mokįtojû. Su szitoms Sunkenybėms turėsim ir Ateitinėj rokuti, o asz Poną Deputiertą kaniczney praszau,

ne Suszelpimu per toli einancziû Welyjimû tarp Žmoniû Pažiuras pakelt, kurios tam gadnios butu, Padawadyjimus karaliszkosês Waldžios tarp wiernujû lietuwiszkujû gywentoju į piktą Garsą parwesti. (Bravo!).

Taigi kulto ministeris Studt atsakė, kad kun. d-ro Gaigalaičio prašymas esąs netikras. Tikybos mokslas esąs lietuviškai dėstomas, todėl „teisingiems pasiguodimams nesą jokios priežasties". Be to ministeris reikalavo, kad tokiais „neišpildomais prašymais" tarp lietuvių nepadarytų piktą garsą apie valdžią. Žodžiu, ministeris išreiškė, kad lietuviai turi tylėti. Bet lietuviai netylėjo. Aiškiai pasigirdo balsai[1]: „Mes esame Lietuwei, ir todėl turime Tiesą reikalauti lietuviszkû Mokyklû, kaip Wokieczei wokiszkû"... Taip pat ir d-ro Gaigalaičio kalbai negalėjo visi pritarti, ypač kalbant apie „vakaro pažiorą lietuviškosios giminės Prūsuose". Buvo rašoma[2]:

Tukstanzei prieje prie tos Wietos jo Kalbos, bus Galwa pakraipe, Szimtai bus apsiwerke graudzioms Aszaroms, girdedami ta Prarakawima sawo Užterejo. Kaip asz szendien gywas, tai asz užtwirtinu, kad tame Lietuwiû Pažiuros su jum nesutinka. Paklausiu czion Wadowus bey Sanarius lietuwiszku Draugyscziu, atsisziaukiu i anus 29.000 Lietuwiu, kurie padawe Praszyma deley lietuwiszko Wieros Pamokslo, argi jus te prispyre ant to Noras, mažuma sulaikyti Nykima Lietuwiu?

Su manim bene Szimtas, Tukstanczei jam aiszkey priszauks, kad tai ne musû Troszkimas; ne Prisigatawijimas ant Smertiês prispiria mus kilti isz Miego, ne! atsikelėme, idant pradetum isz naujo gywenti. Jeygu ne tai butu musû Troszkimas, tay gloda wiso lietuviszko Judėjimo, tay taip weik, kaip galima, mirti.

Szendieniszkas Lietuviû Troszkimas yra ne nykti ne prapulti Bangose kitû Tautû. Jie szendien nor matyti sawo Waikus tikrais Lietuweis, kurie keta Lietuwiû Garbę iszlaikyti per Amžius. Ir mes, kurie nu sawo Tėwû paweldėjom anus brangiausius Skarbus, turime jus ir savo Waikams iszlaikyti, jeygu nenorim susigrieszyti priesz anus amžinus Zokanus. Prie szitôs Progôs asz ir daugelis Tautiecziû, kurius traukia tas pats Mieris, atkartojame sawo Prisiegą: Dirbti ant Lietuwystês Dirwôs, prikelti szendien dar mieganczius Lietuwius, westi jus prie Szwiesôs. O jeygu mes wisi busime perimti ano karszto Pasiszwentimo, tay niekas neįstengs mus sulaikyti.

Esame szendien isz wisû Pusiû apsupti Neprieteliû; Pagalbôs isz niekur negalime laukti, todel turime wien ant sawęs pasitikėti. Ir tiems, kurie szendien dar wis laukia nu Waldžiôs Pagalbôs, priszaukiu:

Todėl pamesk klaidingą Wiltį,
Kad Waldzia mus' Apgintoju. —
Patsai Lietuwis tur saw buti
Szwentôs Tiesôs Karautoju. *J. Driskius.*

Valdžia lietuvių praszymo nebodama ėjo toliau. 1904 m. pabaigoj „Konserwatywų Draugystės Laiszkas" pranešė dar tokią žinią:

Pons Szuiliû Ministeris yra Ponams Kreisszulinszpektoriams Prisakymą davęs ant to padaboti, kad Szuiliû Mokįtojei tikt wien wokiszkay kalbėtu, ypaczey su tais Žmonėmis kurie wokiszką Kalbą geray permano. Ir sawo Namuse Szuiles Mokįtojis tur tikt wokiszkai kalbėti. Kur Mokįtojis szito Prisakymo nepilniawosęs, busę jam pirma Korawone dudama, jey ir tad neklausysęs, busęs galiaus ir isz Urėdo atstatomas.

---

[1]) „Nauja Liet. Ceit." 1904 m. 30 Nr.
[2]) Ten pat.

Viens antras lietuvis pradėjo „Naujoj Lietuviškoj Ceitungoj" aiškinti, kad toks parėdymas lietuviams labai priegadingas esąs, bet lietuvių atstovas d-ras Gaigalaitis „Lietuviškųjų konservativų draugijos" susirinkime, 1905 m. Sausio 7 d. pasakė tur būti pats nežinodamas, kad minėta žinia esanti neteisinga. Jis sumanė vėl iš tūlų lietuvių gyvenamų apskričių peticija į valdžią kreiptis ir jai lietuvių sunkiąją padėtį pranešus, prašyti malonės. Šitam sumanymui pasipriešino šio raštelio rašytojas, aiškindamas, jog peticija bereikalinga, nes visus lietuvių pasiguodimus turįs valdžiai pranešti pats atstovas. Bet rados ir tokių, kurie d-ro Gaigalaičio sumanymui pritarė. Klaipėdos apskrities „Lietuviškųjų konservativų draugijos" pirmininkas, Mikelis Kaitinis, įdėjo „Naujoj Lietuviškoj Ceitungoj"[1]) šitokį atsišaukimą:

Mylimi Brolei Lietuwininkai!

Padabokim ant Czėso ir Laiko! Atsižvelkim ant ano Klaipėdoj atsibuwusiojo Susiėjimo, kursai buwo nulaikytas 7 Janurijį. Ten buwo apmastyta ir sutarta, kad isz kiekwieno Szuilės Walscziaus butu teisingay Iszreiszkimo Gromata sustatoma, kiek Kudikiû lietuviszkay kalbanziû, kiek vokiszkos Giminês yra ir kaip destis su Pamokslu motyniszkoj' Kalboj lietuviszkû Kudikiû. Pagal Padawadyjimą musû Wyriausybês tur but Kudikei pradėdami Szuilę lankyti. Mokįtojû isz Daliês motyniszkoj' Kalboj' pamokinami. Antrame Skyriuje tur jau daugiau pamokinami buti motyniszkoj' Kalboj'. Paskutiniame Skyriuje, 13. ir 14. Mete, tur Pamokslas puse lietuwiszkoj' Kalboj' nudalytas buti ir potam wokiszkay premėginti. Taip skamb Waldzios Padawadyjimai! Taygi mieli Brolei bey Sesers, žengkite prie Tiesôs ir nutwerkite Tiesą ir žiurėkit, kur yr' Kliauda ir kur gul Bėda! Mėginkit koznas sawo Szuilės Walszczių surinkt Wardû po Maldos Gromata, ir raszykit iki Regyrungôs bey Ministerio, praszydami su teisingu Iszaiszkinimu Wargû ir Bėdos Pagerinimu sziû Pasilaikymû. Taygi, mylimi Brolei, dabar yr' Czėsas ir Diena Malonės; dirbkit, kol dar Diena yra, nėsa ateis Czėsas, kad dirbti nebus galima, nėse jey szie tylės, tay Akmenys szauks. Prisiartin tarsi Diena, Diena pilna Iszgastiės, Daugybė Zmoniû bus czystyta, nuszweista ir perbandyta ir Piktiejie piktay elgsis ir Bėdzei to neatbos, ale Iszmanantieji tai numanys, kad Iszpustyjimo Bjaurybė bus pastatoma. Eik, jau Galas ateik, dirbk ir atsilsėsikis, iki prisikelsys sawo Dalyke, Gale Dienû, nat Amžinôs Gywatôs. K.

Po šito atsišaukimo redakcija padėjo šitokį prierašą:

„Mes talpinam szį Įsiuntimą, idant Raszėją neįraudintum, kurs dar wis tik, jog per Maldos Gromatas ką atsieksęs. Mes ant wisû Meldimû ney jokio Liukesiês neb' statom, nės Dien isz Dienôs pasirodo wis aiszkiau, kad musû Waldzia wisus Gywentojus Wokieczeis padaryti nor, newien pagal Dumą, bet ir pagal Liežuwį ir kad ji tame Dalyke ney jokiomis Maldos Gramatomis persimelsti neleis".

Šitas redakcijos paaiškinimas padarė nemenką įspūdį lietuvių visuomenei. Nė vienas nebesiėmė nereikalingo darbo kreiptis į valdžią ir prašyti iš jos malonės. Visi suprato, kad valdžios tarnų tikslas yra lietuvius suvokietinti. Tai patvirtina ir šis faktas. Į laisvą Klaipėdos apskrities mokyklų inspektoriaus vietą buvo paskirtas kunigas Šalnas. Lietuviai džiaugės, nes tikėjo, kad Šalnas, kaip žmogus lietuvių kraujo, nebus priešininkas lietuvių kalbai ir lietuviškai mokyti tikybos mažus vaikus. Bet apsiriko. Užėmus jam

---

[1]) 1905 m. 2 Nr.

naujas valdžios pereigas, tuoj buvo įsakyta, kad ne vyresnieji mokytojai, kaip pirma buvo, kurie lietuviškai suprato, mažiesiems vaikams dėstytų tikybą, bet jaunieji mokytojai, kurie neturėjo jokio lietuviškos kalbos supratimo. O tai buvo daroma su žinia Karaliaučiaus mokyklų valdžios. D-ras Gaigalaitis netrukus bet pareiškė[1], kad tą įsakymą ne Šalnas, bet valdžia išleidusi. Šalnas ir kiti kunigai rūpinęsi minėtą įsakymą pašalinti.

Toks buvo valdžios atsakymas į lietuvių peticijų ir deputacijų prašymus!! Bet nežiūrint į tai minėtas Kaitinis „Lietuviškųjų konservatyvų draugijos" susirinkime, Klaipėdoj, 1906 m. sausio 13 d. vėl sumanė kreiptis į valdžią ir prašyti lietuvių kalbos mokslo. Bet šio raštelio rašytojui vėl paaiškinus, kad tai bergždžias darbas, susirinkusieji sutiko, jog neverta prašyti. Tačiau prie prašymų pripratę lietuviai negalėjo nuo to susilaikyti. Netrukus Rokų (Klaipėdos apskr.) mokyklos valdyba (Schulvorstand) išsiuntė peticiją į karalijos seimą, prašydama, kad grąžintų lietuvišką tikybos mokslą mokyklose. Šitą peticiją mokslo komisijoj svarstant, d-ras Gaigalaitis, būdamas komisijos nariu, lietuvių mokyklos klausimus tobūlai išaiškino ir pridūrė, kad jaunieji be supratimo tikybos mokslo dėstymo virsta bedieviais ir socialdemokratais. Komisija nutarė (valdžios atstovai prieštaravo) paklausti seimą, šią peticiją paduoti karališkai žemės valdžiai vykdyti ir reikalauti, kad mokyklų valdžia elgtųsi sulig įsakymais.

1907 m. pavasarį Klaipėdos ir Šilokarčiamos apskričių lietuviai vėl nutarė peticiją ruošti ir prašyti lietuvišką tikybos mokslą įvesti ne vien visose žemininkų mokyklose, bet ir Klaipėdos gimnazijoj, preperandijoj ir mokytojų seminarijoj. Kad valdžia lietuviams išleistų įsakymų nepildė, aiškiai parodė kun. Redmeris 1907 m. lapkričio 12 d. Klaipėdos apskrities sinodo susirinkime. Jis nurodė į Klaipėdos apskrities mokytojų konferenciją, kurią vedė apskrities mokyklų inspektorius Šalnas. Viens mokytojas savo pranešime aiškinęs, kad vaikai galį ir svetima kalba suprasti tikybos mokslą, todėl nereikią lietuviškai mokyti... Kun. Redmeris išdėstė, kad tai būtų neteisus ir prieškrikščioniškas veikimas ir sumanė valdžios prašyti, kad lietuviams išleistieji įsakymai būtų pildomi. Jo sumanymą parėmė kun. Reidys ir vyskupas Oloff. Apskrities viršininkas Kranz minėtam sumanymui priešinos, aiškindamas, kad įsakymai esą pildomi. D-ras Gaigalaitis išrodė, kad kažin koks mokyklų inspektorius esąs mokytojams tyčia įsakęs lietuviškai nemokyti ir vienas mokytojas esąs, kad perdaug lietuviškai mokinęs, į kitą vietą perkeltas. Galiausiai prieš vokiečių balsus buvo kun. Redmerio sumanymas priimtas.

Nors vokiečiai kiek įmanydami stengėsi lietuvių kalbą mokyklose nusmerkti, tačiau nepasisekė ją visai išbraukti. Tai rodo 1905 m. išleistas, žemutinių mokyklų aprašymas, kur apie lietuvius šitaip paminėta: „Lietuviai gyvena Klaipėdos, Labguvos, Šilokarčiamos, Lankos, Tilžės (mieste ir kaimuose) ir Geldupės apskrityse. Be to dar dalis lietuvių yra nukeliavę į apskritis Recklinghausen, Dort-

[1]) „Pagalba" 1906 m. 2 Nr.

mund ir Gelsenkirchen (miestus ir kaimus). Apskritai mokyklų statistika 1886 m. rodo, kad grynai lietuviškoji kalba (namie vartojama) yra nykusi, bet ir, kad ji nuo 1896 m. Labguvos, Stalupėnų, Geldupės ir Gelsenkirchen apskrityse pamažu yra augusi; bet tai per nykimą abiem kalbom (lietuviškai ir vokiškai) kalbančių skaičius kituose apskrityse pakankamai išsilygina".

1907 m. gruodžio 12 d. Mikelis Kaitinis ir Jurgis Strėkys atlankė kulto ministerį Berlyne ir pasikalbėjo dėl lietuvių tikybos mokslo. Juodu turėjo ir pavasarį ruoštąją peticiją. Ministeris prižadėjo daboti, kad būtų pildomi išleistieji įstatymų įsakymai lietuviams dėl tikybos. Be to ministeris sakė, kad valdžiai stinga lietuvių mokytojų, o tūli mokytojai lietuviai prašosi į kitas šalis perkeliami...

Bet kokiu būdu mokytojai į kitas šalis perkeliami, parodo mokytojo Everto iš Pomėrų (Heilsbergo apskr.) raštas, kurį jis pradžioj 1907 m. „Lietuwiszkoj Ceitungoj" patalpino. Jis rašo[1]:

„Kaip lietuwiszką Kalbą mokąs Mokytojis asz dwiliką Metû Klaipėdos ir Szilokarcziamos Skyrimo Walscziuje, paskiausei Grėžuse prie Priekulės dirbęs esu ir wisados Meilėje sawo Szuilokais bey Kaimynais surisztas buwau. Tai Lietuwininkai Rumszuse, Wanaguse ir Grėžuse išliudyti galės. Tay patiko ali Ponam, Macės ant to turintiems ir konzerwatywiszkai Partijai priklausantiems, Meilės Ryszį, kuris manę su lietuwiszkaje Gimine suriszo, be jokio Atbojimo supjauti ir manę szizion nukelti, kur ney jokiû Lietuwiû, ale lietuwiszkai kalbancziû Mokytojû duda... Priklausantieji paczios konzerwatywiszkos Partijos tada Karalystês Saime weidmainiszku Budu iszaiszkino, kad negana lietuwiszkai kalbancziû Mokytojų yra, idant lietuwiszkos Szuilės aprupinamos butu...

Čia aiškiai matoma, dėl kokios priežasties mokytojai lietuviai buvo iškeliami į kitas šalis. 1908 m. d-rui Gaigalaičiui su kulto ministeriu besikalbant, ministeris paklausė, dėl kokios priežasties lietuvių kalba iš mokyklų varoma prieš valdžios norą. Gaigalaitis atsakė, kad tuo žvilgsniu daugiausiai kalti esą apskrities mokyklų inspektoriai, nes jie ne vien įstatymų nedaboją, bet ir mokytojams leidžia manyti, kad geriau esą lietuviškai nemokyti. Tada ministeris išsitarė, kad mokytojai lietuviai nelabai norį tarp lietuvių pasilikti, nes jiems sunku dvejopa kalba mokinti. Gaigalaitis vėl prašė, kad nors tie mokytojai, kurie moka lietuvių kalbą galėtų atlikti savo pareigas. Galiausiai ministeris išsitarė, jeigu kokioj mokykloj gimdytojai dėl tikybos mokslo nerimastauja, tai reikia, kad jam prisiųstų žinių, nes jis noris rūpintis, kad įstatymai būtų pildomi ir motinos kalba būtų vartojama.

1909 m. Jurgis Strėkys padavė Šilokarčiamos apskrities sinodui peticiją, prašydamas, kad lietuvių kalba būtų vartojama dėstant tikybos mokslą. 1910 m. laikraščiuose buvo pranešta, kad pradžioje metų Saugų parapijoj (Šilokarčiamos apskr.) kunigas mokyklas peržiūrėdamas, įsakęs mokytojams vaikus mokyti lietuviškai. Tokį pat įsakymą išleido ir apskrities mokyklų inspektorius. Bet tai buvo tik debesiai be vandens.

---

[1]) 10. Nr. 1907 m.

1910 m. kovo 2 d. lietuvių atstovas d-ras Gaigalaitis ir vokiškųjų tautiškų liberalų atstovas d-ras Švabachas atlankė kulto ministerį von Trott zu Stolz ir pranešė jam Trušelių (Klaipėdos apskr.) mokyklos valdybos pasiguodimus, kad jų mokykloje tikyba nedėstoma lietuvių kalba. Ministeris atsakė, jeigu įsakymai nepildomi, tai turį tėvai valdžiai pranešti, o jeigu ji neatbos, tai jam pranešti. Atstovai įrodė, kad valdžia nieko dėl to nedaranti ir prašė, kad išleistų ypatingus įsakymus, kuriais būtų įsakyta pildyti prieš tai išleistus įsakymus. Ministeris atsakė, kad tokie įsakymai tik tada tebūtų galima išleisti, jeigu būtų daugiau pasiguodimų ir paklausė: ar išliks lietuvių kalba? Atstovai į paskutinį klausimą atsakė, kad negalima tikrai žinoti[1]. Matyti, abiem stokojo lietuviško jausmo... ar stokojo drąsos pripažinti teisybę, kad gyvos tautos kalba negali mirti.

Taip pat 1910 m. Prūsų karalijos seime, svarstant kulto ministerijos etatus vokiškųjų konservatorių atstovas Heckenrot ir minėtasis d-ras Švabach prašė, kad valdžia rūpintųsi, idant būtų pildomi išleistieji įsakymai dėl tikybos mokslo lietuviams. Lenkų atstovas Korfanty išsitarė, kad vokiškųjų konservatorių ir tautiškų liberalų prašymas dėl tikybos mokslo lietuviams, esąs tik politikos tikslu paduotas. Abi partijos nenori prapuldyti savo mandatus lietuvių krašte. Lenkai nori tiedviem partijom taip pat keletą mandatų duoti, jeigu jiedvi imtųsi užstoti ir už lenkišką tikybos mokslą. Lietuvių atstovas d-ras Gaigalaitis, išreikšdamas savo džiaugsmą, kad konservatoriai ir tautiški liberalai užtarė lietuvių prašymus, paaiškino, jog būtų reikalinga, idant valdžia įsakytų mokyklų inspektoriams žiūrėti, kad įsakymai būtų pildomi. Lietuviai tikrai geidauja, kad jų vaikai vokiškai mokytųsi, bet taip pat geidaują, kad jų vaikai tikybos dalykų moksle savo gimtąja kalba būtų taip toli nuėję, kad vėliau per namų ir bažnyčios pamaldas ir pamokas galėtų sąmoningai dalyvauti.

Šios kalbos neliko be vaisių. Rodos, kulto ministeris bandė lietuvių prašymus patenkinti. Laikraščiai pranešė, kad Klaipėdos apskrities mokytojai savo konferencijoj svarstė naująjį kulto ministerio įsakymą, kuriuo mokyklose įsakoma mokyti lietuvių kalbą. Prieš tai ypač išsireiškė mokytojas Breueris. Buvo nutarta, jog minėtam įsakymui reikia pasipriešinti[2]. Į šitą mokytojų nutarimą atsiliepė „Pulkas prieštaraujančių lietuvių" šitaip[3]:

> Rodos nedaug bus tokių mokytojų, kurie pritars tų kelių Klaipėdiškių mokytojų prieštaravimui; mes dabar gana turim tokių vyrų, kurie tiek idealo savo krūtinėje tur, kad šią gražią, seniausią Europos kalbą geru noru ir meile šelptų... Tie mokytojai, kurie Lietuvoj mokytojo darbą dirba, be abejojimo žino, kad čia lietuviai gyvena, kuriems yra suteikta teisė, kad jų vaikai tikybos dalykų būtų lietuvių kalba pamokinti. Mokytojai būtų turėję įsitikinti, ar jie lietuvių prašymus ir galės išpildyti... Mes laikysimės mūsų prašymų ir savo teisių neišsižadėsim. Mokytojams yra du keliai atviri: išpildyti mūsų prašymus, arba eiti ten, kur vien vokiškai tėra kalbama.

---

[1]) „Pagalba" 1910 m. 2—3 Nr.
[2]) „N. L. Ceit." 1910 m. 52 Nr.
[3]) „N. L. Ceit." 1910 m. 56 Nr.

Tūli mokytojai, norėdami lietuvių vaikus nuo lietuviško mokslo atpratinti, užduodavo vaikams vienam kartui labai daug lietuviškų skaitymų ir giesmių atmintinai išmokti. Vaikai nestengdami ūmu laiku taip daug išmokti, prašė tėvų pasirūpinti, kad jie neprivalėtų tikybos dalykų lietuvių kalba mokytis. Tėvai, nenorėdami savo vaikus matyti dvasiškai nukankintus, buvo priversti jų prašymus išpildyti. Mokytojai tuo pasinaudodami sakė: lietuvių tėvai nenori savo vaikams tikybos mokslo gimtąja kalba.

1910 metų pabaigoj Tilžės apskrities lietuviai siuntė prašymą į Konsistoriją, idant į vietą mirusio Tilžės vyskupo paskirtų lietuviškai mokantį vyskupą. Tačiau valdžia į šitą lietuvių prašymą dėmesio neatkreipė.

Vėl viskas nurimo. Nusiraminus buvo pamiršti ir lietuviams išleistieji įsakymai. Todel 1912 m. kovo 22 d. d-ras Gaigalaitis karalijos seime prašė iš naujo, kad kulto ministeris paragintų mokyklų inspektorius pildyti valdžios išleistuosius įsakymus dėl lietuviško tikybos mokslo, nes jie yra pamirštami. Be to prašė, kad tikyba mokyklose platesnę vietą užimtų. Dabar žemutiniame skyriuje tikybos mokoma tik 4 valandas savaitėj; pusdieninėse mokyklose dar mažiau. D-ras Švabach pranešė, kad dėl lietuviško mokslo nebeturįs nieko pasakyti, nes jau gana esąs apie jį kalbėjęs.

1912 m. gegužės 7 d. lenkams karalijos seime prisiminus apie jų kalbos teisių naikinimą, atsakė ūkio ministeris v. Šorlemer: „Jeigu lenkai klaustų, kaip jie turi elgtis, idant įtiktų Prūsų valdžiai, tai galėčiau statyti jiems paveikslu lietuvius, mozūrus ir vendus. Jie taip pat laikosi savo kalbos ir būdų, bet yra ir geri prūsai ir vokiečiai. Jie nei dėl tikybos nei dėl kalbos nepersekiojami ir neskriaudžiami, nes niekas dėl jų ištikimybės ir patriotizmo neabejoja. Valdžia yra tos nuomonės, kad jų kalba daugiau nieko nereiškia, kaip tik prisirišimą prie tėvynės, giminės ir praeities, todel jų kalba nėra valdžios atmetama".

Keistas ministerio išsitarimas. Jis sako, kad lietuviai del kalbos nepersekiojami. Lietuvių kalbos išvarymas iš mokyklų, ar tai ne persekiojimas? Dar daugiau. Patys valdžios ponai prisidėjo prie lietuvių kalbos naikinimo. Gerbiamas lietuvių poetas Vydūnas praneša[1]), jog jis turįs raštą iš pastarųjų metų prieš karą, kuriame vienas jaunas žemininkų mokytojas buvo valdžios patarėjo bauda grasinamas, jeigu jis toliau per pertraukas bandytų lietuvių kalba pasikalbėti su savo mokiniais. Na, ar čia ir ne lietuvių persekiojimas ir jų kalbos skriaudimas? Dar keistesni yra lietuvių atstovo d-ro Gaigalaičio šie žodžiai, kuriais jis savo redaguojamoj „Pagalboj" paminėjo ministerio kalbą[2]): „Tai yra labay iszmintingas liudymas apie Lietuwius isz Burnos Laukininkystės Ministerio. Lietuwiū Kalba berods nepersekinėjama". Ar tai nepatvirtinami visi kulto ministerių išsitarimai, kad lietuvių pasiguodimai be pamato? Jeigu lietuvių kalba „nepersekinėjama", tai dėl ko lietuviai siuntė peticijas su

---

[1]) „Lit. Warte" 1919 m. 13-14 Nr. 107 pusl.
[2]) „Pagalba" 1912 m. 7 ir 8 Nr. 101 pusl.

tūkstančiais parašų į valdžią, prašydami, kad sugrąžintų iš mokyklų išvarytą lietuvių kalbos mokslą? Ar lietuvių kalbos draudimas ir laisvomis valandomis vartoti ir priklauso prie „nepersekinėjimo"? Ar tikrai buvo norima garbingosios kalbos „vakaro pažioro" anot d-ro Gaigalaičio ištarimo, sulaukti?

Bet, nors vokiečių valdžia pasmerkė lietuvių kalbą išžudyti ir ją įstatymais iš mokyklų išvarė, tai turim laikyti skaudžiu persekiojimu, tačiau ji vis gyva ir nė vienas iš jos mirties pranašų jos galo nesulauks. Tai įžiūrėjo ir lietuvių atstovas d-ras Gaigalaitis. Jis, kurs 1904 m. karalijos seime apie lietuvių kalbos „vakaro pažiorą" kalbėjo, 1913 m. tame pačiame seime turėjo pripažinti, kad lietuvių kalba dar tvirtai stovi. Štai lietuvių atstovo Dr. Gaigalaičio kalba:

Apie Wartojimą lietuwiszkos Kalbos Mokykloje laikytą Karalijos Saime prie Apmastymo Kultaus Etato 17. Aprilį 1913 m.:

Mano Ponai, paskujame Czese esmi atsikartotinai Pasigudimû girdėti gavęs, o esmi ir persiliudijęs, kad tie Pasigudimai teisingi buvo —, kad prie Wieros Mokslo žemose Mokyklose, kurios labjausei lietuwiszkû Kudikiû lankomos yra, lietuwiszkoji Kalba ar negana, arba wisai newartojama yra. Lietuwiszkuse sziaurinės Rytprusijos Krasztuse ateina daugel Kudikiû į Mokyklą, kurie isz Pradzios wisai nei jokio Supratimo wokiszkos Kalbos netur. Ten ale yra ir daugel Mokytojû, kurie taipojau nei jokio Iszmanymo lietuwiszkos Kalbos netur. Isz to stojasi didzios Sunkenybės bei Wargai tarp Mokytojû bei Szuilokû. Tuli Mokinei yra Mokykloje sawo motyniszką Kalbą wisai nusipratinę. Kaip aš pirm Trumpo wieną Szuilę, kurioje apie 80 Procentû Mokiniû lietuwiszki yra, atlankiau ir Wieros Pamoksle jus lietuwiszkai klausinėti pradėjau, tai Mokinei ėmė juktis, (Deputiertas Dr. Mizerstis: Girdėkit, girdėkit!), kadangi jiems Wartojimas jû motyniszkos Kalbos Mokykloje wisai swetimas buwo pastojęs. Szuiliû Užweizdėtojei ar tikt menkai, ar wisai jokios Priežasties neimas, už Wieros Mokslą motyniszkoje Kalboje rupinti, ir toktai czia, kur Mokytojei isz Tikro lietuwiszka iszmano.

Dabar tankei sakoma yra, kad Waldžia Lietuwiams berods prilanki butu; tad ale Lenkai pasigustu ir su Tiesa sakytu: Mat, su kitomis Giminėmis meilingai apsieinama, su mumis nemeilingai. (Deputiertas Dr. Mizerstis: Tai ir Tiesa!).

Tam prieszais asz nurodau ant to, kad pagal urėdiszkas Zines su Lenkais tankei patogiaus apsieinama, neg su Lietuweis. Mano pagarbintinas Draugas, Pons Majoras Strosser, yra 14 Februarijų Metû 1908 pagal urėdiszkus Suskaitymus iszrodęs, kad ant Paweikslo Waldžios Becirkije Posen randasi 1392 Mokyklos, kurios labjausei lenkiszkû Szuilokû yra atlankomos; isz szitû Mokyklų yra 822 Szuilėse per wisas Klases lenkiszka Kalba Wieros Moksle wartojama, wyriausioje ir widutinioje Klasėje 23 Szuilėse, ir žemjausioje Klasėje 188 Szuilėse; taigi isz 1392 Szuiliû yra lenkiszkiems Kudikiams Wieros Mokslas motiniszkoje Kalboje nudalijamas 1033 Mokyklose. Dėlei to asz turu sawo Nusidywyjimą isztarti, kodel prusiszkoji Mokslo Waldzia szime Dalyke Lenkams prilankesnė iszsirodo, neng mums Lietuwiams. Asz twirtai zinau, kad mes Lietuvei ėsame wisados kaip tikrai wierni bei zokaniszki Zmonės iszsirodę.

Pirm keliû Metû yra Kultaus Waldzia žemesniemsiems Urėdininkams Paliepimą iszleidusi, kad anie pažystamieji Oberprezidento Padawadyjimai dėl Wartojimo lietuwiszkos Kalbos žemose Mokyklose Rytprusijos butu wisiszkai ir pilnintelei prie Pamokinimo žemose Szuilėse iszpildomi. Ant to buwo ale, kaip man daugeropai pranesztą tapė, geras Skaitlius Mokytojû sawo Szuilokams su Sykiu tiek daug uždawę lietuwiszkoje Kalboje isz Galwos iszsimokinti, kad Kudikei

dėlto tiesiog nusigando ir tad sawo Gimdytojû prasze už tai rupinti, kad nepriwalytu Wieros Dalykû lietuwiszkoje Kalboje mokinties. Daugel Gimdytojû yra todėl lyg priwersti buwę, Geidàwimą sawo Kudikiû iszpildyti. O dabar sakoma: Lietuwiszki Gimdytojei nenor Wieros Mokslo motiniszkoje Kalboje sawo Kudikiams.

Pas Kunigą į Pamokslą ateina abelnai nemenkai Kudikiû; ale jie yra aplamai didei prastai pritaisyti, taipogi kad sunku yra, Bėgyje wieno Meto juos su Tikėjimo Tiesos Mokslais kaip reikia supažindint. Tuli-isz lietuwiszkû Kudikiû, kurie wokiszką Pamokslą lanko, tetur tiek menk Supratimo wokiszkos Kalbos, kad be jokio Iszmanymo ir lyg Nebylei pasiliekti. Jie tikt dėlto teyra į wokiszką Pamokslą ėję, kadangi jie bijojosi, jog newaliose kiek reik lietuwiszkai isz Galwos iszsimokinti. Asz esmi pirm keliû Metû tokiems wokiszkame Pamoksle be Supratimo sėdintiems lietuwiszkiems Pamokslininkams sakęs: „Kodėl Jus neeinate geriaus į lietuwiszką Pamokslą? Czia Jus turėtumbite daug daugiaus Naudos ir Zegnonės“. Dėlei szitû Zodziû tapiau asz prie Konsistorijos apskustas, buk asz Pamokslininkus į Lietuwius werszias, ale ana iszmintingu Budu ant tos Skundos nedabojo. Po Ižegnojimo, ar jis lietuwiszkai, ar wokiszkai butu nusidawęs, ateina jaunieji Lietuwei weik wisi į lietuwiszką Diewo Szlužmą. Ale jie dabar negal gerai Miszę su jos nepaprastais Sakineis suprasti; o isz to sekasi, kad Nubažnystė tarp Zmoniû aplamai mažinasi.

Mes Lietuwei juk norime mielai ir su Dziaugsmu wokiszkai mokinties; mes toktai ir įstengiame. Ale lengwiausei mes iszmokstame wokiszką Kalbą per mûsû motyniszkaję. Todėl reik ją Szuilėse drauge wartoti. Butu welytina, kad Mokytojei už szitą sawo Procę ypatiszką Atlyginimą gautu. Jie gauna berods ypatiszką Piningû Dowaną ale tikt už pasekmingą Pamokinimą wokiszkoje Kalboje. Ant to nedabojama, bau Mokytojei ir Kudikiû motyniszkaję Kalbą drauge wartoja ir tumi Kudikiams Mokslą palengwina, arba ne. Berods butu pagal mano Dumą geriausei, kad wisi Mokytojei, kurie Krasztuse už dwejopą Kalbą darbujasi, auksztesnį Atlyginimą gautu.

Jau pirm Deszimtmecziû yra nurodyta tapus, kad lietuwiszkoji Kalba trumpame Czėse wisai isznyksenti. Ale ji neisznyko, ir tikt menk pasilpninta dar ir dabar twirtai pastow. Juk isz Tikro ir neyra nei jokios Priežasties, kad Waldzia lietuwiszkaję Kalbą kaip nors nuspaustu. Asz mislyju, Waldzia tur gana Priežasties dėl sawo paczios Gero, kad tokią padorią bei wierną Giminę, kaip lietuwiszkaję, kiek galint pastiprintu ir padrutintu.

Mano Ponai, juk žinote, kad pirm 100 Metû Prusijei pasikelus Lietuwei pirmieji buwo, kurie linksmai su Drasa bei Syla sawo Turtą ir Kraują už didziaję Tėwiszkę apierawoti gatawi buwo. Jie garbingu ir szlowingu Paweikslu yra wisiems kitiems popirm ėję. Esmi girdejęs, kad ant Paweikslo Wendai, sziczion Brandenburgyje gywenantieji, ypatiszko Užrupinimo nu Waldzios ir ypatiszko Prietėliszkumo nu Waldzios ir ypatiszko Prietėliszkumo nu mokytojû Auksztujû pasidziaugtiės gal. Ąsz ir žinau, kad Pons Ministeris mums prietelisz-kas ir meilingas yra. Jis kartą yra sakęs, jog tai dėl Karalystės ne yra didis Swarbumas, kad ten wirszui Rytprususe Pulkas Tukstancziû Žmoniû sawo lietuwiszkaję motyniszką Kalbą wartoja ir sawo Kalboje Diewui szlužyja.

Wiera ir motyniszka Kalba, tai yra musû wyriausi ir szwencziausi Lobjei; ale abu priklauso podraug: wiens antrame ir wiens su Wartojimu kito. Musû Kalba yra wiena isz seniausiujû. Mano Ponai, jus juk wisi už tai įstojate, kad noturiszki didi Daržai butu įtaisomi, kad senowiszki Gywolei butu iszlaikomi, kodėl tad neturėtu Giminė, kuri per sawo senowiszką Kalbą, per sawo garbingus Budus, kaip kokią ypatiszką iszrodziusi yra (Labai Tiesa!). taipojau Waldzios Užrupinimu pasidziaugtis galėti?

Todėl praszau, kad auksztoji Waldzia asztriaus, kaip ikszіol, už tai rupintu, kad Oberprezidento Padawadijimai dėl Wartojimo lietuwiszkos Kalbos Mokyklose ir iszpildomi butu.

(Dabar sekasi Reikalawimas, kad Szilokarcziamoje butu auksztesnė Szuilė įtaisoma. Tada prisikreipė Kalbetojis prie sekanczio Praszymo):

Galiausei noriu Ponui Ministeriui pasidėkawoti už tai, kad jis Uniwersitėtuse per dwasiszkus Kunigijos Studentû Mokytojus pawadina Profesorius, kurie ne wien liberaliszki, bet ir tikį yra. Szaukimas, buk teologiszkos Mokslainės po Apekunyste statomos, yra tikrai paikas ir neteisus. (Na, na! ant Kairės). Pons Ministeris tur sawo Mącę patwirtinti kaip twirta Uola abelname dwasiszkû Bangû Judėjime. Didžioji Zmoniû Daugybė nezino ką pradėti su be Miero esanczieis ir netwirtais, subujanczeis ir swajojanczeis tėologiszkais ir tikėjimiszkais Dumojimais ir Jausmais. Ji priwalo dėl sawo widujo Nutwirtinimo tikrojo Grunto Evangelijos, ji reikalauja ne wartaliojimo Pamatû Tikėjimo. Ministeris tur daboti, kad nebutų be Priežasties prie szitû Pamatû bei Twirtybjû mūsų Tikėjimo kaip nors draskoma. Ypacz yra reikalinga padaboti ant Wieros Mokslo auksztose Szuilėse bei Mokytojû Seminarijose. Ar gal ko durnesnio būti, kaip kad ant Paweikslo nekurs wyresnis Mokytojis Rytprususe, kaip jis Wieros Pamokslą Gymnazijoje pradėjo, sawo Mokiniams tuj isz Pradzios apsakė, kad Bibelėse esanczios Pasakos, (Nepakajus po Deszinės), kad Wierą kožnas saw pats galys susitaisyti, (Juksmas po Deszinės) ir kad į Bažnyczią nepriwalu eiti? Ypacz swarbus yra Užrupinimas Wieros Mokslo Mokytojû Seminarijose. (Labai Tiesa! po Deszinės ir tarp Katalikû). Mokytojei juk pastoja Zmoniû Auklentojeis. O Zmonės geidauja, kad jiems Wiera butu iszlaikoma. O musû Mokytojei, kurie musû Kudikius pamokina, yra tie, kurie pirmiausei Žmoniems Wierą įczėpyti ir suteikti tur. Todėl Auksztaję Waldzią isz Szirdies praszau, ypacz ant to padaboti ir už tai rupinti, kad Wieros Mokslas tikru ir teisiu Budu ant auksztujû Szuiliû ir Seminarijû iszlaikomas butu. (Brawo! po Deszinės ir tarp Katalikû!).

Tuo pat laiku mokytojai buvo pradėję ruošti mokyklose „tėvų vakarus", kuriuose tėvams susirinkus, vaikai vokiškai deklamuodavo, dainuodavo ir t. t. Tuo buvo bandoma visiškai nuslopinti lietuvių tautos jausmai ir meilė savo kalbai ir pabaigti lietuvių kovą dėl lietuvių kalbos teisių. Bet, laimingu būdu jaunieji lietuviai pradėjo susiprasti. Apleidę mokyklas arba vokietinimo įstaigas, pradėjo kurti lietuviškas jaunųjų draugijas ir bandė tą, ką vokiškos mokyklos pagadino, atitaisyti lietuviškomis draugijomis. Nors 1914 m. iškilusi pasaulio karo vėsula sustabdė lietuvių tautinį judėjimą, bet negalėjo jo nuslopinti. Pradėjus karo vėsulai rimti, tautinis klausimas ėmė vėl kilti aikštėn. Tūli vokiečiai pastebėjo, kad nėra galima svetimas tautas išnaikinti ir pradėjo kalbėti apie kalbos laisvę. 1918 m. spalių 24 d. nepriklausomųjų socialdemokratų atstovas Ledebour vokiečių valstybės seime pareiškė[1]), „jog civilizuotose žemėse pamatinis dėsnis turėtų būti, kiekvienai bet kuria kalba kalbančiai tautai suteikti teisę, savo kalba leisti viešame gyvenime dalyvauti ir mokyklose ir bažnyčiose gimtąja kalba lavintis ir mokytis". Paminėdamas rytinius Prūsų pakraščius, jis pasakė: „Visuose mišria kalba kalbančiuose valsčiuose dauguma neturi turėti teisės kitaip kalbančią gyventojų mažumą pavergti, bet turi būti vi-

[1]) „Tilsiter Zeitung" 1919 m. 8 Nr.

siems kitataučiams suteikiama kalbos kultūros autonomija, teisė savo mokykloms kurti. Tai turi būti priedermė būsimoms taikos sutartims užtikrinti".

Bet tokiems sumanymams gvildenti neliko laiko. Vietoj karo vėsulos iškilo perversmo audra. Vokietija tapo respublika. Hohencolleriai, naikindami lietuvius, patys save sunaikino. Išsipildė lietuvių pranašavimai, „jog už ateitį valdžia bus atsakominga". Hohencollerių vietoj atsisėdo socialdemokratai, bet jie taip pat maža tesirūpino Prūsuose gyvenančiomis nevokiečių tautomis. Mažąją Lietuvą jie apšaukė „grynu vokišku kraštu", ir Hohencollerių pradėtą darbą tęsia tolyn.

Lietuvių kalbos teisės Prūsijos respublikoj

Užėmus socialdemokratams valdžią, jie taip pat pradėjo vartoti monarchistiškas atžagareiviškas priemones. Mažojoj Lietuvoj tapo įvestas apsaugos stovis, lietuviai, kurie pasidrąsino savo tautos teises pareikšti, buvo kalėjiman metami. Klaipėdoj grąsino konfiskuoti lietuvių spaustuvę „Lituania". Bet lietuviai nesidavė bauginami. Jie, reikalaudami savo tautai prideramos laisvės, iškėlė iš naujo ir mokyklų klausimą. Apie tai buvo šitaip rašoma[1]):

Kadangi dabar dauguma lietuvių, matydami, kad Vokietijoj jų tautai išlaikyti jokios garantijos neduodama, savo akis kreipia į Didžiąją Lietuvą, tai jau pradeda tūli valdininkai tyrinėti, kaip galima lietuvius patenkinti, kad jie mieliau prie Vokietijos pasiliktų. Į tą galima atsakyti, kad lietuviai reikalauja, kad jų vaikai būtų išmokinami ne tik lietuviškai skaityti, bet ir rašyti (koktai ir Oberprasidial — Bestimmungen paliepia); ir kitose mokslo šakose turi būti lietuvių kalba pritraukiama dėstymui ir aiškinimui. Vaikas tur išmokti lietuviškai mąstyti. Tikybos mokslas tur ir lietuvių kalba dėstomas būti ten, kur daugiau negu 25 nuošimčiai lietuvių vaikų eina mokyklą. Seminarijose lietuvių mokiniai turi būti atatinkamai pamokinami savo gimtąja kalba, idant jie paskui patys galėtų išmintingai mokinti. Ten lietuvių kalba netur būti pajuokiama, kaip tai kartais yra atsitikę. Apskričių mokyklų inspektoriai tur daboti, kad įsakymai būtų pildomi, o ne prieš juos einama, kaip tai iki šiol atsitikdavo. Lietuviškieji tėvai turi turėti teisę nutarti, kaip daug lietuvių kalba jų mokykloje turi būti mokinama. Vyriausiai ale reikalinga, kad valdžia tuojau išleistų lietuviškas pamokslų knygas, vienas mažiesiems, o kitas didiesiems mokiniams, idant išmoktų gerai skaityti.

Netrukus, pradėjus steigtis „Prūsų Lietuvių Susivienijimui", taip pat buvo reikalaujama, kad lietuviškoji kalba įgytų mokyklose pilną vartojimo teisę. Iš pažangiųjų lietuvių pasigirdo reikalavimas, kad mokyklose tik lietuviškas skaitymo ir rašymo mokslas tebūtų mokomas, o tikybos mokymas būtų paliekamas tėvams ir kunigams; be to buvo patariama bažnyčią atskirti nuo valdžios[2]).

---

[1]) „Prūsų Lietuvių Balsas" 1919 m. 3 Nr.
[2]) „Liet. Ceit." 1919 m. 55 Nr.

Vokiečiai sužinoję, kad lietuviai norį skirtis nuo Vokietijos, kadangi jų teisės lig tol ne bojamos buvo, norėdami lietuvius prie savęs palaikyti, pradėjo sakyti, kad lietuvių teisės turį būti pabojamos. Tuo tikslu vokiečiai išsiuntė savo tarnus, suvokietėjusius lietuvius, tautinius lietuvius suklaidinti. Pavyzdžiui 1919 m. kovo 20 d. Kintuose lietuvių susirinkime tenykščios bažnyčios mokytojas Mačulat pasakė, kad lietuviai turi gauti lietuviškas pamokas mokyklose ir vienytis[1], kitaip sakant — nesiskirti nuo Vokietijos. Kitas vokiečių tarnas, velėnų kraiko fabrikos direktorius Kubilius iš Šilokarčiamos, padavė lietuvių susirinkime, Vyžiuose, kovo 22 d. šitokią rezoliuciją[2]: „Mes Vyžių bažnyčios parapijos šiandien skaitlingai susirinkusieji lietuviai prašome mūsų valdžios užstoti už tai, kad mes Prūsų lietuviai ir norime pasilikti prie Prūsijos; bet ir mes lietuviai reikalaujam tokių įstatymų, kuriais būtų mums leidžiama visiems reikalams mūsų kalba vartoti". Šita rezoliucija tapo išsiųsta Rytprūsių Oberprezidentui v. Batockiui. Iš jo Kubilius gavo tokį atsakymą[3]: „Jūsų vasario 24 d. raštą ir Vyžių parapijos lietuvių rezoliuciją esu gavęs. Jums ir Vyžių parapijos lietuviams tariu aš savo ypatingą dėką už aną rezoliucijoj parašytąjį ištikimumo jausmą valdžiai. Šitą nutarimą aš padaviau Prūsų Užsienio Reikalų Ministerijai, kuri tą praneš Vokietijos valdžiai. Aš neabejoju, kad tam atatinkamos Vokietijos vietos visa jėga pasirūpins, idant jokia šalis nebūtų nuo Vokietijos atskirta. Toliau esu tikras, kad ir lietuvių norai Prūsuose bus pilnai atboti". Tai jau paprasta Vokietijos valdininkų giesmelė! Tik lietuvius raminti, žadėti, bet ne ištesėti!

1919 m. balandžio 11 d. atvažiavo valdiškais reikalais į Klaipėdą Rytprūsų valdžios komisaro Vinnigo pavaduotojas p. Arens. Kadangi jis socialdemokratų šulas, tai Klaipėdos socialdemokratų vadai pakvietė ir lietuvius—tautininkus pasikalbėti, manydami, jog jam pasiseks lietuviai įtikinti, kad socialdemokratai lietuvių teises pripažins ir todel nereikalinga norėti skirtis nuo Vokietijos. Į šitą pasikalbėjimą atvyko iš lietuvių: M. Žvilius, A. Brakas jaun., A. Baltris ir L. Bajoraitytė. Lietuviai tuoj pareikalavo lygių teisių gimtajai kalbai ne vien mokyklose, bet ir valdininkijoj ir bažnyčiose. Del mokyklų lietuviai reikalavo[4]: „Mokyklose lietuvių vaikus mokinti lietuvių kalba, mokinant ir vokiečių kalbos. Pereinamasis laikas vieni metai. Idant tai pasiekus, reikalinga lietuvių pamokoms skirti mokyklų prieveizdais susipratusius mokytojus lietuvius, kurie sugebėtų buvusią vokiškai tautinę pamokų dvasią lietuvių vaikams pakeisti į lietuviškai tautinę, nepakeičiant vokiečių vaikų pamokoms jų kalbai ir dvasiai". Į lietuvių pareiškimą Arens atsakė, jog lietuvių reikalus gerai pažįstąs ir maloniai priėmė lietuvių užrašytuosius reikalavimus. Klaipėdos socialdemokratų vadas pasakė ramindamas lietuvius, jog sugriuvusioji valdžia lietuvius skriaudusi, dabartinioji socialdemokratiškoji valdžia išpildysianti jų reikalavimus. Lietuviai

[1]) „Prūsų Liet. Balsas" 1919 m. 14 Nr.
[2]) „Liet. Ceit." 1919 m. 26 Nr.
[3]) „Liet. Ceit." 1919 m. 29 Nr.
[4]) „Prūsų Liet. Balsas" 1919 m. 35 Nr.

atsakė, jog jau esą pažadėjimų atgrįsę ir dabar tik laukią ir reikalaują išpildymų.

Nekantriai laukė lietuviai, kuo būdu socialdemokratai pradės pildyti jų teisingus reikalavimus. O ir sulaukė, būtent pripažinimą tik antro skyriaus žmonėmis, o tai dar iš socialdemokratų teisių ministerio Heinės, kuris gegužės 20 d. atkeliavo į Klaipėdą agituoti dėl pasilikimo prie Vokietijos. Prie tos progos jau minėtasis Kubilius iš Šilokarčiamos, reikšdamas savo nuomonę, jog didžiausia dalis lietuvių nori pasilikti prie Vokietijos, paprašė, kad lietuviškos pamokos būtų įvestos į mokyklas, nes lietuviai esą labai prisirišę prie savo gimtosios kalbos. Į tai Heine atsakė, jog del lietuvių norų jis berods negalįs kulto ministerio vardu kalbėti, bet jis galįs tikrinti, jog valdžia esanti įsitikinusi, kad pamokos mokykloj turi būti vaikams dėstomos ta kalba, kuri yra vaikų gimtoji kalba. Labiausiai turėtų būti lietuviškai mokinama žemutiniuose mokyklos skyriuose. Be to paminėjo, jog mūsų lietuviai kalba labai gerai abiem kalbom, būtent vokiškąja ir lietuviškąja. Vokiškai vaikai taip pat turėtų mokytis[1]). Taip tat pasakė socialdemokratų apaštalas apie lietuvių teises! O kaip vėliau iš mokytojų susirinkimo Šilokarčiamoj paaiškėjo, tai socialdemokratų valdžia šelpė ir lietuvių vokietinimą. Būtent ji liepė per apskričių mokyklų inspektorius išmokėti mokytojams už vokietinimą skiriamus priedus[2]).

Nors lietuviai matė, kad iš vokiškos valdžios, nors ir socialdemokratų nieko gero negalima laukti, tai tačiau iš peticijų laikų pažįstamasis Mikelis Kaitinis iš Lūžų, bandė su kunigu Redmeriu ir kunigu Reidžiu iš Klaipėdos kartu su keliais savo draugais vėl į vokiečių valdžią kreiptis, prašydami, kad sugrąžintų „senovės laikus". Atmindami Vokietijos ciesoriaus Fridricho III. mirimo dienas, jie 1919 m. birželio 15 d. reikšdami savo vokišką patriotizmą, išspausdino laikraščiuose atsišaukimą, kuriame buvo prašoma, kad duotų parašus išlaikyti sujungimui su Berlynu, kad palaikytų senąsias prūsų ir vokiečių spalvas bei uždraustų šventadieniais per pamaldas laikyti valdžios ir partijų susirinkimus. Toliau buvo prašoma, kad tėvų lietuvių vaikai taip mieste taip kaimuose visur būtų sulig pamatiniais dėsniais mokyklose mokinami, kaip buvo Prūsijoj prieš Falkio ministeriją (t. y. prieš išleidus „Visuotinuosius paliepimus"), kuo visi, taip vokiškai, taip lietuviškai gimę prūsai jautėsi patenkinti. Pagaliau dar buvo reikalaujama, kad visi liautųsi šmeižę ir išjuokę labai nusipelniusių Hohencollerių namus, ypač kaizerį Vilhelmą II, taip spaudoj taip seimuose. Pasirašę po atsišaukimu buvo be minėto Kaitiniaus ir paminėtų kunigų, dar Martyn Lumpreiksz iš Dinviečių, J. Pods iš Klaipėdos, Gottlieb Kulmegies, Martin Steppans iš Melneragės ir Šepauskienė.

Kiek po šituo prašymu surinkta parašų netyrėm, bet reikia pasakyti, jog tai buvo paskutinis lietuvių meldimas, kuriuo prašoma prūsų valdžia, kad sugrąžintų lietuvių kalbos pamokas mokyklose.

---

[1]) „Liet. Ceit." 1919 m. 61 Nr.
[2]) „Prūsų Liet. Balsas" 1919 m. 176 Nr.

Lietuvių kalbos teisės Santarvės atskirtame Klaipėdos krašte

Pasibaigus pasauliniam karui, 1919 m. gegužės 7 d. Versalės mieste tapo paduotos Vokietijos atstovams taikos sąlygos. Šitomis sąlygomis Vokietija turėjo išsižadėti Mažosios Lietuvos krašto į šiaurę nuo Nemuno. Tas kraštas, kaip Vokietijos atstovams pasiguodus Santarvė paaiškino, del to atskiriamas nuo Vokietijos, kad jis visada buvęs lietuviškas, o ir dabar gyventojų dauguma esanti lietuvių kilmės ir kalbos. Šitas nuo Vokietijos atskirtas kraštas tapo pavadintas Klaipėdos Kraštu ir perduotas Santarvės globai. 1920 m. vasario 15 d. krašto valdymas perėjo į prancūzų rankas, kurie buvo Santarvės įgaliotiniai. Šio krašto valdžios prišakyj stojos generolas Odry, kuris valdžią paėmęs pareiškė, kad jo valdymas tame krašte tik pereinamam laikui, tol, kol jis bus galutinai priskirtas, tam, kuriam jis iš tikro priklauso. Netrukus tapo Santarvės atsiųstas dar ir prefektas Petisnė, kuris buvo civilės valdžios vedėjas. 1921 m. gegužės 2 d. Petisnė liko vienintelis Klaipėdos krašto ponas, nes generolas Odry tapo atšauktas į Prancūziją.

Kraštas buvo valdomas vokiškais įstatymais. Krašto valdymą tvarkė Krašto Direktorija, kuri iš pradžių vien tik iš vokiečių susidėjo. Bet po keturių savaičių pateko į Krašto Direktoriją ir vienas lietuvis — Prūsų Lietuvių Susivienijimo Tautos Tarybos generalis sekretorius Simonaitis, kuris įėjo į Krašto Direktoriją savo noru be Tautos Tarybos atstovų žinios. Taip pat įėjo į Krašto Direktoriją ir vienas „bešališkas" lietuvis, kun. Reidys, kurį įpiršo Tautos Tarybos prezidentas A. Brakas ir jau minėtasis Simonaitis. Po metų (1921 m.) įėjo į Krašto Direktoriją „lietuvis" d-ras V. Steputaitis ir 1922 m. Simonaičiui iš Direktorijos pasitraukus, Tautos Tarybos narys J. Bruožaitis, kuris iš pradžių norėjo Tautos Tarybos nutarimą paboti, bet vėliau jo nepaisė.

Užėmus generolui Odry valdžią, Tautos Tarybos Direktorija, įteikdama jam pasveikinimo raštą, reikalavo, kad lietuvių kalba būtų pripažinta valdžios ir mokyklose mokoma šalia vokiečių kalbos. Po to vėl vasario 26 d. Tautos Taryba kreipės į jį prašydama, kad mokyklose, kur yra lietuviškai mokančių mokytojų, įvestų lietuvių kalbos pamokas arba, nors tikybą leistų dėstyti lietuviškai. Netrukus ir Dovilų parapijos šaltyšiai prašė lygių teisių lietuvių kalbai. Tų prašymų vaisius buvo, jog generolas Odry įsakė Krašto Direktorijai iš pradžių balandžio mėn. išleisti paliepimą, kad būtų pildomas Rytprūsijos prezidento 1873 m. liepos 24 d. paliepimas del lietuvių kalbos. Krašto Direktorija leido šitą paliepimą balandžio 16 d. per apskričių mokyklų inspektorius mokytojams pranešti.

Veikiai praplito šita žinia ir laikraščiuose. „Prūsų Lietuvių Balsas" apie tai šiaip pranešė[1]): „Krašto Direktorija išleido ant paliepimo gen. Odry sekantį įsakymą: 1. Lietuviškieji mokiniai tur mokyklose apatiniuose skyriuose pirmus tris metus tikybos dalykuose lietuviškoje kalboje pamokinami būti. 2. Viršutiniuose skyriuose turės jie

[1]) 1920 m. 86 Nr.

paskutiniuose mokslo metuose lietuviškai skaityti ir rašyti mokinties. Mokiniai, kurie lietuvišką pamokslą bažnyčioje lankys, tur būt prilaikomi dalis (t. y. katechismo) ir vyriausiai giesmes lietuviškai išsimokinti. Kuriam perdaug bus tikybos dalykus abiejose kalbose pasimokyti, tam bus vokiškas mokslas patrumpintas. Šitas jau seniai lauktas prašymas daug džiaugsmo tarp lietuvių padarys. Per jį seni prašymai išpildomi. Bet tai tik dar menka dalis tų prašymų".

Tačiau lietuvių tautinio judėjimo priešininkams ir tokio įsakymo buvo perdaug. Žinomasis Šilokarčiamos velėnų kraiko fabrikos direktorius Kubilius apie tai paskaitęs, šiaip atsiliepė[1]: „Kaip mes p. guvernėrą pažįstam, tai jis stengiasi visoms gyventojų kartoms jų tiesas suteikti, todel toks paliepimas visai nebūtų sulig jo tiesos atjautimo...". Taigi, Kubiliaus nuomone, lietuvius tikybos mokyti gimtąja kalba nebūtų tiesos jautimas!

Šis paliepimas taip pat nepatenkino susipratusių lietuvių. Vienas iš tautininkų prisiminęs „Pr. Liet. Balso" pradžiugimą, šitaip rašė[2]: „...Tokiam įsakymui atsinaujinant džiaugties gal tik tie, kuriems tik tai rūpi lietuvius nuraminti, o kuriuos šiaip mūsų kalbos likimas nei šildo nei šaldo. Mes gana gerai žinome, kad mūsų mokykla, ilgas dešimtis metų vokietinama, negal vienu kirčiu būti padaroma lietuviška, mes žinome, kad atitaisymas gal įvykti tiktai iš palengvo. Bet atnaujinimas šito įsakymo, šita sakyčiau ubago dalis, tai nei joks žingsnis pirmyn. Mūsų reikalavime yra ir pasiliks įgijimas pilnos teisių lygybės mūsų kalbos su vokiškąja mokyklose...".

Šis paliepimas taip pat negalėjo patenkinti Tautos Tarybą. Ji, kaip įmanydama, stengės, kad šitas įsakymas būtų pertaisytas. Tuo reikalu gegužės 30 d. įteikė gubernatoriui nuodugnų prašymą raštu. Tarp kita ko buvo prašoma, kad tikybos pamokos visiems lietuvių tėvų vaikams nuo žemutinio iki viršutinio laipsnio vien gimtąja kalba būtų dėstomos. Buvo prašoma, kad įvestų rašymo ir skaitymo pamokas gimtąja kalba visuose skyriuose žemininkų mokyklose. Nors gubernatorius Tautos Tarybos prašymą pripažino teisingu, bet jokių atmainų nepadarė.

Nors senas paliepimas buvo atnaujintas, bet mokytojai stengėsi jo pildymą aplenkti. Tūli mokytojai, nors ir mokėdami gerai lietuvių kalbos, atsakydavo mokyklų valdybai, kad jų mokyklose nesą lietuvių mokinių[3]). Vienas mokytojas įprašė vaikus, kad atneštų iš tėvų raštelį su parašu, kad nenori savo vaikams lietuviško mokslo. Be to pamokė, kad raštelį gali vaikai patys šitaip parašyti: „Ich wünsche, dass meine Kinder nicht in litauischer Sprache unterrichtet werden". (Aš nenoriu, kad mano vaikai būtų lietuviškai mokinami). Ne visiems vaikams raštelius atnešus, mokytojas įgrasė antrą dieną atnešti, šiaip turintis antrą sąnarį (tikybos išpažinimo) iš galvos išsimokyti, o kurs nemokės, bus baudžiamas. Lietuviško pamokslo bereikalavo tada tik du vaikai. Mokytojas tada pasakė: „Kad aš šituos raštelius išsiųsiu vyriausybei, tai norėsiu matyt, bau judviem

---

[1]) „Memelgau-Zeitung" 1920 m. 92 Nr.
[2]) „Prūsų Lietuwių Balsas" 1920 m. 88 Nr.
[3]) „Pr. Liet. Balsas" 1920 m. 99 Nr.

turėsiu lietuviškai mokyti". Minėtus raštelius buvo parašę broliai, seserys, motinos, be tėvų žinios[1]). Kitas mokytojas (Stankiškiuose) baugino vaikus, kad tas, kurs norės lietuviškai mokytis, turės eiti į kaimynę mokyklą ir už tai turėsią tėvai primokėti[2]). Petreliuose (Šilokarčiamos apskr.) mokytojas uždraudė visiems mokiniams per pertraukas tarp savęs lietuviškai šnekėti. Tautos Tarybai del to pasiskundus, mokytojas tapo išklausinėtas. Nors jis teisinosi, esą antrasis mokytojas lietuviškai nesuprantąs, o tai, kad vaikai iš jo nesityčiotų, reikėjo uždrausti lietuviškai šnekėti per pertraukas. Jis buvo dėl to pabartas[3]).

Kiti lietuviai, matydami, kad mokytojai nenori lietuvių vaikus lietuviškai mokyti, kreipėsi viešai į mokyklų inspektorius. Pavyzdžiui, Agloniškis kreipės atviru laišku[4]) į Klaipėdos apskrities mokyklų inspektorių, klausdamas, kaip stovi su mokslo dėstymu minėtoj mokykloj? Mokytojas jau daugiau kaip aštuonerius metus šitame krašte esąs, bet dar nemoka „Tėve mūsų" lietuviškai. Netrukus mokyklų inspektorius p. Bitėnas pranešė[5]), jog gubernatoriaus paliepimas esąs tik kad tie mokytojai, kurie lietuviškai moka, lietuviškai kalbančius pradžiamokslius lietuviškai mokytų tikybos mokslo, o vyresnių klasių mokinius pratintų lietuviškai skaityti, rašyti ir su tikybos dalykais supažindintų. Tai darą dabar visi mokytojai.

Pagaliau prabilo ir Krašto Direktorija. Ji paskelbė minėtą paliepimą „Klaipėdos Krašto Valdžios Žiniose"[6]), kuris lietuviškame vertime taip buvo paduotas:

Paliepimas

apie Mokinimą tokiose Liaudies Mokyklose, kurias lanko Lietuwiszkai kalbantis Kudikiai.

Kadangi apie szitą mūsû per Apskricziû Mokyklû Inspektorius ir Ponus Mokytojus iszleistą Paliepimą nuo 15. Aprilio szio Meto klaidingû Supratimû tarp Gywentojû randasi, todėliai paskelbiame minėtaji Paliepimą sziuomi wisû Žiniai:

Ponui Guwernėriui 7. szio Mėn. paliepus, įsakome wisiems Lietuwiû kalbos mokantiems Mokytojams, naujiems Mokyklû Metams prasidėjus wyriausio Rytprūsijos Prezidento Paliepimą nuo 24. Julijo 1873 apie Mokinimą tokiose Liaudies Mokyklose Prūsû Provincoj, kurias lanko lietuwiszkai kalbantis Kudikiai, pildyti.

Sulig szito turi Wieros Pamokslas ant apatiniojo Mokyklos Laipsnio tokiems Waikams, kuriû Motynos Kalba lietuwiszkoji yra jû Motynos Kalboj nudalinamas būti.

Aukszteniame Mokyklos Laipsnyj turi lietuwiszkieji Waikai lietuwiszkai skaityti ir raszyti mokinami būti. Isz jû reikia ir reikalauti, Kunigo Pamokoma reikalinguosius Wieros Mokslus sawinties. Menk gabiems Kudikiams gali už tai wokiszkosios szito Mokslo Walandos sutrumpinamos būti.

Ponams Apskricziû Mokyklû Inspektoriams įsakoma, Rewisionus nulaikant nuo Pildymo szito Paliepimo persitikrinti.

Klaipėdoj, 6. Juliji 1920.

Krašto Direktorija.

---

[1]) „Pr. Liet. Balsas" 1920 m. 102 Nr.
[2]) „Pr. Liet. Balsas" 1920 m. 104 Nr.
[3]) „Tarybos Žinios" 1920 m. 2 Nr.
[4]) „Pr. Liet. Balsas" 1920 m. 118 Nr.
[5]) „Pr. Liet. Balsas" 1920 m. 138 Nr.
[6]) 1920 m. Nr. 18 pusl. 168.

Bet ir šis Krašto Direktorijos viešas paliepimas tūlų mokytojų nepagerino. Didž. Jakšų (Klaipėdos apskr.) mokytojas Krause bandė visokiu būdu lietuvių vaikus nuo jų gimtosios kalbos atpratinti, grasindamas: „Höre ich noch einmal litauisch kalbeken, dann sollt ihr man sehen. (Jeigu aš jus dar kartą girdėsiu lietuviškai kalbant, tai matysite). Minėtos mokyklos valdybai pasiskundus del to, buvo užvestas tardymas. Tardyme vienas iš vaikų mokytojo išsireiškimą patvirtino. Po kurio laiko gavo Didž. Jakšų mokyklos valdyba ir generolo Odry pareiškimą, kad mok. Krause yra Krašto Direktorijos „pagraudenimu" nubaustas[1]).

Stučių (Klaipėdos apskr.) mokyklos valdyba kreipės 1920 m. gruodžio 3 d. į Krašto Direktoriją, prašydama, kad lietuvių vaikai, kurie lietuviškai tikybos mokosi, nebūtų verčiami to dar ir vokiečių kalba mokytis. Bet jos prašymo nebuvo bojama. Gruodžio 10 d. kun. Reidys Krašto Direktorijos vardu atsakė Stučių mokyklos valdybai, jog lietuviški kūdikiai turi tikybos mokytis ir vokiečių kalba. Tik tiems vaikams, kurie mažiau sugeba gali būti trumpinamos vokiškos tikybos pamokos.

Kad Klaipėdos apskrities vyskupas Gregor teisinos, jog jis kaip mokyklų prievaizdas nieko negalėjęs Hohencollerių laikais daryti prieš lietuvių vaikų vokietinimą mokyklose, nes, girdi, būdamas valdžios valdininkas, jis turėjęs pildyti valdžios įstatymus[2]), tai juk šitą pareiškimą galima pateisinti. Bet, kad kun. Reidys, jau Klaipėdos Kraštui esant Santarvės globoje, savo parašu pareiškia, jog lietuvių vaikai tur tikybos mokytis ir vokiečių kalba, tai abejojama, ar jis kaip kunigas yra įsirdęs del Sekminių istorijos, kur pamokslas buvo kiekvienam jo gimtąja kalba laikomas, arba, gal jam yra meiliau, kad išsižadėtų savo kalbos, nesiskirtų nuo vokiškų papročių ir stengtųsi vėl susivienyti su Vokietijos valstybe?! Kaip ten būtų, bet kiek yra aišku, kad kun. Reidys nėra išrodęs, jog jis yra „bešališkas".

Pagaliau, Tautos Tarybai neatleidžiamai lietuvių kalbai lygių teisių prašant, 1921 m. pradžioj gubernatorius pareikalavo iš Tautos Tarybos, kad įteiktų jam sumanymą, kokiu būdu lietuvių kalba būtų galima įvesti mokyklose[3]). Tautos Taryba tai gera vilčia padarė, teikdama gen. Odry šitokį memorandumą:

MEMORANDUMAS.

Liaudies mokykloms nauju būdu sutvarkyti Klaipėdos Krašte. Visų tautų tikrieji pedagogai yra supratę, kad viso švietimo pamatas vaikams privalo būti dedamas gimtąja kalba. Todėl ir aukštesniosiose vakarų ir vidurio Europos mokyklose, kur viduriniais amžiais senu papročiu dar viešpatavo lotynų kalba, toji palengva buvo išbriaujama, ir kaip ypatingas mokyklos skyrius nustumiama į vėlesnius mokslo metus, o jos vietą pirmaisiais metais visur užėmė vien gimtoji kalba. O liaudies mokyklose, kur svetimų kalbų paprastai nemokoma, nuo pradžios ligi galo mokslas dėstomas gimtąja kalba. Vadinas ten, kur yra normalė padėtis.

Ir mūsų Krašte lig pusės praėjusiojo amžiaus visas mokslas buvo

---

[1]) „Pr. Liet. Balsas" 1921 m. 7 Nr.
[2]) „Rytojus" 1921 m. Nr. 10. 146 pusl.
[3]) „Tarybos Žinios" 1921 m. 9 Nr.

dėstomas lietuviškai. Tiktai iš palengvo buvo įvedama ir keleta vokiškų pamokų. Lietuviai sutiko. Nes valdančiųjų kalba buvo vokiška, taigi susisiekimui su valdininkais ir visokiais pramonininkais ateiviais vokiečių kalba, kad ir, rasi, ne visai reikalinga, bet vis dėlto naudinga buvo. O juk ir be to žmogus, žinąs dvi kalbas, visuomet yra toliau pažengęs už tą, kurs moka tiktai vieną kalbą.

Tiktai per Visuotinus nustatymus 1872 m. mūsų kalba buvo visiškai išbriauta ir iš mūsų liaudies mokyklų ir vienatyja mokymo kalba įvesta vokiškoji. Lietuviai smarkiai pasipriešinos; ėmė reikalauti, kad jų kalba būtų paliekama mokyklose. Turėjo pasisekimo tik tiek kad 1873 m. Rytprūsių Oberprezidentas išleido įsakymą, kuriuo žemutiniame skyriuje buvo leidžiama tikybos mokinti gimtąja kalba. Ir aukštutiniame skyriuje galėjo mokintis tikybos lietuviškai tie mokiniai, kurie norėjo eiti lietuviškąjį pirmkarčių mokslą. Šalia to tačiau visi turėjo mokintis tą pačią medžiagą ir vokiškai, o viduriniame skyriuje vien tik vokiškai. Be to berods buvo leista aukštutiniame skyriuje mokinti lietuviškai skaityti ir rašyti. Šitie nustatymai buvo išleisti tiktai lietuviams nuraminti, šiaip aiškiai jų siekta buvo lietuvių vaikus dar labiau atpratinti nuo gimtosios kalbos. Tad ilgainiui buvo užmirštas ir šitas mažumėlis paliktų teisių mūsų kalbai mokyklose.

Šitoks sutvarkymas griežtai priešingas buvo viršuj minėtiems auklėjimo dėsniams. Veikiai tas skaudžiai pasireiškė mūsų liaudyje. Pirmiausia mokslo atžvilgiu. Ilgus metus ėję mokyklą lietuvių vaikai tik retas kuris įstengė šiek tiek tobulai išmokti vokiečių kalbos, o supažinti su gimtąja kalba tyčia nieko nebuvo daroma. Taip didžiausioji dalis lietuvių vaikų, kurie baigė liaudies mokyklą, nei lietuviškai nei vokiškai nemokėjo kaip reikiant manyti, rašyti arba šiaip kalbą vartoti.

Tad buvo gana dažnai lietuvių vaikai verčiami vokiečiais vadintis ir tokiais jaustis. Per tai vaikai buvo vedami prie neteisingumo. Mokykla dirbo prieš šeimyną. Vaikai išmoko ir įprato paniekinti ne tiktai savo gimtąją kalbą, bet ir pačius savo gimdytojus. Per tai nupuolė dora. Nusikaltimų skaičius augo. O tūla, paveikslui, teisme prisiekta neteisi priesaika ne kas kita yra, kaip pasekmė dėl atžagario ir netikusio auklėjimo arba kalbos nesupratimo.

Taip tūli lietuviai, nesitikėdami geresnių laikų, ėmė visiškai mesti savo tautybę ir pastoti vokiečiais. Atsimindami, kaip patys būdavo vaikystės metais kankinami, jie savo vaikams tat norėjo leisti išvengti ir jau iš mažens ėmė pratinti prie vokiečių kalbos; o tokiu būdu geras skaičius lietuvių suvokietėjo. Bet negeistinosios prievartos ištautinimo pasekmės dažnai pasižymi dar antroj ir trečioj padermėje.

Dabar atėjo kiti laikai. Vis labiau pradeda būti suprantama, kad valdžia ir valdininkai, o ir mokyklos yra žmonėms, o ne antraip. Taigi, kad ne liaudis prie valdžios ir valdininkų prisitaikintų, bet kad šitie prie liaudies. Pradeda daugiau būti bojama ir mažųjų tautų ir pasistengiama suteikti joms galimumo tautiškai laisvai ir nekliudomai gyventi ir plėtotis. Tautų Sąjunga savo įstatais nustato savo nariams priedermę užtikrinti, kad su jiems pavestose šalyse tegimiais būtų pasielgiama teisingai. Taigi ir mes, Klaipėdos Krašto lietuviai, turime reikalauti, kad mūsų tautos teisės būtų atbojamos, o ypač kad būtų panaikinama ligšioliška prieš prigimtį nustatyta liaudies mokyklų sistema su visoms blogosioms jos pasekmėmis tuo labiau, kad mes čia esame pirmykščiai gyventojai ir mūsų yra aiški dauguma. Mes turime reikalauti, nebodami kokia iš tikro bus mūsų Krašto politinė ateitis, kad mūsų liaudies mokykla kaip ir visų kitų normalinėje padėtyje gyvenančių tautų mokykla, būtų pastatoma grynai tautiniu ir doros pamatu.

Atsižvelgdami į šių dienų mūsų krašto gyventojų sudėtį ir tinkamu mokytojų bei mokymo priemonių stoką viršuj minėtąjį siekimą

galėsime vykdinti tiktai iš palengvo. Toliau reikės pirmyn eiti šituo keliu:

A. Liaudies mokyklos. 1) Nuo šių metų velykų pradedantieji eiti mokyklą lietuvių vaikai skaityme, rašyme, skaičiavime, giedojimo ir tikybos pamokas gauna lietuviškai. Tokiu būdu žemutiniame skyriuje lietuvių vaikai mokinami vien lietuviškai.

2) Viduriniame ir aukštutiniame skyriuje visus tikybos dalykus lietuvių vaikai mokinasi vien lietuviškai. Tokiu būdu visuose skyriuose vokiškų tikybos pamokų lietuvių vaikams nebebus.

3) Kitos mokslo šakos viduriniame ir aukštutiniam skyriuje tuo tarpu ir lietuvių vaikams dar dėstomos vokiečių kalba, prisilaikant buvusių vokiškųjų vadovėlių, kur reikalinga tačiau paaiškinant lietuviškai. Naujai privalo būti įvedama visose mokyklose lietuvių tautos istorija.

Pastaba: Vadovėlių lietuvių kalba yra jau priruošta: Šventojo rašto nusidavimai žemutiniajam skyriui ir Pradžiamokslis su vaizdais. Abi knygos bus išspausdintos lig būsimųjų mokslo metų pradžios.

Kitoms mokslo šakoms vadovėlių galima būtų imti iš Lietuvos Valstybės. Tuos berods pirmiau reikės prisitaikint Prūsų Lietuvių tarmei ir naujai išspausdinti. Jie gali būti ir naujai sutaisomi. Iš vokiškų vadovėlių, kurie istorijos ir geografijos pamokoms toliau bus vartojami, reikia pašalinti visas vietas, kurių turinys arba forma su šio krašto dabartine padėtimi nesutinka arba galėtų suerzinti gyventojus vienus su kitais ir tautas su tautomis. Tokioms vietoms nurodyti reikia išrinkti komisija iš mokytojų ir šiaip žmonių, kurie politiškai stovi ant Versalės taikos sutarties pagrindo.

4) Palengva sąlygoms bekitėjant, turės būti lietuviška ir visų kitų mokslo šakų aiškinamoji kalba lietuvių vaikams. O dėl to, kad ir toliau mums reikės greta vokiškai kalbančių kaimynų gyventi, turės būti ir lietuvių vaikams duodama progos vokiečių kalbos pasimokyti tiek, kad gerai išmoktų vokiškai kalbėti, skaityti ir rašyti.

5) Vokiečių vaikų mokymas panašiai turės būti suorganizuojamas vokiečių kalba. Dėl skaitmenyje 4 išaiškintos priežasties tur būt reikalaujama, kad ir jiems būtų siūloma progos gauti pamokų lietuvių kalba tiek, kad gerai išmoktų lietuviškai kalbėti, skaityti ir rašyti.

6) Liaudies mokyklos iš palengvo turės būti skiriamos į grynai lietuviškas ir grynai vokiškas. Didesnėse mokyklų nuovadose galės būti abi rūši šalia kit kitos kaip paralelės klasės. Mažesniųjų nuovadų tautinės mažumos vaikai kiek galint turės būti siunčiami į tos pačios tautos mokyklas gretimoje nuovadoje. Jei tai negalima, tai jie privalo dalyvauti antros tautos vaikų mokyme. Tikybos dalykų tačiau turės būti pamokinami savo kalba.

B. Mokytojai. 1) Pradžiai reikia ištirti, ar yra tiek lietuviškai mokančių mokytojų, kad tokiais galėtų būti apstatomos visos vienklasės mokyklos, o mokyklose dviejų ir daugiau klasių būtų nors po vieną mokytoją, kuris žinotų lietuvių kalbą. Esant reikalui privalo būti mainoma vietomis, kiek galint atbojant pačių mokytojų norų ir ūkio interesų.

2) Visi lietuviškai nemokantieji mokytojai, kurie dar ne per toli į metus, privalo per nustatomą laiką išmokti tos kalbos. Tuo tikslu gerai lietuviškai mokantiems mokytojams tur būti įsakoma suruošti liet. kalbos kursus aniems savo draugams parapijose arba kitaip apibrėžtose nuovadose. Pagilinti liet. kalbos žinioms tam tinkami mokytojai gal būti suvadinami į ypatingus kursus Klaipėdoje ir kitur.

3) Klaipėdos mokytojų seminarijoje nuo pradžios naujųjų mokslo metų turi būti visiems mokiniams priverstinai įvedama tiek lietuviškų pamokų — gal 6 per savaitę — kad baigusieji mokyklą

tobūlai mokėtų lietuviškai kalbėti, skaityti ir rašyti. Vėliau esant užtektinai vadovėlių visi seminaristai visose mokslo šakose privalo būti lavinami, taip lietuviškai kaip ir vokiškai, idant galėtų mokinti abiejomis kalbomis.

4) Senesni — gal vyresni kai 45 metų — mokytojai, nemokantieji lietuvių kalbos, gal toliau savo pareigas eiti grynai vokiškose mokyklose. Skyrelyje 2) nurodytieji mokytojai, kurie neapsiima išsimokinti lietuviškai, gali mainytis su lietuviškai mokančiais mokytojais Vokietijoje arba turi būti paleidžiami iš Klaipėdos krašto tarnybos.

Tiktai lig paskutinio punkto įvykdžius šituos dėsnius bus galima kalbėti apie tikrai lygias tiesas abiem tautom mūsų krašte, kurios taip pirmiau buvo taip ir dabar yra branduolys mūsų reikalavimui.

Bet Tautos Tarybos memorandumo nebuvo pabojama. Generolas Odry ir prefektas Petisnė išleido savaimingą paliepimą šiokio turinio[1]):

Klaipėdos Krasztas
Nr. A. 224.

Paliepimas

kasłink Mokinimo, Kūdikių su lietuwiszka Szeimynos Kalba lankomose Liaudies Mokyklose.

Po Welyku Atlaidų Mokyklose Mokinimui prasidėjus, bus Pamokslas lietuwiszkoj Kalboj sekančiai nudalinamas:

I.

Tikybos Pamokslas tur Kūdikiams, kurių Szeimynos (Tėvų) Kalba lietuwiszka yra, wien tikt lietuwiszkoj Kalboj nudalinamas būti. Lietuwiszkas Skaitymo ir Raszymo Pamokslas prasideda jau widuriniame Laipsnyj ir aukasztesniame Laipsne toliau wedamas.

II.

Lik. I. Aprilio tur wisuose Zemininkų Kiemuose ir Mokyklose Walscziuje Klaipėda-Smeltė 4, Tėwai wisų wokiszkų ir lietuwiszkų Mokinių pagal jiems pristatytus Formularus atatinkančiams Szaltysziams Pareiszkimus įteikti, ar jie Kūdikių Dalywawimą lietuwiszkame Tikybos ar Skaitymo ir Raszymo Pamoksle sulig szitu Paliepimu welyja.

III.

Szaltysziai užpraszomi, szitą Paliepimą paprastu Būdu jų Kiemuose pagarsinti ir Tėwus, Pareiszkimų Įteikimui užpraszyti. Įteiktus Pareiszkimus tur Szaltysziai Mokytojams pirm Mokyklos Pamokslui prasidėjus, įteikti.

IV.

Szitas Paliepimas stoja Wieton 6. Juliji 1920 m. pagarsinto, Kraszto Direktorijos Paliepimo nuo 15. Aprilio 1920 (Waldžios Žinios Nr. 18, Pusl. 168).

Klaipėda, 14 Marcą 1921,

Generalis	Prefektas
Santarvės Walstybių Atstowas	Wedėjas ciwilinios Waldžios
pas. *Odry.*	pas. *Petisnė.*

Apie šitą „paliepimą" lietuviai buvo keistos nuomonės. „Tarybos Žinios"[2]) apie tai šitaip prasitaria:

---

[1]) „Klaipėdos Kraszto Waldžios Žinios" 1921 m. 32 Nr. 283 pusl.
[2]) 1921 m. 10 Nr., 74 pusl.

„Yra tai jau seniai laukiamas dalykas, ir galėtų mus didei pradžiuginti. Tiktai žinodami, kas viskas dėlto daryta ir kiek tik teišėjo, nenorėdami atsimename lietuviškojo priežodžio: Iš didelės debesies mažas lytus...".

Nurodžius į gubernatoriaus minimus pareiškimus, taip sakoma[1]):

Guvernėro paliepime yra sakyta, kad visi tėvai turės išrašyti ir šaltyšiams atiduoti tam tikrus pareiškimus[2]). Jie yra išspausdinti ir šitaip skaitomi:

(Ort und Datum) ....
1. Ich wünsche
Ich wünsche nicht (für meine(n) Sohn — Söhne
für meine Tochter — Töchter ....
litauischen Religionsunterricht.
2. Ich wünsche
Ich wünsche nicht (für meine(n) Sohn — Söhne
für meine Tochter — Töchter ....
litauischen Lese-und Schreibunterricht.
Name des Vaters oder gesetzlichen Vertreters.
....
Bemerkung: Nicht Gewünschtes ist zu durchstreichen.
Die Erklärung ist nach Ausfüllung dem Gemeindevorsteher (Gutsvorsteher) sofort zurückzureichen.

Visus tėvus norėtume į tai nurodyti, kad jiems tereikia tiktai savo kūdikių vardus paskirosiose vietose įrašyti ir žodžius „ich wünsche nicht" išbraukus, savo pavarde apačioj pasirašyti. Vyriausias skirtumas prieš senąjį paliepimą yra tame, kad lietuviškas pamokslas dabar visur tur būti, kur tik tėvai to reikalauja. Taigi ne tik čia, kur mokytojas lietuviškai moka. Lietuviškai nemokančiųjų mokytojų pareiga todel bus, tai išsimokinti. Kiek mums teko sužinoti, didis mokytojų skaičius moka lietuviškai, o daug tų, kurie ligtol nemokėjo, dabar jau mokinasi. Taigi daugumoje vietų iš mokytojų pusės pasipriešinimo nebus. Vis dėlto gal ir tokių atsirasti, kurie trukdys tėvams reikalauti savo kūdikiams lietuviškojo pamokslo. Dėl tokių atsitikimų būtinai reikia tuojau vietiniam mokyklų užveizdui pasiguosti, o ir Tautos Tarybai pranešti, idant ir mes iš savo pusės galėtume pasirūpinti.

Lietuviai! Štai vėl mums grąžinama žiupsnelis mūsų teisių. Parodykime, kad mes jomis ir naudotis sugebame!

„Prūsų Lietuvių Balsas"[3]) įdėjo dėl šito įvykio du straipsniu. Viename: „Linksma Naujena Velykoms!" sakyta:

„Mūsų Kudikiai galės dabar Wieros Moksla wien savo motyniszkoje Kalboje gauti. To geidavo musų Tėvai, to praszė wisi Krikszczoniszkumą mylį Lietuwiai, idant jų Kudikiai nepastotu Pagonais. Dabar per musų dabartinę Waldžią iszsipildo, kad musų Geidavimas įwyksta"...

„Antrame straipsnyj su antrašte „Paraginimas" tarp kito ko sakoma":..

Dabar po Swieto Karo Aukszcziausio Waldono Likimas taiko, kad mes po kitos Macės Apgynimu statyti, norint mums wiskas dywniausiai rodos ir daug Daiktu nesuprantama, tačiau tie, prieš kurius musiejei kariawo ėmė mus tuom tarpu į sawo Globą ir iszleido Pri-

---

[1]) „Tar. Žin." 1921 m. 10 Nr., 76—77 pusl.

[2]) Krašto Direktorija paskelbė „Klaipėdos Kraszto Waldžios Žiniose" 38 Nr., kad šaltyšių surinktus pareiškimo ženklelius su tėvų pareiškimais reikia atitinkantiems mokytojams įteikti, ne Krašto Direktorijai.

[3]) 1921 m. Nr. 69.

sakymą, kad tai, ko taip ilgai ir daug nuo buwusios Wokiecziu Wyriausybės meldėm ir praszėm, Peticijonus ir Deputacijonus siuntėm o Iszklausimą ne radome, dabar musų Pono Guwernėro praszant, ėsame iszklausti ir wisi Lietuwininkų Kudikiai po szių Welykų tur pamokslą Motynos Kalboje gauti. Dabar ant mūsų pačių gul, kad Tėwai ant prisiųstojo Ženklo pasiraszo, jog jie reikalauja, kad jų Kudikiams Szuilėje Motynos Kalboje Wieros Pamokslas nudalijamas butų"...

Lietuvių poetas ir mokslininkas Vidūnas apie šį klausimą šitaip rašė[1]):

„Klaipėdos šalyj dabar norima įvesti į mokyklas lietuviškų pamokų. Bet ypatinga! Į tą žiūrima politikos žvilgiu. Tarsi tai būtų politikos klausimas. Nori lietuviškomis pamokomis prasidėti nuo vidurinio laipsnio. Tarsi tuo kažinkas padaryta. O mažiejie bus mokinami pirma vokiškai! Koks čia nesusipratimas! O koks dar vis mažųjų vaikų varginimas! Gal nustebs nevienas mokytojų matydamas vėliau, kaip vaikai vidurinio laipsnio, pradėdami mokyties lietuviškai, tarsi naują protą įgyja. Bet tuo tarpu taip dirbs tolyn, kaip ligtol ir manys, atlieką savo pareigą. Tarsi mokytojų pareiga būtų vokietinti, o ne auginti. Ne kad vaikas Wokiečių arba Lietuwių būtų, yra reikalavimas viso auklėjimo, bet kad žmoniškosios jo galios būtų kuo geriau išlavintos. O tai tik tegalima ant priimtojo pagrindo"...

Kitas lietuvių veikėjas, Artojas, pareiškė[2]) jog iki šiol lietuviai per netvirtą ir neatatinkamą mokyklų užauginimą tapdavo išgamomis ir išdavėjais savo tautai bei savo brangiai tėvynei. Negana to, šių laikų mokykla buvo įstaiga, kur tapo su visa kuo kitoki padaryti. Delto ne dyvai, kad yra daug tinginių, daug piktadarių, vagių ir žmogžudžių, kurie maitinasi vien tamsybės darbais... Idant blogą pakeitus, jis patarė lietuviams savo vaikus leisti mokinti gimtąja kalba, nes vienai suprasdami tikruosius jausmus prigimtoje kalboje, gali dorais žmonėmis pastoti...

Bet, gaila, radosi ir tokių lietuvių žmonelių, kurie nenorėjo, kad būtų įvestos lietuvių pamokos. Ypač tuo pasižymėjo tūli vokiškai lietuviškos tėvynės draugijos (Deutsch - Litauischer Heimatbund) nariai, kurie visais būdais agitavo[3]), idant lietuvius tėvus sulaikytų nuo pasirašimo mokytojui paduodamų laiškelių lietuvių tikybos pamokoms įvesti. Taip pat mokytojai ir valdininkai įkalbinėjo tėvus, kad vaikams neteiktų mokslo gimtąja kalba. Kur jiems nesisekė tėvus perkalbėti, bandė jie mokyklose vaikus nuo mokinimo atgrasinti[4]).

O ir vokiečių socialdemokratai pasireiškė esą lietuvių kalbos priešai. Jie išleido prisidengę socialdemokratiška „Klaipėdos Krašto Žemės Darbininkų Sąjunga" vokiečių kalba šitokio turinio atsišaukimą:

Darbininkams Tėvams, Klaipėdos Krašte!

Lig balandžio 1 d. 1921 m. turit jūs pareikšti, ar jūsų vaikai tur mokyklose lietuviškos tikybos, skaitymo ir rašymo mokslo mokintis ar ne.

Darbininkai! Tėvai! Daug priklauso nuo to pareiškimo. Jūs kalbate namie lietuviškai. Jūsų vaikai mokinasi tėvų namuose tą kalbą, taip, jog įvesti lietuviškojo mokslo mokykloje yra nereikalinga.

---

1) „Rytojus", 1921 m. 13 Nr. 194 pusl.
2) Liet. Ceit." 1921 m. 39 Nr. ir „Prūsų Liet. Balsas" 7 5Nr.
3) „Prūsų Liet. Balsas" 1921 m. 74, 7 8ir 80 Nr.
4) „Prūsų Liet. Balsas" 1921 m. 92 ir 93 Nr.

Darbininkai! Tėwai! Atsiminkit, kaip sunku tiems bus savo interesus ginti, kurie negalės vokiškai skaityti, rašyti ir kalbėti. Susižinoti su vyriausybe yra vokiškoji kalba ir raštas reikalingas. Jeigu jūsų vaikai turės lietuviškai mokintis, tai nukentės jų išsilavinimas vokišku mokslu. Ar norite, kad jums vėl taip būtų pasunkyta savo interesus ginti?

Ne ir niekados ne!

Nesileiskit suvadžiojami!

Nepasirašykite jums prisiųstus blankus ir, kurie jau būtų pasirašę, tai teatšaukia jį.

Pakilti visai darbininkų klasei, pagerėti visą ūkio stovį tėra galima tik tada, jeigu jūsų vaikai geru išsilavinimu mokykloje daugiau žinojimo ir mokslo įgis.

Delto siųskit jūsų vaikus ne į darbą, bet leiskit juos mokyklą eiti. Nebetur būt sakoma: „Du jaučiu pirma ir vienas paskui žagrę? Bet: „Žinojimas yra galybė! o kurio galybė to ir teisybė!"

Žemės Darbininkų Sąjunga
Klaipėdos Krašte.

Toks socialdemokratų veikimas iššaukė lietuvių protestą. Ypačiai socialdemokratų netikusį darbą tikroj šviesoj pastatė Lietuvis Proletaras[1]) ir Brolis[2]). Lietuvių protesto atbalsiai pasiekė ir Klaipėdos Krašto Santarvės Valstybių Atstovybę. Ir ji patyrė, kaip vokiečiai prieš lietuvių kalbą siaučia. Minėtos socialdemokratiškos sąjungos pirmininkui Randeliui buvo uždrausta prieš Santarvės Valstybių Atstovybės paliepimą kiršinti ir daugiau nieko. Krašto Direktorija paskelbė tada lietuviškų pamokų reikalu „Klaipėdos Krašto Waldžios Žiniose"[3]) šiokį paskelbimą:

Paskelbimas kaslink Tėwų Pareiszkimų Pakeitimo dėl Kūdikių Dalywawimo lietuviszkame Pamoksle.

Atsikartotinai praszė Tėwai Mokyojus, sawo pareiszkimus dėl Kūdikių Dalywawimo lietuviszkame Pamoksle pakeisti galėti. Tokius Praszymus reikia Szaltysziams į Protokolą paduoti. Szaltysziai tur Protokolus Mokytojams įteikti.

Klaipėda, 25. Aprilį 1921
Kraszto Direktorija".

Šitas paskelbimas lietuviškų pamokų klausimui maža įtakos teturėjo. Mokytojai, o ir šaltyšiai savo būdu stengės tėvus ir vaikus nuo lietuviškų pamokų prašymo atgrasinti, tas jiems ir pavyko.

Šai keli pavyzdžiai, kokiu būdu vokiški „kultūrtrėgeriai" vokišką „kultūros" darbą tarp lietuvių dirbo[4]). Precentoris Pohlmann Kretingalėj nuėjo asmeniškai pas tėvus, kurie geidė, kad jų vaikus mokytų lietuviškai rašyti ir skaityti ir juos nuo to atkalbinėjo. Mok. Theising iš Priekulės (Klaipėdos apskr.) bandė vaikus nuo lietuviškų pamokų atgrasinti, šmeiždamas juos negirdėtu būdu. Tarp kita ko pravardžiavo jis juos polakais, büffeliais ir t. t. Precentoris Sämann iš Dovilų bandė nesistematišku mokymo būdu atbaidyti vaikus nuo lietuviškų pamokų. Vaikai turėjo iš vokiškų skaitymo knygų vokišką tekstą lietuviškai išversti. Tas savaime suprantama, be mokytojaus pamokinimo yra negalima. Taip jis norėjo vaikams pamokas jų

[1]) „Prūsų Liet. Balsas" 1921 m. 95 Nr.
[2]) „Prūsų Liet. Balsas" 107 Nr.
[3]) 1921 m. 49 Nr. 414 pusl.
[4]) 1921 m. 219 Nr., pusl. 414.

gimtaja kalba pasunkinti ir juos nuo jų atpratinti. Mok. v. Vronski iš Paleičių pareiškė Paleičiuose Tautos Tarybos sušauktame susirinkime del lietuviškos kalbos pamokų įvedimo mokyklose: „Kam mums lietuvių kalba reikalinga ir kaip toli su ja nueisim — tik iki Nemuno. Mes esam prūsai ir norim prūsais likti". Mok. Šimkatis iš Robkojų atsisakė vaikus lietuviškai mokyti, kadangi pats lietuviškai nemokąs. Mok. Valpuskis iš Užpelkių (Pagėgių apskr.) atkartotinai pareiškęs, kad jis lazda vaikus nuo lietuviškų pamokų atpratinsiąs. Tūli šaltyšiai „laiko neturėdami", pamiršo išdalyti pareiškimo ženklus, o tūlas tuo visai nesirūpino. Vienas lietuvis iš Smalininkų krašto „Prūsų Lietuwių Balsui") apie tai taip rašė:

„Skaitydamas Balsą" radau, kad valdžia yra liepusi ir lietuviškąjį mokslą į mokyklas įvesti ir tie tėvai, kurie lietuviško mokslo reikalaus, gaus laiškelius, kuriais turės lig I. Aprilio savo norą pareikšti. Šiandien jau yra 22 Meijis, o laiškelių dar nei vienas žmogus negavo. Aš meldžiu man pyveles prisiųsti, idant savo kūdikius nors namie lietuviškai pamokinti galėčiau"!

Kitas mokytojas Klaipėdos apskrityj, kaip pareiškė Tautos Tarybos laikinas generalis sekretorius ponas Režulaitis Pėžaičiuose Prūsų Lietuvių Susivienyjimo susirinkime[2]), dar toliau. ėjo. Tūli tėvai (Aglonėnuose) reikalavę, kad jų vaikus lietuviškai mokytų, ir kaip reikiant išrašė ženklus. Bet mokytojas nemokėdamas lietuviškai žinojo kaip gudriai atsipalaiduoti nuo mokinimo pareigų. Jis tiems vaikams, kurie prisirašė prie lietuviškų pamokų, atidavė mokykloj ženklus atgal, sakydamas, kad tėvai panaikintų savo duotą pareiškimą. Tūli ir paklausė. Šaltyšius, nežiūrint į paliepimą, tapo visiškai aplenktas. Ūkininkas Kl. betgi neatsitraukė nuo savo pirma duoto žodžio. Bet vaikai nebuvo lietuviškai mokinami. Statistikoj nėra paminėta nė vieno mokinio lietuvio toj mokykloj. Traksėdžiuose (Šilokarčiamos apskr.) lietuviai „Prūsų Lietuwių Susiwienyjimo" susirinkime taip pat pareiškė[3]), kad nubalsavimas del lietuviškų pamokų mokyklose nėra tikru būdu atliktas. Tėvai netapo visiškai atklausti, nebuvę padalyta ženklų išrašyti.

Komentaro nebereikia. Visiems juk suprantama, kad visokiais būdais dirbant prieš lietuviškų pamokų įvedimą mokyklose, negalima buvo daug ko tikėtis.

Sulig mokytojų surinktomis žiniomis[4]) Šilokarčiamos apskrityj buvo 3790 mokinių su vokiečių, 2411 su lietuvių ir 9 su latvių gimtąja kalba. Iš tų 312 mokinių reikalavo lietuviškų tikybos pamokų ir 78 lietuviškų skaitymo ir rašymo pamokų. Taigi tikybos pamokų reikalavo tik 5 nuošimčiai, o skaitymo ir rašymo pamokų 2,4 nuošimčiai visų mokinių. Pagėgių apskrityj buvo[5]) 4634 mokiniai su vokiečių ir 1331 su lietuvių gimtąja kalba. Iš tų 162 mokinių reikalavo lietuviškų tikybos pamokų ir 55 lietuviškų skaitymo ir rašymo pamokų. Ar-

[1]) „Prūsų Liet. Balsas" 1921 m. 120 Nr.
[2]) „Prūsų Liet. Balsas" 1921 m. 136 Nr.
[3]) „Prūsų Liet. Balsas" 1921 m. 104 Nr.
[4]) „Mem. Dampfboot", 1921 m. 115 Nr.
[5]) „Mem. Dampfboot", 1921 m. 155 Nr.

ba tikybos reikalavo 2,7 nuošimčiai, skaitymo ir rašymo pamokų 0,9 nuošimčio visų mokinių. Klaipėdos žemininkų apskrityj buvo[1]) 1788 mokiniai su vokiečių ir 2907 su lietuvių gimtąja kalba. Iš tų reikalavo 1418 mokinių lietuviškų tikybos ir 232 lietuviškų skaitymo ir rašymo pamokų. Arba 30,2 nuošimčių tikybos ir 4,9 nuošimčio skaitymo ir rašymo pamokų. Klaipėdos miesto Smeltės IV mokykloj buvo[2]) 30 mokinių su lietuvių ir 10 su vokiečių gimtąja kalba. Iš tų tik 2 mokinių reikalavo lietuviškų tikybos pamokų, o lietuviškų skaitymo ir rašymo pamokų nė vienas.

Čia paduodam visų apskričių tėvų atsakymo rezultatą[3]).

Apskritys	Visų mokinių skaičius				Mokiniai	
	Žemutiniame skyriuje	Viduriniame skyriuje	Viršutiniame skyriuje	Iš viso	Namų kalba	
					Vokiška	Lietuviška
Klaipėdos	2541	1311	843	4695	1788	2907
Smeltės IV mok.[4]) . . .	17	9	14	40	10	30
Šilokarčiamos	2980	1751	1479	6210	3790	2411
Pagėgių	2787	1781	1397	5965	4634	1331
Iš viso	8325	4852	3733	16910	10222	6679

Apskritys	Lietuviškų tikybos pamokų norima				Lietuviškų skaitymo ir rašymo pamokų norima		
	Žemutiniame skyriuje	Viduriniame skyriuje	Viršutiniame skyriuje	Iš viso visose mokyklose	Viduriniame skyr.	Viršutin. skyr.	Iš viso
Klaipėdos	810	352	256	1418	144	88	232
Smeltės IV mok.[4]) . .	2	0	0	2	0	0	0
Šilokarčiamos	165	80	67	312	46	32	78
Pagėgių	85	44	33	162	39	16	55
Iš viso	1062	476	356	1894	229	136	365

Mokytojai žinias surinko, ir Klaipėdos Krašto Direktorija jas viešai paskelbė. Manyti, jų tikslas buvo parodyti, kad Klaipėdos Kraštas vokiškas ir, kad lietuviai nenori skirtis nuo „vokiškos" kultūros.

Bet, ar tos mokytojų surinktos žinios teisingos? Atsakymą į tai duoda pranešimas iš Priekulės krašto, kurį čia žodis į žodį paduodam[5]):

---

[1]) „Mem. Dampfboot", 1921 m. 121 Nr.
[2]) „Mem. Dampfboot", 1921 m. 123 Nr.
[3]) „Mem. Dampfboot", 1921 m. 123 Nr.
[4]) Iš Klaipėdos miesto čia įeina tik Smeltės IV mokykla, nes šiaip visame mieste atsiklausimas nebuvo darytas.
[5]) „Prūsų Lietuwių Balsas", 1921 m. 130 Nr.

„Labai nustebau „Dampfboot'o" Statistiką del Szeimyniszkos Kalbos (Familiensprache) beskaitydamas. Isz Lankupių Mokyklos 65 Mokinių te esą tik 8 su lietuwiszka szeimyniszka Kalba. Nesuprantu, kaip tai atsieina, juk tas Krasztas grynai lietuviszkas ir nuo Priekulės lig Lankupių gali Wokieczius ant Pirštų suskaityti. Mislyjau wienaip ir antraip, rasi yra Laikrasztis Skaitlines sukeitęs, butent Wietoj 57 Wokieczių turėtų tiek Lietuwių būti, o 8 pripuola Wokiecziams. Ejau pasiteirauti, kiek wokiszkų Mokinių Mokyklą lanko. Asz wisur wieną Atsiliepimą gavau, kad tai kokie 5 buti gal. Tokiu Budu negal tai sutikti ir aš meilycziau patirti, kas tokią Statistiką padawę, ar tai tycziomis arba isz Persižiūrėjimo nusidawę yra". Tai trumpa isztrauka isz pirmojo Prieraszo.

Panaszus Prieraszas parėjo nuo Dėglių Galo. Butent Statistikos Nurodymu nėra ten nei wiens Skaitymo bei Raszymo Mokslo reikalavęs, o Pons Mokytojus Stach yra pats pasakęs, kad wiens Tėwas pareikalavęs savo Kudikiams tik wien lietuwiszko Mokslo, iššimano taigo ir Skaitymo bei Raszymo Mokslo. Ir toliau mums raszoma: „Tie Laiszkai (Atsiklausimo Ženklai) yra ir per mano Rankas ėję ir asz žinau, kad isz Dėglių jau keletas buwo, kurie welyjos lietuwiszkai skaityti ir raszyti.

Po to dar perėjo pasiguodimas[1]) ir iš Virkučių (Klaipėdos apskr.) mokyklos. Ten sąraše yra minėta, kad dešimts vaikų reikalauja lietuviškų tikybos pamokų, o rašymo ir skaitymo nė vienas. Į tai vienas ūkininkas iš ano krašto pranešė, kad tai neteisinga. Visi dešimts, kurie tikybos pamokų reikalavo, prašė taip pat rašymo ir skaitymo mokslo, o laikraščiuose paskelbtame sąraše to trūksta.

Iš šito pranešimo matyti, kad mokytojai savo būdu vokiečių skaičių didino, o lietuvių mažino. Aišku, jog jiems nemalonu leisti įsigyventi lietuvių kalbai mokyklose. Apie tai pareiškė ir Klaipėdos Krašto Valstybės Taryboj tarybos narys Bruožaitis[2]), jog mokytojai ryškiai priešinas lietuvių kalbos įvedimo įsakymui. Jis paklausė, ar nebūtų galima tiems mokytojams, kurie dėsto lietuviškas pamokas, suteikti mažą atlyginimą iš „nenumatomų išlaidų"? Į tai krašto direktorius Reidys atsakė, jog tas klausimas jau dažnai buvo gvildenamas. Jis dėl šito reikalo leido svarstyti jau Šilokarčiamoj visuotinoje mokytojų konferencijoje, kurioje buvo susirinkę viso krašto mokytojai. Beveik visi mokytojai vienu balsu atsakė, kad tų priedėlių nenori. Mes, — jie sakė, — pirma tokių priedėlių gavom. Dėl šito apmokėjimo buvom mes germanizatoriais pravardžiuojami. Mes norim daryti, ką mes galim, bet atsisakom imti už tai ypatingo atlyginimo. Aš pradžiugau, kad jie nuo tokių priedėlių atsisako.

Taigi, faktas, jog mokytojai nenori lietuviškai mokyti nė už ypatingą atlyginimą. Džiaugias dėl to ir krašto direktorius kun. Reidys. Kažin ar verkė tuokart kun. Reidys, kai mokytojai ėmė priedėlį už lietuvių sugermanizavimą, kaip patys mokytojai pripažino?

Smelkant mokyklose lietuvių kalbą, lietuviuose didėjo nepasitikėjimas laikinąja valdžia. Buvusiame Lietuvių Tautos Tarybos posėdyj Klaipėdoj 1921 m. gruodžio 17 d. iš tūlų kalbėtojų pasigirdo nepasitenkinimo, ypačiai dėl nepripažinimo mums teisėtų lygių teisių kaip ir didėjančio germanizavmo mūsų vaikų mokykloje. Po ilgo

---

[1]) „Prūsų Liet. Balsas", 1921 m. 147 Nr.

[2]) „Mem. Dampfboot", 1921 m. 133 Nr. (priedėlis).

pasitarimo tapo šitokia rezoliucija viso susirinkimo vienu balsu priimta[1]:

Mes griežtai protestuojame prieš nesiliaujantį ir vis didėjantį germanizavimą mūsų kūdikių mokyklose ir reikalaujame taip iš Apstatymo valdžios kaip ir iš Krašto direktorijos į mūsų mokyklas tokią tvarką įvesti, kad lieuviškųjų gimdytojų kūdikiai būtų savo motyniškoje kalboje pamokinami ir neatsvetinami savo tautai ir kalbai, koktai yra didžiausias nusidėjimas prieš doros įstatymus. Taipojau mes reikalaujame vėl įvedimo lietuviškos kalbos kaip bakultuvių pamokų Klaipėdos gimnazijoje ir daugiau lietuviškųjų pamokų mokytojų seminarijoj Klaipėdoje. Toliau mes reikalaujame, kad laukininkiškose tolyn pasimokinimo mokyklose bei moteriškuose namų ūkio kursuose būtų lietuviškos kilties mokiniai lietuviškai pamokinami.

Bet šitų teisingų lietuvių reikalavimų laikinoji Klaipėdos Krašto valdžia mažai tepaisė. Visa kas liko, kaip buvo. Mokinama buvo toki pat mokslai ir tokioj pat dvasioj, kaip Hohencollerių laikais. Tai jautė ne vien lietuviai, bet ir teisingi vokiečiai. Visur buvo reiškiama nepasitenkinimo. Čia paduodam ištrauką iš Prūsų Lietuvių Susivienyjimo Tautos Tarybai rašyto vieno vokiečio laiško, kuris yra šitokio turinio[2]).

Mane spaudžia wiens Dalykas, kurį norėtumėt man iszriszti pagelbėti, kadangi Jus artesnį Susisiekimą su Wyriausybe turite. Dalykas yra sekasis: Mūsų, Užpelkių mokykloj, mokinamas smarkiai prusiszkasis Nusidavimas. Mano Duktė dar Wakare aštuntoj Walandoj mokinasi, bet guodžiasi, kad negal iszmokti, kadangi yra per daug. O žinoma antrą Dieną nemokant yra Kūdikiai plėgiami. Tokiu Būdu yra Kūdikiai sziczion Klaipėdos Kraszte kankinami dėl prusiszkojo Nusidawimo, koktai asz wisai suprasti negaliu. Asz ne esu wiens, kursai guodžiasi, bet skundžiasi daugel delto paties Dalyko. Asz Poną Mokytoją Walpuski dėlto įspėjau, bet jis atsiliepe: „Asz gaunu mano Mokinimo Planą isz Pono Apskričio Szulroto, kursai Apstatymo Wyriausybės ir Kraszto Direktorijos kontroliuojamas. Yra wiskas Dawade“.

Tokį Atsakymą gavęs gali eiti. Norint asz ir už wokiszkają Kultūrą įstoju, bet sulyg mano Pažiura nebepriklauso tai Mokyklose kaip ant Paweikslo: „Und wenn der grosse Friedrich kommt und klopft nur auf die Hosen, so läuft die ganze Reichsarmee, Panduren und Franzosen“. Kas mums rūp, ką Growas Yorkis arba Brandenburgio Kurfirsztas tuokart darė. Toks mokslas apnuodyja tik Kūdikių Szirdis. Delto praszau pasirupinti isztirti, ar ir isz tikro toks Mokinimo Planas įwestas. Mes turim tik daug naudingesnių Dalykų, kurių mūsų Kūdikiai pasimokįti priwalytų, o ne Laiką su netikusioms ir nesveikoms Metodoms praleisti.

Iš šito matyti, kad santarvės atstovas visai nesirūpino, kas mokinama Klaipėdos krašto mokyklose. O Krašto Direktorijai tur būt nieks daugiau nerūpėjo, kaip tik palikti po senovės. Berods Krašto Direktorija manė keliose mokyklose „pabandyti“ platesniu lietuvišku mokslu. Dėl to krašto direktorius kun. Reidys buvo pasikvietęs mokytojus lietuvius pasikalbėti. Bet šitie pasikalbėjimai neprivedė prie jokių nutarimų. Tik artinantis naujiems moks-

[1]) „Prūsų Lietuvių Balsas“ 1921 m. 301 Nr.
[2]) „Prūsų Lietuwių Balsas“ 1922 m. 72 Nr.

lo metams, Krašto Direktorija vėl atkartojo pernykštį įsakymą dėl lietuviškų pamokų žemininkų mokyklose, kurį žodis į žodį paduodam[1]):

Paskelbimas

kasl. Tėwų Pareiszkimo dėl Dalywawimo lietuwiszkame Pamoksle Liaudies Mokyklose.

Sulig Paliepimu nuo 14 Merco 1921 (Waldžios Žinios Puslapis 283) reikia Tikybos pamokslą tiems Kūdikiams, kurių Szeimynos Kalba lietuviszka, tik toje Kalboje suteikti. Lietuviszkas Skaitymo ir Raszymo Pamokslas prasideda jau widutinioj Klasėj ir auksztesnioj Klasėj toliau wedamas.

Wokiszkam Kalbos, skaitymo ir Raszymo Pamokslui turi ir tie Kūdikiai Pareigą prisidėti, kurie lietuviszkame Skaitymo ir Raszymo pamoksle dalywauja.

Lik. 15 Aprilio sz. Mt. tur tų trijų Žem. Apskričių bei Mokyklos Walsčių Klaipėda — Smeltė 4 — wisų, Welykoms Mokyklą lankyti turinčių Kūdikių Tėwai, pagal jiems pristatytus Formularus, atatinkantiems Szaltysziams apie tai, ar jie savo Kūdikiams lietuviszko Tikybos Pamokslo welyja, sawo Pareiszkimą įeikti. Lygiu Būdu tur tų Mokinių Tėwai, kurie isz žemesnies Klasės Dalywawimą lietuwiszkame Skaitymo ir Raszymo Pamoksle welyja. Mokytojai tur perkeltųjų Kūdikių Wardus Kaimo (Dwarų) Pirmininkams praneszti.

Tėwai, kurie sawo pereituose Metuose atiduotus Pareiszkimus pakeisti norėtų, tur prie Szaltyszių naujus Formularus iszraszyti.

Szaltysziams prirodoma, szitą Įsakymą savo Kaimuose paprastu Būdu paskelbti ir Tėwų Pareiszkimų Atidawimą wykinti.

Atiduotus Pareiszkimus tur Šaltysziai pirm Mokyklos Pamokslo Pradžios, Mokytojams įeikti. Formularai Pareiszkimams taps isz Landrotijų padalinami.

Klaipėda, 22. Mercą 1922.
Kraszto Direktorija.

Šitas Krašto Direktorijos „paskelbimas" nerado tarp lietuvių laukiamo pritarimo. Pavyzdžiui, vienas lietuvis parašė dėl šito paskelbimo straipsnį „Kaip isz musu Waldzios lygios Teises wykinamos", kur tarp kita ko šitaip rašoma[2]):

Kad mes tame ir jokios Nuodėmės nematome ir tiesiog pačių Wėlyjimas yra, abiedwi Kalbe lygiai iszmokinti — žinoma pirmoj Eilėj Motinos Kalbą — tai tačiau negalime niekumet sutikti tokiu Mokinimo Būdu. Szia reikia žinoti, kad toks Mokinimo Būdas tur tycza Kūdikius atgrasinti lietuwiszkojo Mokslo. Mat jis mokinasi lietuwiszkai skaityti ir raszyti. Bet szale to uždedama jam dar ypacziai Pareiga wokiszkai taipojau wiską iszsimokinti . Tokiu Būdu iszeina kad lietuviszkiems Kudikiems atsieina dwilinkai mokinties, norint wokiszkieji to nepriwalo. Prie to prieina dar, koksai Mokytojas toj Mokykloj wieszpatauja. Nedywai todel, kad Kudikis spiriasi lietuwiszkam Mokslui, kadangi jis dwilinkai mokindamosi negal kitais drauge paeiti arba tur jau tai labai gabus Kudikis buti. Dėlto toks Padawadyjimas neatsiekia sawo Tikslo. Lietuwiszkos Kalbos pasimokinanczium Kudikiui priwalytų wokiszkasis Mokslas ant tiek sutrumpinamas buti, kiek jis lietuwiszkojo pasimokina, pakol ne abiedwi Kalbe lygiai mokinamos.

Norint jau paties lietuwiszkojo Raszymo ir Skaitymo Mokslo Pradžia netikusi, kadangi ji priwalytų ne nuo widutinios Klasos prasidėti, bet jau nuo pat Pradžios, kaip tik Kudikis pradeda mokinties,

[1]) „Klaipėdos Kraszto Waldžios Žinios" 1922 m. 36 Nr. 281 pusl.
[2]) „Prūsų Lietuwių Balsas" 1922 m. 75 Nr.

tai norima pernai Meto Nubalsawimą atkartoti, tarsi tur buti Pasauliui isz naujo parodoma, kiek Lietuwių sziczion tėra. Be isz tikro Lietuwiai iszpažįsta, kad tokia Metoda netikusi ir todel jie atsilaiko tam dalywauti. Delto Lietuwiai isz naujo pakelkite sawo Balsą ir reikalaukite, wisuose Susirinkimuose ir prie kiekwienos Progos sawo Prietelius ir Kaimynus į tai paakindami, sawo prigimtųjų Teisių Gražinimo. Nėsa aiszkiai matotė taip isz paczių Patyrimo kaip ir daugel kitų Pawyzdžių kitose Walstijose, kad sawo neatgaudamas esi priwerstas, ją iszsiwerszti. Todėl wisų Lietuwių tur tik wiens Praszymas buti butent:

1. Pripažinimas lietuwiszkosios Kalbos kaip waldiszkos.
2. Lietuwiszku Mokslu Mokyklose jau isz pat Pradžios pradėti.
3. Lietuwiszkaji Mokslą lygiai su wokiszkuoju mokinti.

Tokiu Praszymų Dwasė turėtų wisus Lietuwius užlieti ir ji neturėtų pirmiau paliauti weikusi, pakol ne mūsų teisėti Reikalawimai iszpildyti bus. Mes norim Teisės wisoj Ramybėj iszsikowoti. Bet wis ir wis mus antraeiliniais įwertinant, tai tur kiecziausiai Kantrybė kartą sawo Galą rasti. *D. Politikas.*

Kitas rašytojas, Brolis įrodo[1]), kad Krašto Direktorijos įsakymas pats su savimi nesutaria, nes:

Pirma pasakyta, kad Lietuwių Waikams Tikybos Pamokslas tur būt lietuwiszkas, paskui vėl: bus pamokinami lietuwiszkai tiktai tie Waikai, kurių Tėvai to pareikalavo.

Tada jis išveda, jog toks atsiklausimas netikęs, nes, sulig jo žodžiais:

Seniau Prūsų Waldžios Istatymai tokio Atsiklausimo nereikalaudawo. Buvo įsakyta ypacz mažuosius Kūdikius Tikybos mokyti gimtoje Kalboje. O Mokytojai ir mokydavo. Buwo, žinoma, ir tokių Atsitikimų kad nemokino, bet tai jau buwo aiszkus prasižengimas priesz Įstatymą. Tėwų Atsiklausimo tuokart nereikėjo. Bet tuokart wisi turėjo Tikybos mokytis drauge ir wokiszkai.

Parėjo tuomet naujas Paliepimas, kad Tėvai Waikus Rasztu gal paliuosuoti nuo lietuwiszkojo Pomokslo. Taip tegul būna daroma ir sziandien. Stojancius į Mokyklą Lietuwių Kūdikius wisus tegul mokina Tikybos lietuwiszkai, o tiktai Tėwams reikalaujant — wokiszkai.

Mūsų nuomone, kožnas Kunigas tur tuomi sutikti, kad stojanczius į Mokyklą 6 Metų Lietuwių Kūdikius reikėtų pamokyti lietuwiszkai Maldeles ir Dievo Žodį jiems aiszkinti suprantamoj lietuwiszkoje Kalboje. Jei taip iszmintingai ir tuomi laikomosi Diewo ir Prigimties paprascziausių Istatymų, tai kodel nedrįsta iszmintinga mūsų Waldžia to ir reikalauti?

Nedrįsta todel, kad Wokiecziai to nenor, kurie mūsų Krasztą waldo...

Waldžia, mūsų Supratimu, nieko neprasikalstu, jei iszleistų į Žmones Paaiszkinimo Rasztą, kur ir būtų nurodoma, kad doras Tėwas tur sawo Kūdikiams reikalauti Pamokslo gimtoje Kalboje, kad ypacz Tikyba ir Diewo Žodis giliau smenga Szirdyje, jei teikiama ir prie Szirdies dedama gimtoje Kalboje.

Juk dar mums sziam nuo Wokietijos atskirtame Kraszte nebe Wokietystės Platinimas rūpi. Tewirp lietuwiszki Balseliai! Tos senos, gražios, taip wisai sawotiszkos Kalbos Iszlaikymas jums ar nerūpi? Toki senowiszką Skarbą, Žmonijos Kultūros nepawaduojamą Turtą ir ramia Szirdžia galite matyti nykstant? Briedžių (Elch) Iszlaikymu ir kas tam lygu rupinaties, bet Lietuwių senosios Kalbos ir Lietuwystės Iszlaikymu — ne; prieszingai, szitą Žmonijos Turtą dar įmanytute patys padėti isznaikinti.

---

[1]) „Prūsų Liet. Balsas“ 1922 m. 80 Nr.

Todel labai ir suprantama, kadel tokiuose lietuwiszkuose Kaimuose, kaip antai Wentėje ir Szturmuose pernai nieks nereikalawo lietuwiszko Pamokslo. Juk ten Žmonės didei mylėdawo Lietuwystę. Mat Žmonės supranta, kad toks Nubalsawimas jokios Reiksmės netur ir todel juomi wisai neinteresuojasi".

Lietuviams prieš tokį netikusį atsiklausimo metodą protestuojant ir lygių teisių reikalaujant, tūli mokytojai visomis priemonėmis stengėsi lietuvių vaikus sulaikyti nuo lietuvių pamokų. Tautos Tarybai buvo iš Pagėgių apskrities pranešta:[1]) Viens ten esantys mokytojas pasakęs, kad nuo balandžio 1 d. pradedą eiti mokyklą lietuvių vaikai turi visi mokėti vokiškai, o kurie nemokėsią, tad įsikalsiąs jis lazdoje vinių ir kirsiąs, kad mėsos stukiai lakiosią... Kits mokytojas pasakė, jog lietuvių vaikams būsiant vienoje kryžkelėje pastatyta šėtra, kur visi lietuvių vaikai būsią suvaromi...

Tautos Tarybai pranešus apie tai Krašto Direktorijai, Pagėgių apskrities mokyklų inspektorius Naujoks, laikė tardymą ir pareiškė Krašto Direktorijai, kad prieš mokytojus iškelti kaltinimai esą be pamato. Tik mokytojas Unruh esąs vaikams girdint sakęs vienam mokiniui „juokuodamas", jeigu jis vokiškai nemoka, galįs eiti į Pakamonų mokyklą, Stumbragiriuose gausiąs jis kasdien tris kartus plėgos. Dėl tokio išsireiškimo minėtas esąs reikiamai papeiktas. Krašto Direktorija pranešdama apie tai Tautos Tarybai, nevien paminėjo, kad mokytojas Unruh esąs dėl savo „juokingų", tačiau nepritinkamų išsireiškimų papeiktas, bet jam ir įsakyta esą susitūrėti nuo visokių išsireiškimų, kuriais lietuvių vaikai ir tėvai galėtų jaustis įžeisti. Netrukus Tautos Taryba vėl galėjo Krašto Direktorijai pranešti, jog jai tapo pareikšta, kad vaikai bijojo kitiems girdint tiesą pasakyti. Tėvams jie tai pasakę su ašaromis. Vienas tėvas susigraudinęs dukterėlės ašaromis sutiko, kad ji atsisakytų nuo lietuvių kalbos pamokų. Tai, mat, ko pasiekė mokytojaia „juokuodami"?!

Bet ne visados mokytojai su lietuvių vaikais „juokavo". Kartais mokėjo ir „pedagogiškai" pabausti. Viens toj mokykloj pirma buvęs mokytojas buvo kirtęs vienam vaikui per žandą, jog kraujas pro nosį pasipylė ir vaikas kruvinas ėjo namo. Kits vaikas gavęs per žandą, palikęs mokykloj kepurę ir knygas bėgo namo. Žandas buvo kelias dienas išputęs, vaikas gavo galvos skaudėjimą ir negalėjo aštuonias dienas eiti į mokyklą. Viena mergaitė buvusi mušimo taip įbauginta, jog jai apie mokyklą priminus, ji vis verkti pradėdavusi. Šita mergaitė negalėjusi 14 dienų eiti į mokyklą. O ir mokytojas Unruh, vieną vaiką, kuriam buvo pataręs eiti į kitą mokyklą dėl to, kad nemokėjo vokiškai skaityti, taip pabaudė, jog žymės porą dienų buvo matomos prie krumplių. Tokiomis tai „štukomis" varė vokiečių mokytojai germanizacijos darbą tarp lietuvių vaikų!

Jeigu tėvai kur ir prašė savo vaikams lietuvių kalbos pamokų, bet nevisi mokytojai to paisė. Pavyzdžiui, Tautos Tarybos posėdžiui 1922 m. rugsėjo 30 d. pranešė Klaipėdos Žemės parapijos Ta-

---

[1]) „Prūsų Liet. Balsas" 1922 m. 100 Nr.

rybos pirmininkas Šudnagis[1]), kad daugelis esą prašę vaikams lietuvių kalbos pamokų, bet mokytojai nemokiną. Kitur iš pradžios dar ir mokinę, bet dabar jau nebesą jokių lietuvių kalbos pamokų... O Klaipėdos Krašte rados ir tokių mokytojų, kurie mokytojo pareigas laikė pašaliniu dalyku. Kartą pranešė[2]) Klaipėdos Krašto Tarybos narys Randel (soc.), Tarybos posėdyj, jog apskrityj esąs viens mokytojas, kuris verčiasi arklių ir laukų prekyba, o uždavęs savo mokiniams kai kurį dalyką skaityti, darbuojasi savo prekybos reikalais. Krašto direktorius kun. Reidys į tai atsakė, kad mokytojui esą grasinta 500 markių baudos ir perkelti antrojo mokytojo vieton. Jis tada kiek pasitaisęs, bet tačiau nepakankamai. Visame apskrityj esančios 2 ar 3 mokyklos, kurių padėtis nepatenkinanti... Taigi 2 ar 3 mokyklų mokytojai nėjo kaip reikiant pasiimtų pareigų! Bet nieks nesuskaitė tų mokyklų, kurių mokytojai lietuvių reikalavimų nepaisė. Deja, vietose mokytojai rado savo vyresniųjų pritarimo. O vietose mokyklų prievaizdas davė dar pavyzdį lietuvių kalbos paniekinimui. Būtent, iš Mackykių (Klaipėdos apskr.) buvo pranešta[3]): Ten tapo įstatytas naujas mokytojas, kurs moka gerai lietuviškai, o ir apylinkės gyventojai esą visi lietuviai. Mokytoją įstatė apskrities mokyklų patarėjas Kalvaitis, bet jis atsisakė įvado kalbą lietuviškai laikyti, norint tai buvo iš jo reikalaujama, kadangi taip tūli vaikai, taip ir seni žmonės vokiškai visai nesupranta, p. Kalvaitis atsakė: „Kodėl tai tave tėvas vokiškai nepamokino"? Rašytojas tą žinią paduodamas pridūrė: Kad mokyklų patarėjas atsisako nuo neutralumo, kursai turėtų mokytojams būti pavyzdys, ką begali tad jau iš mokytojų bereikalauti? Redakcija padėjo pastabą, jog dedanti šią žinią laikraštyj, tikėdamos, jog p. mokyklų patarėjas Kalvaitis dėl to pasiteisins. Bet p. Kalvaitis nesiteisino. Matyt, jis gimęs lietuvis, lietuvių kalbą mokėdamas, norėjo suteikti lygių jai teisių?

Arčiau prisižiūrėję į mokyklų stovį Klaipėdos krašte galime sakyti, jog kova dėl lietuvių kalbos teisės mokyklose dar neiškovota. Lietuviams tenka kovoti nevien su mokytojais ir mokyklų patarėjais, kurie nori išnaikinti lietuvių kalbą, bet ir su privatiniais germanizacijos pionieriais. Iki pasaulio karo žemininkų mokyklose veikė žemės ūkio tolimesnio lavinimo kursai, kuriuos galėjo savo noru lankyti mokiniai išėję mokyklą. Mokinama buvo vokiečių kalba, o ir mokyklų knygynuose buvo laikomos vien vokiškos knygos. Vesdama Klaipėdos krašto reikalus Krašto Direktorija sumanė, susitarus su ūkio rūmų valdyba Klaipėdos krašte, atnaujinti ir patobūlinti žemininkų tolimesnio lavinimo kursus. Tam tikslui ji padavė Klaipėdos Krašto Tarybai 1922 m. tokį sumanymą[4]):

> Wisi wyriszkieji Jauniejie, kurie jau yra atleisti iš Mokyklos ir dar neetur 17 Metų Amžiaus, ant kiek jie nėra Mokiniai kokios Pramonės arba Kupczystės Toliaulawinimo Mokyklos, tur Pareigą lankyti laukininkiszkąją Pawadinimo Mokyklą nustatytomis Dienomis

[1]) „Prūsų Liet. Balsas" 1922 m. 246. Nr.
[2]) „Prūsų Liet. Balsas" 1922 m. 235. Nr.
[3]) „Prūsų Liet. Balsas" 1922 m. 135. Nr.
[4]) „Prūsų Liet. Balsas" 1922 m. Nr. 235.

ir dalyvauti Pamokose. Senesni Mokiniai gal būti kaip Sveczіai prileidžiami. Apie jų Prileidimą nusprendžia Mokyklos Wedėjas.

Nuo Pawadinimo Mokyklos Pareigos gal tokie Mokiniai būti paliuosuojami, nuo kurių sulyg Gabumu Liaudies Mokykloje twirtai spręsti galima, kad jie del trukstanczio Gabumo nepasieks Pawadinimo Mokyklos Mierio.

Pawadinimo Mokyklų Žemininkuose reikia wisur czia įtaisyti, kur yra mažiausiai 12 Mokinių. Tam Tikslui gal keletas Mokyklų Walsczių wisiszkai arba dalinai suglausti būti. Kelias į Mokyklą bet netur būti ilgesnis kaip 4 Kilometerius.

Įtaisymo ir Iszlaikymo Kasztas laukininkiszkų Pawadinimo Mokyklų nesza Walstybės Kasė. Mokyklų Sąjungos tepriwalo neszti Kasztas už Apszwietimą, Apszildymą ir Walymą.

Tarnybos Ponai, Tėwai ir Apiekūnai nepriwalo Mokyklą lankyti Pareigą Turincziuosius nuo to atlaikyti. Atlaidų Praszymai reikia Laiku Mokyklos Wedėjui įteikti ir apie Susirgimus praneszti.

Krašto Taryboj besvarstant[1]) šituos kursus arba tiesiog tariant, ūkio tolimesnio lavinimo mokyklą, lietuvių atstovas Reisgys paklausė, kas bus toje mokykloje mokoma ir kuria kalba? Jam atsakė Krašto Direktorius kun. Reidys, jog būsią visi pradžios mokslo skyriai ir teoretiškai dėstoma apie atskiras ūkio šakas. Mokinimo kalba bus ta pati, kaip ir paprastose mokyklose. Tiems mokiniams, kurių tėvai nori, pamokos gal būti dėstomos ir lietuvių kalba. Vokiečių atstovams šis pareiškimas labai netiko. Jie stojo prieš lietuvių kalbos teises. Ypač tuo pasižymėjo socialdemokratų atstovai Kislaitis ir Randel. Bet lietuvių atstovai stojo už savo kalbos teises ir parodė netikusį vokiečių elgimasi. Čion paduodam ištrauką iš kalbų, kurios buvo atstovų laikytos dėl to reikalo[2]).

Atst. Reisgys: Yra Klausimas, kursai Mokytojas yra toje Padėtyje duoti teorėtiszko Pamokinimo apie Laukininkystės Dalykus. Jeigu ir lietuwiszkai mokinama būti tur, tai yra būtinai reikalinga, kad Lietuwių Kudikiams wien lietuwiškai Pamokslas tur teikiamas būti. Lietuwių Kalba tur juk lygias Teises su Wokieczių ir yra reikalinga kad Lietuwių Kudikiai mokintuosi nors lietuwiszkai raszyti ir skaityti. Taipojau tur būti jie supažindinami ir su sawo Tėwynės Istorija, o ne su Wokieczių arba kieno kito. Asz tiktai tegaliu pritarti, jeigu Paliepime aiszkiai bus pasakyta, kad Pamokos bus nudalinamos Motinos Kalboje. Wokiszkai yra Kūdikiai aštuonis Metus ilgai mokinti.

Atst. Kislath yra priesz tai, kad Tarnybos Ponai gal reikalauti, kokioje Kalboje tur Mokinys būti pamokinamas. Pagal jo Nuomonę tiktai Tėwai teturėtų apie tai spręsti.

Atst. Birszkus: Mums Lietuwiams yra labai nemalonu, jeigu turime kreipties priesz tą Sumanymą. Mes nenorime aplenkti Toliaulawinimo Mokyklos ir jos Naudą pripažinstame. Jeigu bet Mokyklos nebus kiekwiename Mokyklos Walscziuje, bet tiktai dwiem ar trims Walscziams bendrai, tai pasidarys tolimi Keliai į Mokyklą, kas ypacz bus nemalonu esant blogam Orui. Mes Prisibijome, kad szita priwerstina Mokykla bus Lietuwių Kūdikiai dar daugiaus sawo Tėwams atswetinami. Lietuwiszkas Mokslo Nudalinimas Liaudies Mokyklose yra ant Popierio. Įwairųs Mokytojai yra jau juomi paliowę. Jis užmano pridėti prie § 1 Priedą, kad Pamokos tur būti lietuwiszkai ir wokiszkai lygiai nudalinamos.

Kyla dabar Ginczas isz Įwairių Kalbėtojų Pusės, kurie yra priėsz Lietuwių Kalbos Wartojimą Pamokų Nudalinime. Tarp tų at-

---

[1]) „Prūsų Liet. Balsas" 1922 m. Nr. 235.
[2]) „Prūsų Liet. Balsas" 1922 m. Nr. 236.

sižymi Atstowas Randelis, kursai prikaiszioja Lietuwiams, kaip toli jie su Lietuwių Kalba nueisią. Tuokart wykintasis Tėwų Atsiklausimas būk parodęs kiek tėra norima Lietuwių Kalboje Pamokslo Mokyklose.

Kraszto Direktorius Brožaitis: Man yra nesmagu į szitą Diskusiją įtwerti, bet kaip Lietuwis Tautininkas turiu tai daryti. Ponas Reidys pareiszkė, kad trūksią Mokytojų. Idant sugawus 12 Mokinių reiksią mažiausiai tris Mokyklų Walsczius suglausti į wieną. Trijuose Mokyklos Walscziuose yra isztikro wienas lietuwiszkai kalbantis arba gimęs Lietuwis Mokytojas, bet kiekwienas Mokytojas tam nebus tinkamas. Wokietis Mokytojas man yra mieliaus negu Lietuwis, kursai Mokiniams Mokinimosi pasunkina taip kad jie nuo to atsitraukia. Taip, kaip dabar kad Liaudies Mokyklose eina, nebegal toliaus beeiti. Mes turėsime prie Mokytojų wartoti sziokios tokios Priewartos. Jis kreipiasi tada priesz Atstową Randel, kursai wisą Pasitarimą paasztrinęs. Mūsų Motinos Kalba yra mums taipojau miela, kaip Jums wokiszkoji. Mes rodosi kitoje Wietoje stosime dar asztriaus priesz wienas kitą. Priesz mus tur būti wartojama Priewarta. Nekursai Prūsų Karalius sakė: „Kožnam kas jo“, o daugiaus mes ir nereikalaujame. Jis taipojau įstojo už Atst. Birszkaus Užmanymą.

Atstowas Randel tada teisinasi, būk jis sawo Kalba neužsipuolęs Lietuwiszkumą.

Kraszto Direkt. Brožaitis: Mokytojai prieszinosi lietuwiszkam Pamokslui, asz galėcziau Wardais juos minėti. Lietuwių Kūdikiams uždawe jie dwigubai tiek mokinties, negu Wokieczių Kūdikiams, iki Kūdikių Tėwai galiausiai praszė, kad jų Kūdikių nebemokintų lietuwiszkai. Tuomi yra Lietuwių Kudikių didžiausi Dalis nuo lietuwiszko Pamokslo atskirta. Jis patsai esąs buwęs kankinamas, kadangi jo Tėwas reikalawo jam lietuwiszko Tikybos Pamokslo.

At. Birszkus: Ponas Randel kalbėjo kaip Wiswokietis ir Tėwynės Partijininkas. Jus stumiate mus Lietuwius taip į Opoziciją, kad mes apswarstysime, ar ne naudojimes ir Kraszto Taryboje Lietuwių Kalbos. Kudikiai yra jau taip toli suwokiecziuoti, kad su Tėwais nebekalba lietuwiszkai. Mes norime, kad nuo dabar Lietuwių Kudikiai butų Mokykloje lietuwiszkai mokinami, o daugiaus nieko. Priimkite, ką norite, Jūs rasite, jeigu mūsų Užmanymui nepritarsite, mus Opozicijoje.

Atst. Reisgys: Koks Tėwų Atsiklausimas buwo pirm 30 Metų, kada Lietuwių Kalba buwo isz Mokyklų iszbraunama. Kalba, kurią laikė Ponas Randel, yra žiurėta Wiswokieczių Liežuwiu kalbėta. Jeigu mano Užmanymas nepriimamas, yra tai geriausias Liudymas, kad Lietuwiai yra dar daugiaus germanizuojami, negu pirm Kraszto Atskyrimo. Ikiszioł tebuwo jie tiktai iki 14 Amžiaus Metų germanizuojami.

Kalbėjus dar keliems Kalbėtojams Kraszto Prezidentas Dr. Steputaitis pranesza, kad atsižwelgiant į Prieszingumus, kurie czia pasirodę, Kraszto Direkorija nutarusi, Sumanymą attraukti, idant iszdirbus naują Sumanymą.

Taip tai, lietuviams nenusileidžiant, Krašto Direktorija turėjo atsiimti savo paduotąjį sumanymą. Matyt, ji darė tai, ne iš meilės lietuviams, bet pasibijodama, kad lietuvių atstovai neužgautų vokiečių atstovų, nestotų viešai į opoziciją ir nesužadintų visus lietuvius į kovą dėl savo kalbos teisių. Nors kuriais būdais ir būtų bandoma vokiečių kalbos teises praplėsti, tačiau lietuviams vis labiau susiprantant, galima sakyti, jog nebetoli valanda, kurioj lietuviai įgis lygias teises savo kalbai mokyklose.

Svarbiausioji literatūra apie Mažąją Lietuvą

1. *Vincas Vileišis:* **Tautiniai santykiai Maž. Lietuvoje ligi didžiojo karo istorijos ir statistikos šviesoje.** Su trimis žemėlapiais; XVI + 272 pusl. Politinių ir Socialinių Mokslų Instituto leidinys. Kaunas, 1935. Sukrauta Spaudos Fonde. Įrišta, kaina 6 Lt.

   Šis veikalas kritikos labai aukštai vertinamas. „Lietuvos Aidas" 1935.VII.15 d. apie jį rašo: „Ne tuščiais žodžiais, bet istorinių ir lingvistinių dokumentų pilnu įvertinimu, kiekvieno neigimo ar teigimo plačiu argumentavimu ir logingais samprotavimais autorius sugriauna vokiškos kompanijos teorijas, paremtas, kaip autorius sako, vieno reiškinio vertės nepaprastu išpūtimu, o kito reiškinio visišku nutylėjimu. Vincas Vileišis atliko didelį ir kruopštų darbą. Tokio veikalo senai laukėm ir juo galime džiaugtis. Jis parodė vokiečių mokslo neobjektyvumą ir jame paslėptas politines tendencijas ir įrodė tą istorinę tikrenybę, kuri nemaloni vokiečiams ir jų mokslui. Su V. Vileišio veikalu visi turime susipažinti ir juo pasinaudoti". Panašiai atsiliepia ir kiti laikraščiai.

2. *Vydûnas*: **Sieben Hundert Jahre deutsch - litauischer Beziehungen.** Kulturhistorische Darlegungen unter Beigabe von zwei Karten und 50 Bildern in Schwarz — und Farbendruck. 480 pusl. Rûta — Verlag Tilsit, 1932.

3 *R. Valsonokas*: **Klaipėdos problema.** XVI+426 pusl. „Ryto" B-vė. Klaipėda, 1932.

4. *F. C. v. Karp'.*: **Beiträge zur ältesten Geschichte des Memellandes und Preussisch - Litauens.** Eine kritische Betrachtung der neuesten deutschen Forschungs — Resultate. 132 pusl. ir vienas žemėlapis. Ostsee — Verlag. Klaipėda.

5. *Prof. Dr. J. Žilinskas*: **Serologinis Mažosios Lietuvos gyventojų (ir kitų baltų rasės tautų) giminiškumas.** 80 pusl. Atspauda iš „Vytauto Didž. Universiteto Medicinos Fakulteto Darbai" II tomo 3 knygos. Kaunas, 1935.

.6 *Pov. Pakarklis*: **Mažoji Lietuva vokiečių mokslo šviesoje.** 76 pusl. Socialinių ir Politinių Mokslų Institutas. Kaunas, 1935.

7. *M. Urbšienė*: **Klaipėdos krašto istorijos paraštėje.** 80 pusl. „Sakalo" B-vė. Kaunas, 1934.

8. *O. Prusaitė*: **Prusų Lietuwa ir jos Suwokietinimas.** 64 pusl. Prusų Lietuwininkų knygynėlis Nr. 13. Verlag u. Buchdruckerei „Lituania" Hohe Strasse 78. Tilsit, 1932.

9. *J. T. Jonaitis*: **Vokietijos propaganda prieš Lietuvą.** 48 pusl. Didž. ir Maž. Lietuvos Kultūr. Bendradarbiavimo S-gos leidinys. Kaunas, 1935.
